

מגדולי החסידות

מאת

הרב אברהם יצחק ברומברג

הוצאת בית הלל
ירושלים, תשמ"ב

כל הזכויות שמורות

All rights reserved

"בית הלל"

לכטנשטין את הולדר

רח' שטראוס 36

ירושלים, ת.ד. 5093

Lichtenstein & Holder

36 Strauss St. Jerusalem

P.O.B. 5093, Israel

נדפס בארץ-ישראל

Printed in Israel

חכעלי ספרים ליצוא בע"מ

books export enterprises l.t.d.

מגדולי החסידיות

אדמו"ר אלכסנדר

תולדותיהם פרשת חיייהם ופעולתם

האדמו"ר

ר' שרגא פייבל דנציגר זצ"ל

בנו האדמו"ר

ר' יחיאל דנציגר זצ"ל

נכדו האדמו"ר

ר' ירחמיאל ישראל יצחק דנציגר ז"ל

בעל "ישמח ישראל"

מאת

הרב אברהם יצחק ברומברג

הוצאת בית הלל

ירושלים, תשמ"ב

תוכן הענינים:

הקדמת המחבר

ר' צבי הירש דנציגר, אבי המשפחה

האדמו"ר ר' שרגא פייבל דנציגר

בילדותו. — בישיבת ליסא. — נעשה חסיד. —

נעשה רב. — חצי שנה אדמו"ר.

האדמו"ר ר' יחיאל דנציגר

בילדותו. — בבית האדמו"ר הזקן מחרקי. — נשואיו.

נעשה רב. — חסידו של ר' מנחם מנדל מחרקי. — חסידו

של הרבי ר' דב בריש מביאלא. — נעשה אדמו"ר. — צואתו.

האדמו"ר ר' ירחמיאל ישראל יצחק

בעל "ישמח ישראל"

פרק א': גידולו וחינוכו

" ב': התמנותו לרב ואדמו"ר תחת אביו

" ג': ראשית הנשיאות

" ד': דרכי חסידות והתנהגות

" ה': במחיצתו של הרבי

" ו': יחסו לאדם הפשוט

" ז': עם בנייתורה

" ח': יחסו ל"בעלי-עבירה"

" ט': עמדתו כמנהיג

" י': בעל זכרון

" י"א: מאחורי הסרגוד

" י"ב: אחרית ימיו. פטירתו.

ה ק ד מ ה

הספר הרביעי מ"גדולי החסידות" מוקדש לבית אלכסנדר על שלשת האדמו"רים הראשונים של שושלת זו החל מן המייסד האדמו"ר ר' שרגא פייבל שהיה תלמידו של הגאון מליסא בעל "חוות דעת" בנגלה, וחסידו של "החווה" מלובלין בנסתר, ואף שרק חצי שנה כהן כאדמו"ר הניח את היסוד לשושלת זו, שהיתה משנת תרל"ו ועד השואה האחרונה במלחמת העולם השנייה אחד המרכזים הגדולים של חסידות פולניה; אחריו בנו האדמו"ר ר' יחיאל שנתגדל בביתו של האדמו"ר הזקן מוורקי, והתחיל לנהג את העדה אחרי פטירתו של האדמו"ר ר' דב מביאלא בשנת תרל"ו, וכלה בנכדו האדמו"ר ר' ירחמיאל ישראל יצחק בעל "ישמח ישראל" שהיה ידוע בעולם החסידות כ"חכם עדיף מנביא".

בחסידות אלכסנדר שהיתה המשך של חסידות וורקי, אהבת ישראל אחד היסודות שלה באה לידי ביטוייה בכיוון חדש. אוהבים את בני ישראל כמו שהם, גם את הפשוטים שבהם, וביחד עם זה משתדלים בכל מיני אמצעים לרומם ולהגביה אותם למדרגה רוחנית יותר גבוהה. הרעיון הזה עובר כחוט השני במחשבה החסידית של אדמו"ר אלכסנדר, ואם האדמו"ר הראשון ר' שרגא פייבל היה מתלונן "יותר קל לפעול ישועות ולפקוד עקרות של בני ישראל, מלהכניס ללב אחד של ישראל קומץ קטן של יראת שמים" בנו האדמו"ר ר' יחיאל הממשיך את שיטת אביו היה רגיל לבאר את מאמרו של הלל הזקן "אם אני כאן הכל כאן" שלא די שאני לבדי עובד את ה', אלא "הכל כאן" כולם צריכים לעבוד את ה' ובוזה ראה את תפקידו ומשאת נפשו לעורר את הכל לעבודת השם.

ונכדו האדמו"ר בעל "ישמח ישראל" היה אומר "אם
אדם פועל ישועות ומתחסד עם קונו ועם בריותיו שמרחם
ומקרב גם איש פשוט אף שאינו ראוי והגון שיקרב אותו, אז
מרחמים עליו מן השמים מדה כנגד מדה אף שאינו הגון וראוי".
הרעיון היסודי שהשמיע פעם הרבי ר' בונם מפשיסחה
"איני רוצה להתחלף עם אברהם אבינו, כי מה ירויח מזה השם
יתברך אם אברהם אבינו יהיה כמו בונם הסומא ובונם הסומא
יהיה כמו אברהם, כדאי יותר שאשתדל אני להתרומם על עצמי
קצת" היה מונח בין השיתין של חסידות אלכסנדר. השאיפה
העיקרית היתה להרבות באנשים שיגיעו לדרגה יותר גבוהה
ואף שקשה הדבר, בכל זאת על כל אחד ואחד מאתנו לשנן
לעצמו "מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי" ואם לא ממש כמעשה
אבותינו על כל פנים שתהיה לפחות "נגיעה" במעשה האבות
שלנו.

השתדלתי בספרי זה לספר ולתאר לדורנו את מהלך
חיייהם של האדמו"רים האלה ואת השפעתם על הדורות
האחרונים של יהודי פולין. את החומר לביוגרפיות הנ"ל אספתי
מספרים שונים כמו: תפארת ישראל, עשר זכיות, שיח שרפי
קודש ועוד. וקצת גם מפי חסידים זקנים שהכירו עוד את
הרבי ר' יחיאל ובנו הבעל "ישמח ישראל" זצ"ל. ביחוד שמעתי
הרבה דברים מפי הרה"ג ר' חיים מרדכי ברונרוט זצ"ל, לפנים
אבד"ק טשעכאנוב ובאחרונה ראב"ד בתל-אביב שהיה מוטיקי
חסידי אלכסנדר.

תודתי נתונה לכל אלה שעזרו לי הן בהשאלת הספרים
שנמצאו תחת ידם והן בדברים שמסרו לי בעל פה. ועל הכל
חודה למוסד הרב קוק בעד תמיכתו בהוצאת הספר הזה.
אברהם יצחק ברומברג

ר' צבי דנציגר, אבי המשפחה

בין המשפחות המפוארות בעיר ווארשא לפני כמאה וחמשים שנה היתה משפחת דאנציגר. אבי המשפחה הזאת היה הגביר הנכבד ר' צבי הירש בר' ברוך-דאנציגר, מחותנו של הבעל "קדושת לוי".

בהיותו סוחר עשיר, היה ר' צבי הירש נוסע לרגל עסקיו לדאנציג ולפוזנא, ובכל פעם כשהיה בפוזנא היה מפסיק באמצע היום את עסקיו והולך לשמוע תורה מפי הגאון ר' עקיבא איגר, שישב על כסא הרבנות בעיר זו.

ומסרת היתה בידי המשפחה על אביהם הנפלא הזה, שנמסרה מאב לבנו וביחוד הבעל "ישמח ישראל" היה איהב לספר על אביו־זקנו זה ופעם אמר לאחד מקרוביו: "בא ואספר לך עובדה מזקננו ר' צבי הירש. אף על פי שלא היה חסיד היה לו אדם מיוחד ששכר אותו כדי שיחפש אצלו "עוולות" והיה משלם לו בעד זה ארבעה טאלארים לשבוע ובעד כל "עוולה" שמצא שילם לו טאלאר לחוד. כך היה מפליג בשבחו של אבי סבו.

ר' צבי הירש נפטר בשנת תקפ"ג ועל מצבת קברו בווארשא היה חרות: "איש תם וישר כל ימיו עסק בתורה, פדה שבויים והשיא יתומות, ביתו פתוח לאביונים..." בצוואתו לבניו כתב שאם יהיו ח"ו בצרה ישתטחו על קברו ויתפלל עליהם. ובאמת כאשר נכדו ר' יחיאל האדמו"ר

מאלכסנדר, נפל למשכב והיה אנוש, זכרו את הצוואה ושלחו לווארשא לעורר רחמים על קבר זקנו ר' צבי הירש, והרבה זמן חפשו את הקבר עד שמצאו אותו.

ארבעה בנים, מלבד בנות, היו לר' צבי הירש:
הבכור ר' אברהם דאנציגר, נפטר על פני אביו —
בשנת תקע"ה.

השני ר' ברוך דנציגר, ועליו אמר האדמו"ר הזקן
מוורקי שמדת האמת של ר' ברוך היא עד לאין הפליא. הוא
נפטר תרל"ב ועל מצבתו כתוב: "במות זה האיש גדלה לנו
האבדה נזר עמו ודתו כלו אומר כבוד..."

השלישי, הרב ר' גבריאל דנציגר, אבד"ק פשיטיק
ורדום, ועמו החליף שו"ת בן אחיו האדמו"ר ר' יחיאל מאלכ-
סנדר בעניני גיטין וקדושין וחליצה בשנת תרט"ו.

והרביעי והצעיר שבהם, הבן זקונים היה הרב הגאון
והצדיק ר' שרגא פייבל, אביו של האדמו"ר הראשון מאלכ-
סנדר.

האדמו"ר

ר' שרגא פייבל דנציגר זצ"ל

נפטר שמיני עצרת, תר"ט

ר' שרגא פייבל דנציגר

בילדותו. — בישיבת ליסא. — נעשה

חסיד. — נעשה רב. — חצי שנה אדמו"ר.

מכל בניו של ר' צבי הירש דנציגר, שהיו כלם גדולי תורה ו"מתנגדים", רק הצעיר שבהם, ר' שרגא פייבל, נתפס לחסידות וממנו יצא אבי שושלת אדמו"רים בשם "אדמו"רי אלכסנדר", על שם העיר אלכסנדר, אשר בה ישבו.

כיצד נעשה ר' שרגא פייבל חסיד בתוך סביבה של

מתנגדים?

באותם הימים היתה פריחת תורתו של הבעש"ט ותלמידיו בפולין בכל עיצומה, עם מרכזה הגדול בלובלין. אמנם עדיין היתה נטושה המלחמה נגד החסידים מצד המתנגדים, אולם חריפותה הראשונה כבר פגה. אש המחלוקת הגדולה נגד החסידות שהוצתה עם הופעתה על ידי הגאון מוילנה כבר דעכה ורק פה ושם נשמעו עוד הדים אחרונים למלחמה זו. החסידות הלכה וכבשה לה עמדה אחרי עמדה וחדרה לכל שכבות העם. חסידים באו בקשרי חיתון עם מתנגדים ולהיפך. המחיצות שהוקמו בראשונה הלכו ונפלו כמו מאליהן במהירות גדולה. החסידות כבשה לבבות. וכמו בכל תנועה חדשה כן גם פה נמשכו אל החסידות בעיקר הצעירים. כל הדינמיות שבנפש היהודי מצאה לה ביטוי ומוצא בחיי חברותא מסביב למנהיג, ל"רבי".

וכך קרה גם במשפחת דנציגר המהוללה, שהיתה כלה על טהרת המתנגדים. אבי המשפחה צבי הירש, אף על פי שלא היה "חסיד", לא הקפיד לקחת לבתו חתן מן החסידים. חתנו זה, הרב מאיר חיים, היה ממשפחת חסידים מובהקת. הוא היה בן אחותו של ה"קדושת לוי", הוא הרב הקדוש מברדיטשוב המפורסם.

על ידי שידוך זה נעשה ר' צבי הירש מחותנו של הרבי הקדוש מברדיטשוב, והיה זה נחשב לכבוד ויחוס גדוק וגם הרב מברדיטשוב החשיב מאד את מחותנו, את ר' צבי הירש ויחס אותו על "נוטרי הברית", שהיא מדרגה גבוהה של טהרה וקדושה. דבר זה גילה ה"קדושת לוי" לרבי ר' שמחה בונים מפשיסחה, שאף הוא בא בקשרי חיתון עם משפחה זו, כפי שנראה להלן. וה"קדושת לוי" בכל פעם שהיה מזדמן לווארשה היה מתאכסן בבית מחותנו ר' צבי הירש, והיו לבקוריו אלו בלי כל ספק השפעה על ר' שרגא פייבל, להיות לאחד מ"חלוצי" החסידות בפולין.

מסופר, שבהיות ר' שרגא פייבל עדיין ילד קטן, כבן שלש, התאכסן אז בביתם ה"קדושת לוי". כידוע היתה תפלתו של הרב מברדיטשוב בהתפעלות רבה ובדבקות ובקדושה עילאה והיה רץ מפנה לפנה ורוקד עד שקשה היה לעמוד במחיצתו. בפחד וביראה עמד הילד והסתכל ברב הקדוש המתפלל בהתלהבות גדולה שלא ראה כמותה, התרשם מאד מהדבר ורצה אף הוא לעשות כמוהו. הלך ולקח מטפחת, שם אותה על כתפיו כטלית, והתחיל לרוץ אנה ואנה על פני החדר בהתלהבות גדולה, עד שה"קדושת לוי" הרגיש בו מן החדר הסמוך, שהוא מחקה את תנועותיו ואז חדל הילד.

קראו אליו ואמר לו: "עשה עוד הפעם איך שעושה הרב מברדיטשוב". הילד נבוך במקצת, אבל לא יכול להשיב את פני הרב הקדוש ריקם וחזר לפי תומו על כל תנועותיו בשעת התפלה. אחות הילד, צלאבע לאה, שעמדה שם וראתה את כל מה שעשה אחיה רצה אל אמה וספרה לה. ותתחלה האם, כי יראה מהקפדת הרב הקדוש. והרב היה מלא התפעלות מרצינותו של הילד וחכמתו, אבל לא היה מרוצה מעצמו, שזה עתה רק ראה את תנועותיו המשובות בחקויו של הילד ואמר אל עצמו: "כמה טוב הוא העולם, שסובל איש כמוני". וכשבאה האם לבקש מהמחותן הקדוש לבל יקפיד חלילה עם בנה הקטן, כי רק ילד הוא וחסר בינה עדיין ולא ידע מהו עושה, הרגיע אותה ואמר: "אל תדאגי, הילד הזה יהיה גדול בישראל". וחיבק את הילד ונשק לו.

וכך היה. דבר הרב מברדיטשוב קם והיה.

חיות הילדות האלו השאירו רשמים עמוקים בנפש הילד הרך ופעלו במשך הזמן את פעולתם בעיצוב דמותו הרוחנית בעתיד. בלי ספק שגם גיסו, ר' מאיר חיים, שהיה למדן וחסיד מחסידי לובלין החשובים, השפיע על התקרבותו של גיסו הצעיר לחסידות בכלל ואל חסידות לובלין בפרט.

אולם עד שכל זה גמל בנפשו ונעשה בשל, היה יושב ולומד בהתמדה ובחשק רב, על פי דוגמת אביו ואחיו הגדולים ממנו. וכשהגיע לגיל בר-מצוה חשקה נפשו להיות גולה למקום תורה ואביו שלחו אל הישיבה הגדולה שבעיר ליסא ושם למד מפי הגאון הידוע ה"חות דעת". כשנה תמימה ישב שם ויהי ל"עילוי". הגאון מליסא העריכו מאד על יושר שכלו וסברתו ומסר לידו להעתיק ולסדר את החלק השני מספרו "נתיבות

המשפט". וכשבא הזמן לעזוב את הישיבה ולחזור לביתו, היה קשה לר' שרגא פייבל להפרד מעל רבו הגאון אשר ממנו שאב מלא חפנים תורה וחכמה. ברבות הימים כשהתחיל לשמש בהוראה החליף עמו שאלות ותשובות בעניני דין והלכה.

צר היה גם לגאון מליסא להפרד מעל תלמידו החכם והחביב, המלא תורה ובינה ודרך ארץ. ומסופר שבלייל הפרידה ערך הגאון מליסא סעודה לכבוד תלמידו והיה ער עמו כל אותו הלילה והשתעשעו שניהם בדברי תורה עד אור הבקר. ובשעת הפרידה אמר לו: "אם יבוא מישו ויאמר לך איזה דבר חידוש ולא ייטב בעיניך, אף אם לא יהיה לך במה לדחות את הדבר, עם כל זה תתחזק בדעתך ובסברתך, כי יש לך דעת ושכל הישר, כי "לתוך נדן ישר לא תכנס חרב עקומה..." ובוה ברך את תלמידו ונפרד ממנו.

בימי שבתו בליסא התיידד ר' שרגא פייבל עם חברו ללימוד, עם ר' זושא, אף הוא יליד ורשה ו"עילוי" אף הוא בתורה וחכמה. שני החברים חיו בידידות גדולה לא רק כל ימי שבתם על ספסל הלימודים אלא גם אחר כך כל ימי חייהם לא זוה ידו של זה מזה.

לאחר שעזבו את ליסא וחזרו לורשה עלה על לבם לנסוע אל אדמו"רי פולין של זמנם כדי להכיר מקרוב את החסידות מהי ולתהות על קנקנה. תחלה עלה הדבר על לבו של ר' שרגא פייבל והוא גילה את שאיפתו זו לחברו וידידו. ור' זושא הסכים אף הוא לדבר. ועדיין לא ידעו לאן יסעו תחלה. דברו על לובלין.

בימים ההם, במחצית השנייה של המאה הששית למנין בני ישראל, נעשתה לובלין מרכזה של חסידות פולין, כי בעיר

הזאת ישב המאור הגדול, האיש הקדוש והחסיד, שענינו צפו למרחוק, המכונה בשם "החוזה מלובלין". ממרחקים בא, מבית מדרשו של ר' אלימלך מליזנסק שבגליציה, והתישב בפרבריה של לובלין. לכאורה יהודי ככל היהודים, עד שיום אחד נתגלה באורח פלאי. אף שהיתה לובלין עיר של מתנגדים, התפרסם חיש מהר שמו של האיש החסיד הפלאי ונשא לתהלה בפי הבריות. הרבה מופתים ונפלאות ספרו עליו ועל ראיתו הבהירה שראה וידע את כל הנעשה באדם, גם בלי לראותו, ורק אם הזכירו לפניו את שמו בלבד. ועל כן הכתירוהו בשם "החוזה".

כאבן שואבת נעשתה העיר לובלין בעת ההיא בגללו ומשכה אליה המונות המונות של ישראל. כעולי הרגל בימי הבית, כן עתה עלו לובלינה להראות את פני הצדיק הפלאי, מופת הדור. מקרוב ומרחוק נהרו אליו אלפים ורבבות מכל קצוי פולין, גליציה, רוסיה, רומניה והונגריה. זקן וצעיר באו, לחזות בפני הקדוש, להקשיב לאמרי פיו ולהנות ממנו עצה ותושיה. כאן נפגשו תלמידי חכמים וגאוני ארץ עם פשוטי עם, עשירים ועניים, בעלי בתים מכובדים ואנשים מרודים. אלה באו להינות ממאור תורתו וללמוד ממנו דרכי עבודת ה' על פי חסידות, ואלה באו להינות ממאור פניו ולמצא עידוד ונחמה בשעת דחקם, וכל אחד ואחד בא על סיפוקו. ואף המתנגד החריף ביותר, משאך דרכה כף רגלו על מפתן חצרו של האיש הקדוש הזה, נדבק בו לתמיד ויהי לחסיד. נכנס מתוך היסוס הלב, ויצא מלפניו חסיד נלהב. כי "לובלין היו רואים אותות ומופתים מתגלגלים ממש על רצפת הקרקע ואין איש פושט ידו להרימם" — היה מורגל בפי הבריות.

וה"חוזה" מלובלין היה מבחין בחושו הדק ובעניניו

הבהירות החודרות חדרי בטן מבין המוני החסידים הבאים להסתופף בחצרו, כל בחור וטוב וכל "עילוי" שבין בני התורה וכל גאון ואותם היה מקרב קרבה יתירה. ביחוד היה שם לב לאברכים הצעירים שהיו באים אליו בפעם הראשונה. אתם היה משוחח בדברי תורה ומקרבים לדרכי החסידות.

גדולי הרבנים וגאוני ארץ התפלאו לא רק מהאותות והמופתים שראו אצל החוזה, אלא מגדלותו בתורה ומעמקות מחשבתו.

גם דרך התפלה והניגון של "החוזה" היה להם כח מושך כביר. "כשעמדו בלובלין ואמרו "הודו" — היו קירות הבית נעקרים ממקומם ורוקדים יחד עם "הרבי" וספי הבית נעו ממקומם מרוב רוממות הקדושה" — היו מספרים.

היה זה כח אדיר מאין כמוהו לרכז סביבו המוני בני אדם משכבות שונות והכל נתמזג כאן ונתלכד לחטיבה אחת, לגוש אחד בעל רצון אחד של דבקות בשמו יתברך. אולם רק יחידים אנשי סגולה, שהתבלטו מבין ההמון הגדול הזה, הורשו להכנס פנימה אל הקודש. הלא הם התלמידים הגדולים שיצאו מבית מדרשו וביניהם האריות שבחבורה שיסדו אחר כך שושלות של חצרות אדמו"רי פולין וגליציה ושסללו גם דרכים מיוחדות בחסידות. הלא הם: פשיסחה, קוצק, גור, וורקי ועוד. ובגליציה: רופשיץ, צאנז, דינוב ועוד. כל אלה עשו את ראשית צעדיהם בחסידות אצל "החוזה" מלובלין.

מובן על כן שחלומו של כל בחור וטוב בימים ההם היה לבוא לובלינה להסתופף בחצרו של הקדוש הפלאי.

אף ר' שרגא פייבל ורעו ר' זושא חלמו על כך. כל עוד היו שקועים ראשם ורובם בפלפול ובלימוד גפ"ת לא

היתה דעתם פנויה לעסוק בענינים מחוץ ללימודם בתורת הנגלה. ועוד היה חזון למועד. בבוא העת בשל הרעיון ועמד לצאת אל הפועל.

ובהגיע העת לעזוב את הישיבה בליסא, חזרו שני הרעים לעיר מולדתם ומגוריהם, לורשה. בדרך שוחחו ביניהם על מעשיהם מעתה ולהבא, ונתגלגלה שיחתם על חסידים וצדיקים מתלמידי הבעש"ט מופתי הדור. הציע ר' שרגא פייבל לנסוע אף הם לגדולי הצדיקים ולהכיר את דרכיהם ואת דרכי החסידות מקרוב.

אמר ר' זושא: "למה לשנינו לנסוע ולבטל שנינו מלימוד? הלא אתה לבדך תוכל לנסוע ואם יישר בעיניך, אזי אסע גם אני".

וכך הוסכם ביניהם שתחלה יסע ר' שרגא פייבל לבדו. בינתיים הגיעה העת לשני הרעים לשאת נשים בישראל. התחילו לדבר בהם נכבדות. ר' שרגא פייבל השיאו לו לאשה את הנערה הצעירה, מרת מלכה, בת בעל-בית מכובד בורשה מן "המתנגדים" החריפים. לאחר הנישואים ישב ר' שרגא פייבל בבית חותנו ולמד כמנהג האברכים בימים ההם. הנסיעה ללובלין לעת עתה נדחתה עד בוא שעת הכושר. ושעת הכושר לא אחרה לבוא.

נתגלגל הדבר על ידי סבה שכסף הנדוניה של ר' שרגא פייבל היה מושלש בידי אדם אחד בלובלין והיה צריך לנסע לשם יחד עם חותנו לקבל את הכסף. בבואם ללובלין לא עצר ר' שרגא פייבל ברוחו וראשית דבר הלך אל "החוזה", בלי ידיעת חותנו, כי ידע שחותנו יתנגד לכך וירצה למנוע בעדו מללכת.

ה"חווה" הבחין מיד באברך "העילוי" שבא בפעם הראשונה להסתופף בחצר "צדיקים", הוא שמח מאד בו וקרב אותו קירבה יתירה. "התורה החסידית" הראשונה ששמע אז מפיו של "החווה" היתה על הפסוק "ולא שתו איש את עדיו מעליו ויתאבלו", שעיקר החטא של דור המדבר — אמר "החווה" — היה בזה שהתאבלו לאחר החטא והיו שרויים בעצבות, ולא שמו אל לבם שאף על פי שחטאו עוד נשאר בהם החלק האלקי שהוא ה"עדי" של כל איש מישראל.

ר' שרגא פייבל הלך שבי אחרי "החווה" הקדוש ובשעת קבלת ברכת הפרידה הזכיר לפני "החווה" גם את חברו את ר' זושא. אולם הרבי לא השיב לו, כאילו לא קבל. הרגיש ר' שרגא פייבל שהרבי מביע מעין אי-שביעות רצון מחברה. היה הדבר לפלא בעיניו, כי ידע את חברו שהוא צדיק וישר ואין בו כל דופי. על כן ניסה עוד פעם להזכירו למחרת היום והפעם נענה לו הרבי ושבח מאד את ר' זושא. ויהי כל הענין לחידה בעיני ר' שרגא פייבל. אולם החידה הזאת נפתרה לו כשחזר לורשה.

כאשר חזר לורשה מלובלין הלך אל חברו וספר לו מכל מה שראה ושמע אצל "החווה" ושאלו מה קרה עמו ביום פלוני כשהזכירו אצל "החווה". נזכר ר' זושא שבאותו יום קרה לו מקרה זה: בא אליו איש אחד בן-תורה עני מעירה ובקשו שילך לאסוף עבורו כסף להכנסת כלה עבור בתו וגם אמר לפניו איזה חידוש שלו בפשט הגמרא. דחה ר' זושא את בקשתו וגם את החידוש שלו סתר. יצא מלפניו אותו האיש בפחי נפש, גם בלי תורה, וגם בלי מעות. לאחר שעזב האיש את ביתו התחיל לבו של ר' זושא נוקף בו על אשר

לא די שלא עזר לאיש במאומה עוד סתר את תורתו וביישו. הלך מיד לחפש את האיש על מנת לפייסו, עד שמצאו ופייסו ושבח את „הפשט“ שלו וגם הלך לאסוף עבורו את הכסף הדרוש לנשואי בתו. עד כאן ספורו של ר' זושא ממה שקרה עמו.

עתה הבינו שני הרעים את פשר הדבר מדוע „החווה“ בראשונה לא אבה שמוע ממנו, כי בייש את האיש, ואולם אחר כך כאשר פייס ר' זושא אותו, חזר החווה ושבתו. החידה נפתרה להם. הם הבינו עתה שה„החווה“ שזכה למאור עינים יתר על כל בן-תמותה ראה באספקלריה המאירה שלו את מעשיו של ר' זושא גם מרחוק. ויהי להם הדבר „למופת“. מעתה לא פקפקו עוד שני האברכים בקדושתו של הרבי מלובלין.

מאז נעשו שניהם לחסידים נלהבים של „החווה“ והיו בוסעים אליו מדי פעם בפעם, למרות ההתנגדות של חותניהם. ר' שרגא פייבל התמחה בכתב „סופר סתם“ וכתב לעצמו ספר תורה וגם את פרשיות התפילין שלו. פעם בהיותו בלובלין בקש „החווה“ לראות את תפיליו. לאחר שראם, שבח אותם מאד ואמר לאנשיו:

„הנה האברך הזה כיון יפה בפרשיות, כי השם הקדוש בפטוק „למען תהיה תורת ה' בפיך“ מאיר בשמים ככוכב יפה“. יקרו מאד התפילין האלה, ש„החווה“ שבח אותם בעיני ר' שרגא פייבל והתעטף בהם כל ימי חייו. פעם גגנבו התפילין האלה ממנו והיה לו צער גדול מאד. שאלו בנו ר' יחיאל:

„למה תצטער כל כך, אבא, הלא תוכל לכתב לך תפילין

אחרים כמותם?”

השיב לו:

„אולם מהיכן לוקחים את הרבי הקדוש מלובלין שיעיד

עליהם כזאת?”

לאחר זמן כשהוחזרו לו התפילין עשה סעודת הודיה.

את התפילין האלה ירש ממנו אחריו בנו ר' יחיאל וקרה פעם בנסעו למעינות הרחצה ששכחם ברכבת. הצטער מאד וצעק: „רבנו-של-עולם כלום הטאתי כל כך שמגיע לי ענש כזה? והלא אלה התפילין אשר עליהם העיד הרבי מלובלין בפני אבי ז"ל. ובמה אוכל עתה להחזיק החיות בקרבי? ...” ולא נח ולא שקט עד ששלח מברקים לכל תחנות מסלת הברזל אשר בהן עוברת הרכבת. והתפילין נמצאו והוחזרו לו. ורצה לעשות סעודת שמחה גדולה להשבת האבדה אלא שאותו יום היה ערב תשעה-באב. „ומהראוי לשמוח מאד בזה, אבל אין עכשיו זמן שמחה...” אמר.

ומסופר שגם בשביל רבו האדמו"ר הזקן מוורקי כתב ר' שרגא פייבל ספר תורה שעבר אחר כך בירושה לצאצאיו דור אחרי דור והסופר אשר הגיה באחרונה את הספר תורה הזה אמר שהתגין בו נכתבו לא כמו שכותבים עתה, אבל הכתב כולו מאיר כאילו נכתב זה עתה.

בשעה שהיה ר' שרגא פייבל כותב ספר תורה היה מעיין בספר „האורים והתומים” להרבי ר' יהונתן. הוא היה אומר שהעיון בספרי הרבי ר' יהונתן מועיל לטהרת המהשבה. אמרו עליו, על ר' שרגא פייבל, גאוני זמנו שהוא בעל שני מוחות, שיכול לכתוב וללמוד בעת ובעונה אחת.

לאחר פטירתו של החוזה (תקע"ה) נעשו שני הרעים.

ר' שרגא פייבל ור' זושא, מחסידיו המובהקים של הרבי ר'

שמחה בונים מפשיסחה. ר' שרגא פייבל היה כל כך מסור וקשור לרבו מפשיסחה שבכל פעם כשהיה הרבי ר' בונים בא לורשה לא זו ממנו ר' שרגא פייבל כל הימים ולרבות הלילות. עדיין היה אז ר' שרגא פייבל סמוך על שלחן חותנו. ולא היה הדבר לרצון לחותנו המתנגד שיהא חתנו שוגה בעניני חסידות ומבלה את זמנו עם חסידים. והיה נאלץ ר' שרגא פייבל תמיד להתחמק מחותנו באמתלאות שונות. וחותנו היה עושה הכל כדי למנוע בעדו מללכת אל "הרבי". מה עשה פעם? כששמע שהרבי בא לעיר סגר את חתנו בתוך חדרו כדי שלא יוכל לצאת. הבין ר' שרגא פייבל ממעשה חותנו שהרבי בא. מה עשה? יצא דרך ארובת העשן שבחדר. כל כך מלא היה תשוקה להיות עם רבו.

וכשנודע להגאון מליסא ששני תלמידיו אלה, אשר קיוה מהם שיהיו למורי-הוראה גדולים בישראל, והנה הם שקועים בעניני חסידות כתב אל הרבי ר' בונים מפשיסחה שישגיח על שני תלמידיו המובהקים האלה העתידים להיות גאונים בישראל שילמדו בהתמדה גפ"ת ולא ילכו בטלים, אלא יכנסו לעול הוראה. והוסיף: "הלא היה נאה שתלמידי הבעש"ט ימצאו מקום באשכנז לעמוד בפרץ...". שבקש הגאון מליסא אז לשלוח רבנים, ואף מהחסידים, לערי אשכנז לעמוד שם בפרץ נגד הרפורמה וההתבוללות.

ובאמת נעשו השנים למורי הוראה בישראל: ר' זושא בשעדלעץ ואחר כך בפלוצק, ור' שרגא פייבל נתקבל תחלה לרב בשעפס, אחר כך בגומבין, משם עבר לגריצע ובאחרונה היה במאקאווע.

על ראשית רבנותו של ר' שרגא פייבל מסופר: כאשר

בדוע שבעיר שעפס מחפשים רב ציוה עליו הרבי ר' שמחה בונם לנסוע לשם לקבל את הרבנות. וכיון שהעיר הזאת היתה עיר של מתנגדים נסע עם ר' שרגא פייבל תלמיד־חכם אחד ידוע ממאקאווע והוא המליץ עליו לפני העדה. אולם ר' שרגא פייבל לא שבע נחת ממשרתו בשעפס, שרוב אנשי העיר עוררו מחלקת נגדו בגלל היותו מן החסידים. הוא ישב כאן רק כארבעה שבועות אף על פי שהרבי ר' בונים ציוה עליו להשאר שם נאלץ לעזוב, כי היה לו קשה מטבעו לסבול מחלקת. לימים כאשר תכפו עליו האסונות ורוב בניו מתו צעירים תלה את הדבר בזה שלא שמע לרבי להשאר בשעפס.

עם כל זאת היתה נאמנותו להרבי ר' בונים רבה. ר' שרגא פייבל נחשב היה לאחד מנושאי־כליו החשובים והאמיצים ביותר. כידוע היתה לרבי ר' שמחה בונים מלחמה לא רק עם "המתנגדים" מבחוץ אלא גם עם מתנגדיו בפנים מחנה החסידים. בדרכי החסידות שלו החדשים והמיוחדים הוא עורר התנגדות גדולה מצד גדולי הצדיקים שבדור וכאשר התאספו כולם בעיר אוסטילא לחתונה הגדולה של נכד הבעל "אוהב ישראל" עם בת הרב מאוסטילא, בקשו באספה רבת עם זו לגנות את הרבי ר' בונים מפשיסחה ולהחרימו, אם לא יכריז קבל עם שחזור בו מדרכיו. ושלחו להזמינו שיבוא. והיה הרבי ר' בונים מוכן לנסוע לאוסטילא כדי להצדיק את עצמו לפני הצדיקים הגדולים שבראשם עמד הבעל "אוהב ישראל" ולהוכיח להם שאין בשיטתו ובדרכיו כל דופי. אולם תלמידיו לא נתנוהו לנסוע והחליטו לשלוח במקומו חמשה שליחים מבין תלמידיו המופלגים והם יגנו עליו. והחליטו לשלח אחד למדן ואחד חסיד ואחד חכם ואחד נגיד ואחד בעל־לשון, שישיב

לחורפיו מלחמה שערה אם יהא צרך בכך. ובחרו את „חידושי הרי"ם" בתור למדן, בתור חסיד — את ר' שרגא פייבל, בתור חכם — את ר' זושא, נגיד — את יששכר בער טעמערליש מווארשא ובתור בעל לשון את ר' לייזר בער מטומשוב.

וכשראו באוסטילא מי הם תלמידיו של הרבי ר' בונים נסתתמו טענותיהם של היריבים והמחרחרים ובטלה המחלקת. „האוהב ישראל" היה הפוסק בענין.

הרבי מפשיסחה העריך מאד את ר' שרגא פייבל ואף בא עמו בקשרי חיתון בלקחו עבור בתו את בנו הצדיק של ר' שרגא פייבל, את ר' לוי יצחק, שנקרא כך על שמו של הרב מברדיטשוב.

מסופר כאשר נעשה השידוך אמר הרבי ר' בונים: „הנה הרב ר' שרגא מדמה בדעתו שהוא קנה יחוס אצלי. ואני אומר שאני קניתי יחוס אצלו, כי מקובל אני שהוא מקודש בקדושת זרע אברהם אבינו...". ואמרו שקבלה זאת היתה לו מפי הבעל „קדושת לוי".

מן הרבנות השתכר ר' שרגא פייבל אך מעט מאד, וכשנעשה השידוך לא היה לר' שרגא פייבל לתת אף פרוטה. אולם בכל זאת ציוה עליו מחותנו הרבי ר' בונים להתחייב אלף ר"כ. והוא נתחייב. ועזרו לו מן השמים: באה הגבירה הידועה תמר'ל מורשה והזמינה אצלו לכתב עבורה ספר תורה ונתנה לו אלף רובל כסף והיה לו לסלק את החוב. אולם בנו החתן ר' לוי יצחק לא האריך ימים ונפטר צעיר.

בראשית שנת תר"ג נתקבל ר' שרגא פייבל לרב בגומבין. הוא נשא חן מאד בעיני אנשי המקום, שלא כמו בשעפס. הוא נתקבל כאן בכבוד רב. ואף שגומבין אף היא

לא היתה מהעירות העשירות, התקינו בשביל הרב דירה וקבעו לו משכרת שבועית וגם העניקו לו מתנות.

אנו מוצאים תאור המאורע הזה של התקבלותו לרב בגומבין במכתב שכתב בעת ההיא השו"ב מגומבין אל הרב ר' אהרן אבד"ק קויל והננו מביאים קטעים ממנו.

ב"ה צום גדליה תר"ג לפ"ק גומבין.

... על דבר אשר נתקבל לפה הרב הגאון מ' פייבל ובא לפה על שבת תבא ונתקבל בכבוד רב. קצב שכירותו ה' רו"כ לשבוע ומאה רו"כ נתנו לו בהלואה לנכות מהשכירות במשך שלש שנים, ומאה רו"ט נתנו לו במתנה והנשים נתנו מתנה להרבנית מעות על שלשלת זהב. והנשיאות חן הוא למאוד לא ראיתי כהנה. אמת הדבר שהוא מזג טוב למאוד וצדיק גדול מאוד. והדירות התקינו ועלו ההוצאות על אלף זהובים. הכל אשר לכל הוציאו עליו ג' אלפים זהובים אם לא ראיתי בעיני לא האמנתי על עירנו איך ואיך בא להם כזאת וביותר אשר המה עתה בדיותא התחתונה. מעות שלום עליכם עלה ארבעים רו"ט, כיבוד יום טוב ראש השנה עלה מאה וששים זהובים. והנה כל תלונת אדוני נ"י יוכל עתה לבקש מהרב שיח' דפה כי הוא איש טוב למאוד וחפץ בטובתן של ישראל והוא חכם גדול לתווך ענינים...

ואף על פי כן לא שבע כנראה נחת גם בגומבין, כי בסופו של דבר גם כאן עוררו המתנגדים מחלקת נגדו והוא עבר מכאן לגריצא. על שם העיר הזאת נתפרסם בשם "הרב מגריצא", והיו פונים אליו בעניני גיטין ועגונות.

שמו הלך לפניו. מגריצא באו לקחתו ברוב כבוד להיות רב במאקאווע. הוא לא רצה בתחלה לעזוב את גריצא

אולם על פי מצות רבו האדמו"ר הזקן מוורקי עבר למאקאווע ושם נשאר עד סוף ימיו.

מעשה באשה עגונה בעירו שהיה מפקפק במתן היתר לה. והאשה נסעה לרבנים אחרים והשיגה מהם את ההיתר ורק ר' שרגא פייבל צריך היה לחתום בתור רב המקום. וכיון שהיו לו פקפוקים לא רצה לסמוך על ההיתר של הרבנים, כתב שאלה אל רבו הגאון מליסא והלה השיב לו שאמנם ההיתר ברור כשמש בצהרים, אבל אם יש לו ספקות, מוטב שלא להזדקק להיתר זה. ולא חתם. והאשה, כיון שהיו חתומים על ההיתר כמה רבנים, נישאה לאיש אחר. כעבור איזה זמן חזר ובא בעלה הראשון. וראו הכל אז את גדלותו של ר' שרגא פייבל.

צער רב היה לר' שרגא פייבל מהסתלקותם של רבותיו הקדושים. תחלה "החווה" (תקע"ה) אחר כך הרבי ר' בונים מפשיטסחה (תקפ"ז). אז המשיך להיות חסידו של ר' אברהם משה, בן רבו מפשיטסחה, וכשהלה נפטר בדמי ימיו שנתים אחרי זה (תקפ"ט), הצטער כל כך על מותו בלא עת של רבו הצעיר לימים, עד שניטל ממנו הדיבור ליום תמים. אחרי זה נעשה מחסידיו הנאמנים של האדמו"ר הראשון מוורקי והיה דבוק בו בלב ונפש.

ר' שרגא פייבל היה בעל חושים מעודנים ביותר. מסופר שבכל פעם כשהיה בא לורשה היה מתאכסן בבית אחותו והוא לא אכל אלא משחיטתו של שוחט אחד ידוע לו ובדוק. והיתה אחותו תמיד שומרת ומקיימת את דרישתו זאת של אחיה הקדוש בהקפדה ובחומרה בכל עת שהתאכסן אצלה. פעם נתרשלה המשרתת ללכת אל אותו השוחט, כאשר צייתה עליה.

כי היה גר בריחוק מקום, והלכה אל שוחט אחר בקרבת הבית והעלימה את הדבר, בחשבה שלא יודע הדבר לאיש. כאשר הגישו את המרק של העוף לפני ר' שרגא פייבל והוא רק שלח את הכף אל הקערה לטעום, החזיר מיד את הכף למקומה ולא טעם. התפלאה אחותו על אשר אינו אוכל מן המרק והבשר. אמר לה שהרגיש שאין זה מהשחיטה שבה הוא רגיל תמיד. עשתה אחותו חקירה ודרישה אצל המשרתת עד שהודתה ששחטה את העוף אצל שוחט אחר.

אולם כשנזדמן פעם לשלחנו של הרבי הזקן מוורקי בהיותו בורשה וכיבדו הרבי שיאכל עמו מקערה אחת, אכל עמו. וכששאלוהו כיצד אכל שלא מהשחיטה של השו"ב הנאמן עליו כדרכו תמיד? השיב: "הקערה שמתוכה אכל רבינו הקדוש חס לי מלחשש לכשרותה".

רבה היתה אהבתו לרבו מוורקי וגדולה דבקו בו. והיה כל כך משתוקק לראותו עד שבכל פעם כשהיה נוסע אליו היה קם ממושביו בעגלה לראות אם כבר קרוב לוורקי. ובשובו משם היה עומד בעגלה ופניו לעבר העיר והיה נושא כפיו למרות ואומר בשמחה עצומה: "הנני מודה לך רבוננו של-עולם, שיש לך צדיק וקדוש כזה יושב בעיר וורקי...".

אף הוא היה אומר, שאם רוצה לצייר לפניו צורת אברהם אבינו, הוא מצייר בדמיונו את צורת רבו מוורקי. כך ראה את רבו כסמל והגשמה של מדת האהבה והחסד בשלימותה.

גם הרבי מוורקי חבב והעריך את חברו ותלמידו החסיד והצדיק וכאשר חלה בנו הצעיר והיחיד של ר' שרגא פייבל, לקחו האדמו"ר מוורקי אליו אל ביתו, גידלו וחינכו כבן לו.

גם עם האדמו"ר ר' יחזקאל מקוזמיר חי ר' שרגא פייבל בידידות. פעם נזדמן ר' שרגא פייבל לקוזמיר ורצה לבלות עם ידידו האדמו"ר מקוזמיר בסעודה ולהשתעשע עמו בדברי תורה וחסידות. אבל ידע שר' יחזקאל הוא עני גדול ולא רצה לגרום לו טורח. מה עשה? עוד קודם שהתראה עמו הלך אל הרבנית ונתן לה מעות לקנות צרכי הסעודה ואחר כך הלך לקחת "שלום" אצל ר' יחזקאל. כאשר ראהו ר' יחזקאל שמח בו שמחה גדולה והלך אל אשתו לטכס עצה להכין סעודה גדולה לכבוד האורח החשוב. כאשר נכנס למטבח וראה שם בשר ודגים התפלא מאד ושאל את אשתו הרבנית מנין לה כל זה? ספרה לו. מיד רץ ר' יחזקאל ומישכן את ספרי הרמב"ם שלו והלך אל האכסניה שבה נמצא ר' שרגא פייבל והפציר בו מאד לקחת חזרה את כספו, כדי לזכותו במצות הכנסת אורחים, עד שיאלץ ר' שרגא פייבל ונאות לו ולקח. ואחרי זה אכלו ביחד ושמחו איש ברעהו שמחה גדולה.

צער רב היה לר' שרגא פייבל מגידול בנו. אחד אחד מתו עליו בעודם צעירים לימים. ביחוד התאבל על מות בנו הצדיק והחסיד ר' לוי יצחק מי שהיה חתנו של הרבי ר' שמחה בונים מפשיסחה, שנקטף בדמי ימיו. היום שבו נפטר בנו זה היה ערב פסח והאב השכול בכה בכי רב עליו. באמצע בכיתו נזכר פתאום שערב פסח היום ושאל כמה השעה. וכשאמרו לו שהשעה היא שתיים עשרה באמצע היום, קם מיד פסק לבכות ומחה את דמעותיו מפני קדושת החג. וגם לאשתו הרבנית ציוה לחדול מבכי ונחם אותה ואמר: "אל תבכי, בננו עכשיו כבר יושב בגן עדן". ואת ליל-הסדר ערך בהתלהבות ובקדושה יתירה. וכשספרו לרבי מוורקי את כל זאת

התפעל מאוד ואמר : אם כן הדבר אעשה מבנו יחידו, ר' יחיאל, שנשאר לו כלי להתפאר בו.

בבנו יחידו זה ששרד לו התנחם עתה ר' שרגא פייבל ותלה בו את כל תקוותיו. הלא הוא רבי יחיאל האדמו"ר הראשון מאלכסנדר. ואמנם תקוותיו לא נכזבו.

נשארו כמה מכתבים מר' שרגא פייבל אשר מתוכם נשמע הד מאורעות הימים ההם. כך למשל במכתבו שכתב בשנת תר"ז בהיותו כבר רב מאקאווע, אל ידידו ר' ברוך הכהן בורשה אנו שומעים על גזרת המלבושים ו"גילוח הזקנים" שחלה באותו זמן על יהודי פולין. וכן הוא כותב בין השאר :

"...ת"ל פה לא עלה הכורת על זקני אחב"י ומעט מן המעט אשר נתגלחו ע"י שנסעו מן (חסרה תיבה אחת) אולם פה"ק יצ"ו כשהתחיל הב"מ ליגוש קצת סבב הקב"ה הדבר כי בא לביתי ובקשתיו לבל יעשה לנו שום דבר והבטחתיו שאנכי בעצמי אראה שילבישו עצמם במלבושי קאצאפסקי ומאז ועד עתה הוא שותק ב"ה וב"ה שאין ניכר צדיין שינוי כל כך. השי"ת יעזור לטובה על להבא בישועות כלל ישראל. כן בעיירות אחרות, בפראשניץ ובטשעכינאווא שם יש עוזרים לרעה ל"ע וכבר נטלו משם רובא דרובא זקני עמינו יצ"ו ד' ירחם..."

בשנת תר"ח נפטר האדמו"ר הזקן מוורקי. זה היה אחרון של פסח. מותו של רבו האהוב האחרון השפיע עליו מאד והוא עמד תוהה על קבר רבו ושאל : "ומי ילמדנו עתה?" לא עלה כלל על דעתו שהחסידים כבר החליטו למנות אותו למנהיג עליהם בחג השבועות באו אל ר' שרגא פייבל למאקווע החסידים והכתירוהו. אולם הוא לא תאריך ימים

הרבה לנהוג את עדתו. וחצי שנה אחרי פטירת רבו מוורקי, בשמיני עצרת שנת תר"ט נסתלק אף הוא ונטמן במקום משכנו במאקאווא.

אחרי פטירתו באו שני בניו של האדמו"ר מוורקי ר' יעקב דוד ור' מנחם מנדל לנחם את הרבנית האלמנה ואת ר' יחיאל הבן שנשאר. ר' יעקב דוד אמר הרבה דברי נוחמים זר' מנחם מנדל כדרכו קיצר ואמר רק מלים אלה אל הרבנית, שמררה בבכי על העדר בעלה הקדוש: "בעל שלך — אב שלנו". וגם הרבנית מרת מלכה'לה חלתה כעבור כמה שנים וכשהתגברה מחלתה בחג הסכות התפללה שלא יחול יום פטירתה ביום אחד עם בעלה הקדוש. חששה שבאופן כזה לא ישימו לב לזכרה. ונפטרה בהושענא רבה, סמוך לשמיני עצרת. מר' שרגא פייבל נשארו בכתב ידו שאלות ותשובות בעניני הלכה וגם חידושי תורה על ס' בראשית כתובים משנת תקפ"ז, אולם כל הכתבים האלה אבדו בתוך השואה ההיטלרית. אחת מהשו"ת שלו בענין חליצה משנת תקצ"ט נדפסה בס' "פרי חדש" לר' חיים לייב הלוי אבד"ק קאלשין, ובתשובתו זאת תומך ר' שרגא פייבל בדעת מורו ורבו הגאון מליסא כנגד השגת הגאון ר' עקיבא איגר עליו.

ועוד תשובה אחרת נדפסה בשמו בירחון הרבני "קובץ בית שמואל" בהוצאת הישיבה "בית ישראל" שבאלכסנדר, בשנת תרצ"א, חוב' ב'.

הרבה מתורותיו החסידיות, שמהן ניכר גודל קדושתו וזראתו ואהבת ישראל, מובאות בשמו על ידי נכדו האדמו"ר ר' ישראל יצחק מאלכסנדר בספרו על התורה "ישמח ישראל", שקבלן מפי אביו האדמו"ר ר' יחיאל.

מתורותיו

נסיון העשר ונסיון העוני

תהלים כג: „אך טוב וחסד ירדפוני“. מה טעם „ירדפוני“ וכי מי זה בורח מן הטוב? אלא ישנם שני מיני נסיונות: נסיון העשר ונסיון העוני וקשה הראשון מהשני. ובכל זאת התפלל דוד המלך שאם הקב"ה רוצה לרדפו בנסיונות על כל פנים תהא הרדיפה בנסיון העושר ב"טוב וחסד" „.

טעם הסצנות

תהלים קיט: „טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי“.. המבקש לדעת טעם המצות ומבלעדי זאת אינו רוצה לקיימן, מסתירין לר מן השמים הטעם וכונת המצוה, כי על האדם לעשות המצוה באמונה בלי לדעת טעמה. אלא שדוד המלך בקש: „טוב טעם ודעת למדני“ של המצוה, כי אפילו אם לא אדע את טעמה אעשנה באמונה ולכן אל תסתיר ממני טעמה ...

כשנותנים צדקה

בשם רבו ר' יצחק מזרחי: „על כן אני מצוץ לאמור פתוח תפתח את ידך“. מהו ה"לאמור"? אלא שהתורה הקדושה מלמדת אותנו בשעה שנותנים צדקה לעני חייבים לאמור לו דברי תנחומים לבל יפול בו לבו על שמוכרח לקבל צדקה. אומרים לו: אף אתה תזכה ל"פתוח תפתח את ידך" לעניים ...

הבן הרשע

„ולא עצבו אביו מימיו“ אצל אדוניה בן חגית. יכול שצדיק היה, כיון שאביו לא עצבו מימיו, ואם כן מדוע לא היה ראוי למלוכה? אלא יש ואף רשע שהוא בנו של צדיק מרגיש בושה לפעמים ומהרהר בלבו הרהורי חרטה, ואף על פי שחוזר לסורו מכל מקום לפי שעה עושה תשובה. אבל לא כן אדוניה ש"לא עצבו אביו מימיו" היינו שלא היתה לו עצבות בשום פעם מזה שאביו צדיק והוא רשע כל כך, ולכן אינו ראוי למלוכה.

יראת שמים

הוא היה אומר: יותר קל לפקוד עקרות מאשר להכניס בלבו של אחר קורטוב של יראת שמים ...

האדמו"ר

ר' יחיאל דנציגר זצ"ל

נפטר י"ד שבט, תרנ"ד

האדמו"ר ר' יחיאל דנציגר

ראשון אדמו"רי אלכסנדר

(תקפ"ח — תרנ"ד)

בילדותו. — בבית האדמו"ר הזקן מוורקי. —
נשואיו. — נעשה רב. — תלמידו של ר' מנחם
מנדל מוורקי. — תלמידו של הרבי מביאלא.
— מסרב להיות רבי. — נעשה אדמו"ר. —
צואתו.

עם ר' יחיאל מתחילה שושלת אדמו"רי אלכסנדר
שנמשכה עד השואה ההיטלרית. ר' יחיאל הוא הראשון ואבי
השושלת.

„חסידות אלכסנדר“ היא המשך וענף מחסידות וורקי.
ר' יחיאל נתחנך על ברכי האדמו"ר הזקן מוורקי וממנו למד
את מדותיו, דרכי הנהגתו ועיקרי עבודתו בחסידות ואחר כך
מבנו ר' מנחם מנדל.

ר' יחיאל היה בנו יחידו של הרב ר' שרגא פייבל
מגריצא. מילדותו היה נער ענוג וחלש בגופו. לר' שרגא פייבל
כפי שהזכרנו כבר, היה צער גידול בנים. כל בניו מתו צעירים.
ומכל הבנים והבנות שנולדו לו ולאשתו הרבנית מרת מלכה'לה
לא נשארו בחיים אלא בת אחת ובן אחד, הוא ר' יחיאל בן
הזקונים. ור' שרגא פייבל חרד מאד לבנו יחידו זה.
והנער הלך וגדל לשמחת הוריו ושמחת כל רואיו והיה

חן הבריות עליו וחנו על הבריות והכל חבבוהו, כי היה טוב לב ועדין נפש, חסיד וירא חטא, והיה שקוד מאד על התורה ועל העבודה אולם מרוב חולשת גופו היה מתעלף מדי פעם בפעם. לא הועילו הרופאים והתרופות שבזמן ההוא. לקחו אביו והביאו לוורקי אל האדמו"ר הזקן ר' יצחק ובקש שיאציל מברכתו על בנו יחידו שנשאר לו, למען יאריך ימים.

„זה חלקי מכל עמלי“, אמר ופרץ בבכי לפני הרבי.

„זה חלקך מכל עמלך“, השיבו הרבי בנחת.

„אל תדאג נחמו הצדיק, שצרת נפש ידידו נגעה עד לבו. תנהו אלי. אני אקחהו עלי ועל צוארי ואעשה ממנו כלי חמדה...“

וכך נשאר ר' יחיאל בביתו של האדמו"ר הזקן בוורקי ויהי אוכל מפתו ומכוסו שתה ויהי לו כבן. האדמו"ר הזקן שם עיניו עליו והיה מדריכו ומחזקו בגוף וברוח. ר' יחיאל היה מזכיר תמיד ומספר לבניו באהבה רבה על אותם הימים של ימי בחרותו שבילה בביתו של האדמו"ר הזקן. מאז נקשרה יפשו בנפש האדמו"ר הזקן ובבנו הצעיר ר' מנחם מנדל, והיה תלמידם הנאמן והמסור של שניהם.

וספר מה שקרה עמו פעם בביתו של האדמו"ר הזקן :

„בוורקי הייתי כבן-בית. הייתי אוכל עמו (עם האדמו"ר)

מקערה אחת : הוא כף ואני כף. ופעם בא אבי וכבדו האדמו"ר לאכל עמו. ואני עמדתי והסתכלתי בפני האדמו"ר, כי אבי אמר לי שההסתכלות בפניו של צדיק מועילה לטובה. ופתאום אחזתני יראה גדולה מפני קדושתו ואני נפלתי ואתעלף. וכאשר ראה זאת אבי נתעלף אף הוא, כי הייתי בנו יחידו. ואז לקח הרבי את בקבוק היין ושפך על שנינו עד ששבה רוחנו לקרבנו.“

כך ספר ר' יחיאל, וסיים: „אבל זאת היתה „חלשות של טעם
(א בטעמ'ט חלשות)...“

וכל כך חיבב ר' יחיאל את האדמו"ר הזקן שהיה מצייר
תמיד את תורתו נגד עיניו והיה אומר: „נאה לו לאדם לצייר
צורת רבו“.

ובהגיעו לפרקו והתחילו לדבר בו נכבדות היה האדמו"ר
הזקן תחת אביו לכל דבר. וגם השיאו אשה, ואביו לא התערב
בענין מרוב חרדתו לבנו.

ובפשיסחה העיר היה גר באותו הזמן חסיד נכבד ר'
דוד שמו ולו בת שהגיעה לפרקה. בקש עבורה אביה חתן
ירא שמים ותלמיד חכם. הוא לקח את בתו ונסע עמה אל
הצדיק ר' שלמה לייב מלענטשנא לבקש את ברכתו עבורה
שתזכה לחתן כראוי. אמר אז הרבי מלענטשנא לר' דוד: „אל
תדאג. יהיה לה חתן תלמיד חכם גדול ויהיה חסיד וצדיק
גדול ועבודת ה' שלו תהא כאש יוקדת“.

כך דבר הרבי מלענטשנא ודברו קם ונהיה. הנערה
הצנועה והחסודה מרת רויזה מינדל בת ר' דוד מפשיסחה
זכתא בבן-זוגה ר' יחיאל בן ר' שרגא פייבל מגריצא. השידוך
והתנאים נעשו בביתו של האדמו"ר מוורקי. וכשהגיע יום
החתונה נסע האדמו"ר הזקן עם החתן לפשיסחה והוביל אותו
תחת החופה. ואביו נשאר מחוץ לעיר ולא היה בחתונה מחשש
עינא בישא. וגם לאחר החתונה המשיך ר' יחיאל עוד לשבת
בבית האדמו"ר בוורקי כשנה. הוא ישב ולמד תורת הנגלה
ותורת הנסתר עד שהאדמו"ר הזקן צוה עליו לשוב אל בית
חותנו לפשיסחא.

עתה בהיותו אברך סמוך על שלחן חותנו ישב ר' יחיאל

על התורה ועל העבודה ביתר שקידה והתמדה. הוא היה עושה לילות כימים ומנע שינה מעיניו כדי למלא את שעוריו שקבע לעצמו מדי יום ביומו. ובלילות חרף הארוכים כשהיתה תוקפת אותו שינה היה שם את רגליו במים קרים למען לא ירדם. כך הרגיל את עצמו למסר את נפשו וגופו על לימוד התורה. היה ישן רק שעות אחדות במשך הלילה. בשעה אחת אחר חצות הלילה היה מתגבר כארי וקם לעבודת הבורא. וכך היה ממשיך עד אור הבקר. בבית המדרש של „היהודי הקדוש“ היה נשמע קילו של האברך כל הלילה. שקידתו והתמדתו יצא לה שם זמן העיר טורטשין באו להזמין את האברך הצעיר לכס הרבנות.

עוד בחיי אביו ר' שרגא פייבל, שהיה רב במאקאווע, נתקבל ר' יחיאל לרב בטורטשין והיה אז עדיין אברך צעיר שזה עתה ירד משלחן חותנו. ובטורטשין היו הרבה בעלי-הוראה ובקשו לנסותו אם מומחה הוא להוראה והקיפוהו כשאלות. והוא לא פסק כדין. אז באו אל אביו למאקאווע וסיפרו שבנו פסק הרבה שאלות שלא כדין. הבין ר' שרגא פייבל שהיו אלו שאלות לנסיון בלבד ואמר להם: „מצינו בירושלמי שמיום שבטלו סנהדרין אין אנו יודעים לדון דין תורה. ואם הירושלמי לא ידע, איך רב בפולניה ידע? ועוד אמר להם: אבל מצינו שאפילו ריש גרגיתא (ממונה על חלוקת המים מן הבור) מתמנה מן השמים, רב בעיר מכל שכן. ומן השמים מסעיים לרב לבל יכשל. אבל במה דברים אמורים? כשבאים אליו בשאלות אמת. אבל אם באים בשאלות בדויות מן הלב ורק לשם נסיון, הרי זה מושב לצים, ואין השכינה עמו ויכול על כן לומר גם ההיפך. אני מבטיח לכם — סיים

ר' שרגא פייבל — שאם תבואו אליו בשאלות אמיתיות יפסוק כהלכה, כי יודע אני שבני בקיא בהלכה...". והודו לו האנשים שאמנם רק בקשו לנסותו בשאלותיהם.

ומטורטשין עבר לגריצי, מקום שם כהן לפנים ברבנות אביו ר' שרגא פייבל, ומגריצי עבר לפילץ ובאחרונה נתקבל לרב באלכסנדר הסמוכה ללודז. ושם נשאר עד סוף ימיו. מכאן נודע בשמו "הרבי מאלכסנדר".

ר' יחיאל, כאביו, היה בעל מזג טוב ונוח לבריות, מתון ברוחו, ולא הקפיד על שום איש מעולם, גם אם פגע האיש בכבודו. ורק לעתים רחוקות קרה שיצא מגדרו, כשהיה הדבר נוגע לחילול הקדש או גורם תקלה לצבור כולו. מסירות נפשו בעד עניני הקהלה היתה לאין גבול, ומעולם לא חסך טורח ויגיעה מעצמו להשגיח על כל ענין ולא סמך על איש זולתו. וגם בכעסו היה זהיר ומתון ועשה את הדבר בחכמה ודעת.

מסופר בהיותו רב בטורטשין, מקום רבנותו הראשון, טחנו פעם לפני הפסח קמח למצות בריחים סמוך לעיר והושיבו שם משגיח על הטחינה. ובליל שבת קדש אחר התפלה עוד קודם הקידוש קרא ר' יחיאל לשמש שילך אתו לטחנה. היה ליל חשך וגשם שוטף ניתך ארצה. השמש לא היה לו חשק ללכת אבל היה מוכרח למלא את רצון הרב וילכו שניהם. כאשר באו אל הטחנה מצאו את המשגיח ישן. העיר אותו הרב משנתו והאיש נבהל מאוד בראותו את הרב עומד עליו. אמר לו הרב בנחת: אל תירא, רק אמור לי בבקשה כמה זמן אתה ישן כבר? השיב: בערך כשעה. ציוה הרב מיד להפריש את הקמח שנטחן במשך שנתו ושלא להשתמש בו למצות. אחרי זה כשראה שהאיש נרגע כבר ואינו מבוהל, טפח לו על

פניו וגער בו על אשר מועל בתפקידו כמשגיח: „כלום לשם כך שמנוך כאן? על מנת שתישן? לפסול חס וחלילה את כל הקמח?“ — אמר.

הודות למתינותו של ר' יחיאל שבמקום לצעוק על השומר, דבר אליו תחלה בנחת שלא יתבלבל מרוב פחד ועל ידי כך ידע כמה מן הקמח נפסל.

הוא התפרנס מן הרבנות בדוחק רב, כי היו העירות ששימש בהן ברבנות קטנות ועניות. קרה כשהיה רב בפילץ שלא היה לו אפילו זהוב לקנות טיטון לעישון. זה היה בלילה והלך לשאול את בניו אולי יש לאחד מהם ששה זהובים לקנות חפיסת טיטון. כי היה נחוץ לו מאוד לעשן. ולא היה להם. כל הלילה לא יכלו בניו לישון כי היה להם צער מזה, כי ידעו שהדבר נוגע לו מאוד. וכשראה את צערם ניחם אותם ואמר: „אל תצטערו, כי יש לי בטחון והשי"ת ודאי יזמין לי...“ ובכל זאת לא יכלו לישון מרוב עגמת נפש. פתאום שמעו רעש עגלה שעמדה ליד ביתם ואנשים דפקו בחלון הבית. כאשר פתחו להם נכנסו כמה אנשים שבאו זה עתה מגריצא. האנשים האלה היו מחותנים שעשו שידוך ביניהם ובאו לפילץ להשליש את כסף הגדוניה בידי הרב ר' יחיאל, כיון ששמעו עליו שהוא צדיק וישר, ונתנו לו גם כמה זהובים שכר פקדון. מיד שלח לקנות טיטון ועישן את ה„לולקע“ שלו ברחבת הדעת ואמר לבניו: „ראו בני, מי שיש לו בטחון באמת, יעזור לו השי"ת...“ מעולם לא לן אצל ר' יחיאל מטבע וכשמצא בביתו מטבע קודם השיגה היה הולך ומחלקה לעניים. פעם הביא לו הסנדלר נעלים בלילה והיה מגיע לו שלשה רוי"כ. ולא היה לר' יחיאל לשלם לו, הלך הסנדלר לביתו בלי כסף ולא הקפיד

כלל, אולם לר' יחיאל נגע עד כדי דכדוך נפש הלאו ד"בל תלין" והלך וטרח עד חצות הלילה עד שהשיג הלואה והלך בעצמו אל הסנדלר בחצי הלילה והעירו משנתו ונתן לו את החוב.

מדת העניות שלו היתה לאין שיעור. הוא כאביו סבל רדיפות וזלזולים מ"המתנגדים" אולם ברוב עניותו וגודל נפשו ברח מכל מחלוקת והשתדל להשכין שלום ורעות. ולמען השלום היה מוותר על כבודו.

מסופר: פעם עשה אחד הבעלי-בתיים מהמתנגדים שלו בפילץ סיום הספר ולא בא בעצמו להזמין את הרב לסיום אלא שלח את שמש העיר וגם זאת רק בכדי לצאת ידי חובה כי היה בטוח שהרב לא יבוא. שאל ר' יחיאל את זוגתו הרבנית הילך אם לאו. קראה הרבנית ברוב רגז: "היתכן, לאחר שעשה לך בזיון ולא בא בעצמו לבקש אותך, עוד אתה תלך אליו? חס ושלום". וכן שאל לכל אחד ואחד מבניו וכולם ענוהו שלא ילך. אז קם ולבש את המלבוש ואמר: "כיון שאתם כלכם הסכמתם שלא אלך — הולך אני". קרא את השמש וילך עמו. כשבא לשם קדרו פני האיש מבושה ובא בהכנעה רבה ובקשת מחילה ופייס את ר' יחיאל.

אולם כשהיה הדבר נוגע לחילול שמים לא נשא פנים לשום איש אף לגדולים ותקיפים. בהיותו רב בגריצא ראה פעם שאחד מדבר בבית-הכנסת בשעת התפלה והוא עטוף בטלית ותפילין. נגש הרב אליו וטפח לו על פניו. וזה היה פרנס העיר.

ואם קרה שאחד ממתנגדיו היה בצרה ופנה אליו לבקש עצה היה מקבלו בסבר פנים ומעודדו. ורבים ממתנגדיו הפכו

באחרונה להיות מאוהביו ומכבדיו, וכשנעשה אדמו"ר נסעו אליו לאלכסנדר.

בן עשרים ואחת היה ר' יחיאל כאשר נפטר אביו הקדוש ר' שרגא פייבל. מיותם נשאר מאביו וגם מרבו האדמו"ר הזקן מוורקי, שנפטר חצי שנה קודם אביו. עתה דבק בבנו הצעיר של הרבי מוורקי, הרבי ר' מנחם מנדל. והיה בין אלה שהכתירוהו לאדמו"ר. ר' יחיאל היה מעריץ את ר' מנדל. הוא התפעל מאד ממדת יראת ה' שראה אצלו. ידוע שהיתה לר' מנדל מוורקי תשוקה עזה לצאת לטיולים בעגלתו, והיה ר' יחיאל אומר: „הרבי מוורקי אינו יכול להחזיק את עצמו בבית מרוב יראת שמים שיש לו...“

ר' יחיאל היה נחשב בין גדולי תלמידיו והיה חביב מאד על רבו עד שהלה אמר לו פעם: „אבי האדמו"ר זצ"ל אמר עליך שיעשה אותך „עף“ (מדרגה גבוהה) ואנכי אעשה ממך „עף, עף“.

מרבו ר' מנדל מוורקי קבל ר' יחיאל שלא להרבות בדבור ולא לדרוש דרשות.

מסופר: כשנתקבל לרב בפילץ לא אמר דרשה לפני „כל נדרי“, כנהוג, אלא עלה אל ארון הקדש, פתח אותו וקרא בקול רם וחנוק מבכי: „רבנו-של-עולם, פנה אל תפלת הערער“, פנה אל התפלות הערטילאות מכל וכל... (קער דיך צו צו די נאקעטע תפלות)... וירד.

תפלה קצרה זו פעלה יותר מכל דרשה, וכל העם געו בבכי.

כשהיה ר' יחיאל עוד רב בטורטשין עלה פעם בדעתו לנסע לוורקי על שבת קדש. ואף על פי שהיה לו כאב עינים,

לא שם לב ונסע. במוצאי שבת קדש עמד יחידי בבית המדרש של הרבי ומרוב כאב העינים הניח את ראשו על העמוד. פתאום פתח הרבי ר' מנדל את פתח חדרו ואמר אל ר' יחיאל: האם גם כשעומדים תחת עצם השמים, מרגישים כאב עינים? וספר ר' יחיאל שמאז לא חש יותר בעיניו.

כשנפטר הרבי ר' מנדל בשנת תרכ"ח בורשה, הלך ר' יחיאל אל הרב ר' בריש מייזלש, רבה של ורשה, לבקש שירשה לשאת את הרבי הנפטר על הכתף ולא בעגלה כמנהג ורשה. שאל אותו הגאון ר' בריש: "מנין לכם מן התורה שזה כבוד תלמיד-חכם?" השיב לו: מהפסוק "עבודת הקדש בכתף ישאו" היינו: האנשים שעבודת הקדש עליהם, בכתף ישאו. ומיד נתן הגאון את הסכמתו.

ר' דב מביאלא, הגדול שבתלמידיו של ר' מנדל, איש סודו שירד לעומק דעתו "בלא אמר ובלא דברים" והבין כל רמז שלו ואף את שתיקתו, זכה עתה להבחר להיות אדמו"רם של אלפי חסידי וורקי. וגם ר' יחיאל נעשה מתלמידיו וחסידיו. הרבי מביאלא חבבו והעריצו והיה מחכה לו בקריאת-התורה בבית המדרש. וגם הוא הוקיר והחשיב מאד את רבו מביאלא והיה אומר עליו שהוא הגיע למדרגה של "לבי ובשרי ירגנו אל אל חי", שהיה הרבי מביאלא מרבה בברכות על כל דבר ודבר והיה פוסק להלכה לברך בדברים שונים שאין דרך העולם לברך עליהם. אבל — הוסיף ר' יחיאל — "ממנו אין ראייה כי הוא "כלו-ברכה" (ער איז ברכה-דיק) ואין כל אדם יכול ללמוד ממנו להיות כמוהו..."

וכשראה את הרבי מביאלא פעם מקבל הפתקאות מה- חסידים עמד והשתומם לגודל חכמתו כיצד מבין ויודע בכל

פתקה ופתקה ומכיר את טיבה ואת טיבו של האיש המבקש.
 „מי יוכל להדמות אל האדמו"ר הקדוש מביאלא?" היה ר'
 יחיאל אומר, ברוב התפעלות.

שמונה שנים נהג האדמו"ר מביאלא את עדתו וכל
 השנים הללו היה ר' יחיאל נכנע לו. בכ"ה בסיון תרל"ו נפטר
 האדמו"ר מביאלא. כשבא ר' יחיאל להלוויה, נפל אפים ארצה
 לפני „המטה" וגעה בבכיה גדולה וצעק: „רבנו של-עולם לך
 ה' הצדקה ולנו בשת הפנים" את הטובים אתה לוקח ולנו
 אתה משאיר רק את הפנים המבוישות" וכל העם געה בבכיה
 אחריו.

אחרי פטירתו של הרבי מביאלא נתנו החסידים את
 עיניהם בר' יחיאל, הגדול והותיק שבחבורה והתחילו לבא
 אליו לשבת קדש. זה היה עוד בהיותו רב בפילץ. הדבר היה
 למורת רוחו, כי לא רצה שיחשבוהו לרבי.

באותה השנה, שבה נפטר הרבי מביאלא, שנת תרל"ו,
 עזב ר' יחיאל את פילץ ונתקבל לרב באלכסנדר, הסמוכה
 ללודז. והתחילו החסידים לבא אליו לאלכסנדר. היה לו לר'
 יחיאל עגמת נפש מזה. ויהי כאשר הוסיפו לבא אליו מדי פעם
 בפעם אמר להם:

„למה באתם אלי וכי אני „רבי"?

וכשלא רצו להרפות ממנו אמר להם:

„אם תרצו לשמוע לי אתן לכם עצה: הנה יש בין

„העולם" חסיד גדול אחד ושמו ר' יעקעלע סאקאלאווער והוא
 זקן ומופשט מכל תאוות העולם הזה וירא שמים מאוד. ובאלכ-
 סנדר עומד למכירה בית המדרש מהרב הקדוש ר' חנוך העניך
 זצ"ל. לכן אני מציע שניקח את בית המדרש הזה ונושיב שם

את ר' יעקעלע ונעשה אותו לרבי. כן עצתי הנאמנה*.
ולא ענוהו דבר.

לשבת הבאה בא גם החסיד ר' יעקעלע בעצמו. כשראהו
ר' יחיאל נבהל מאוד ואמר לו:
"מה זאת עשיתם? אתם הטרחתם את עצמכם לבוא
אלי? הלא אני דברתי עם "העולם" ליסע אליכם ולקבל אתכם
לרבי".

השיב לו ר' יעקעלע:

"הנה אספר לכם עובדה: החסיד ר' איטשע וואליער
ז"ל היה לו ידיד אחד למדן ונסעו שניהם לפרשיסחה ואחר כך
בתפרדו: ר' איטשע לוורקי וידידו לקוצק. לימים נפגשו
והתחילו מתווכחים ומתנצחים בחסידות עד שר' איטשע ניצח
את חברו שלא היה לו מה להשיבו. אז אמר חברו: אתה יודע
היטב שאני הנני תלמיד חכם יותר ממך ואיך יוכל להיות
שאתה כונת יותר טוב ממני?" השיב לו ר' איטשע: מאי
נפקא מיניה? אם אני מצאתי — הרי אני מצאתי (אז איך
האב גיטראפן, האב אין געטראפן). וכך אומר גם אני כעת —
סיים ר' יעקעלע — אם אני מצאתי הרי אני מצאתי...".
ולא ידע ר' יחיאל מה לעשות.

בינתיים הגיע זמן הימים הנוראים וראה ש"העולם"

* בית המדרש הישן של הרבי ר' חנוך הניך נקנה על ידי
החסידים ונמסר לר' יחיאל לנהל בו את האדמו"רות שלו, הוא בית
המדרש שאותו צוה אחרי מותו לעדת חסידיו לשמש להם לתורה ולתפלה,
ובו נהלו את האדמו"רות גם בניו אחריו. הבית עמד על מכונו עד השואה
הגדולה.

מתכוננים לבוא אליו ולעשותו "רבי". נתיישב בדעתו וכתב מכתב אל הגאון ר' יהושע מוקטנא ולגאון ר' חיים אלעזר וואקס בעל "נפש חיה" ששייבו לו על פי דין תורה אם רשאי הוא לקבל את המשרה הזאת על שכמו.

והשיבו לו בכתב שאם יש אחד שראוי להורות דרך ה' לעם ד' והוא אינו מקבל זאת על עצמו, הוא עוון פלילי ח"ו. וכיון ששמע זאת ר' יחיאל ירא מזה האיסור ונתפייס והתחיל לנהוג את עדתו.

מסופר גם, שלפני שהסכים לקבל את האדמו"רות נסע לאמשינוב אל ר' יעקב דוד לקחת ממנו עצה. אמר לו ר' יעקב דוד:

"אם כבודו רוצה להיות רבי של חסידים עליו לדעת שלשה דברים: ראשית, בשבתו על כסאו צריך להרגיש כאילו יושב על מסמרים; שנית, עוד מקדם שקוראים את הפתקה צריך לדעת מה כתוב בה; שלישית, בשעה שקוראים את הפתקה צריך להרגיש בצרת המבקש כאילו היתה זאת צרתך שלך. אם שלשה אלה יש לו, יכול הוא להיות רבי..."

ר' יחיאל היה מחונן בסגולות הללו. מטבעו היה בעד נפש עדינה ורגישה וכאבו של הזולת נגע עד לבו ככאבו שלו עצמו. לא לחנם בחרו בו המוני החסידים ושמוהו למנהיג עליהם.

הוא נשאר עניו כשהיה עד עתה ועוד הוסיף ענוה על ענותו. אף שהיה כבר רבי היה תמיד אומר שאינו ראוי לאיצטלא והיה בורח מכל דבר ששמץ של כבוד נודף ממנו. במדת ענותו השיג מדרגה גבוהה מאד ולא החשיב את עצמו אף כל שהוא. והוא היה חוזר ומשנן לעצמו ובאזני אחרים

שהוא הגרוע שבגרועים, ואינו ראוי לאיצטלא ששמו עליו.
 וכמתנצל על שקבל את האיצטלא, היה רגיל לאמר
 תמיד שעל מנת כן בחרו בו למנהיג, משום שידעו שלא יבוא
 על ידי כך להתפארות, כי יודע בעצמו שהוא הגרוע מכל
 העולם, אבל חבריו שהם ראויים לאיצטלא יראים ומפחדים
 שלא יבואו להתפארות.

לאחר שנעשה אדמו"ר כתב לאחותו למאקאווע, שתלך
 על קבר אביהם הקדוש ר' שרגא פייבל, לבקש ממנו עבורו
 שיזכה עוד לעשות תשובה ואל תשים לב לדבר שכולם אומרים
 עליו שהוא רבי ומנהיג הדור, אלא תתפלל עליו, כי העולם
 טועה בו.

בשנה הראשונה להעשותו אדמו"ר בערב יום הכפורים
 בא בבקר השכם לבית המדרש עמד ליד שלחנו ואמר בקול
 רם וחנוק מבכי:

„אחי באים אלי במצוקת לבם. אולם מצוקת-הלב
 הגדולה ביותר היא אצלי; אני צריך לשוב בתשובה. הייתי
 צריך ללכת לכל האכסניות שבעיר, אשר בהן מתאכסנים
 החסידים, ולבקש מהם שיתפללו עלי. ועתה מכיון שכולם
 נמצאים פה בבית המדרש הנני מבקש מכם שתתפללו עלי
 שאוכל לחזור בתשובה שלימה“. וסיים: „שמי יחיאל בן
 מלכה“.

וכל הקהל שמלא את בית הכנסת מפה אל פה פרץ בבכי
 גדול וחזק. אם רבם הצדיק והקדוש כך, המה לא כל שכן?
 וכך כותבים עליו רושמי רשומות:

„עבודתו ביראת שמים היתה לאין שיעור. ותפלתו
 תמיד בבכיה רבה ובלב נשבר ובקול נעימה ומתיקות... וכל

השומע תפלתו הקדושה נשבר לבו לקרעים ועשה תשובה בכל לב ונפש..."

וכותב אחד מחסידיו :

"...ומעיד אני עלי שמים וארץ שכאשר באתי לבית רבינו הקדוש הנ"ל היה נדמה לי כאילו כל הכתלים וכל החלונות מלאים יראת שמים וכולם צועקים בהתלהבות : לכו עבדו את ה'..."

יראת שמים ואהבת הבריות אלה שני העמודים שעליהם התבססה חסידות אלכסנדר. ובכל צרה שלא תבא היו החסידים באים אל רבם הקדוש שיתפלל עליהם. והיה הרבי שופך נחלי דמעות בתפלתו על צרות ישראל ומושיעם ומנחמם.

לא רצה ר' יחיאל להינות מחסידיו אף שוה פרוטה. ואף על פי כן היו החסידים מביאים לו מתנות כסף ופדיון נפש. והוא היה בכסף זה משתמש להשיא יתומות ולעזור לנצרכים. ובשביל עצמו לא רצה לקבל מאומה. כי נזהר מאוד שלא להינות משל אחרים.

מסופר עוד קדם שהסכים לקבל את האדמו"רות אמר :
 „אם גם יפול הדבר שאהיה מוכרח לקבל המשרה הזאת על שכמי, עסק מעות אין זאת, כי את המעות אני שונא בטבע".
 ואמנם חי תמיד בדחקות רק משכר הרבנות שקבל.
 וגם משכרו הדל היה מפריש לצדקה.

מפי חסיד ישיש, החי עמנו כיום בירושלים מסופר :
 פעם בא אל ר' יחיאל חסיד אחד ונתן לו חמשה רובל. הרים ר' יחיאל את גבות עיניו אל החסיד. הבין החסיד כי הרבי מקפיד עליו (כי היו גבות עיניו ארוכות ותמיד היה משפילן, וכשהרימן היה זה סימן של הקפדה) התנצל החסיד ואמר שנותן

את הכסף לרבי על מנת שיחלק לצדקה. אמר לו הרבי : ומדוע אחלק אני את כספך ? וכי אינך יודע למי אתה צריך לתת ? ...
 וכאשר נודע לר' יחיאל שהחסידים החליטו לאסוף עבורו
 „דמי כוללות“ שלח לקרא אליו את המשולחים וכשכולם
 נתאספו אצלו אמר להם : „מי ציוה לכם לאסוף כסף עבורי ?“
 אמרו לו : „והלא צריכים להחזיק את בית הרבי, בניו וחתניו“.
 אמר להם : איני רוצה שתאספו כסף לא עבורי ולא עבור בני
 וחתני. אני ב"ה די לי במה שיש לי משכר הרבנות והם
 ירויחו להם בעצמם לפרנסתם בע"ה...“

מסופר כאשר נעשה רבי והיה צריך לנסע לאיזה מקום
 היה אחד מחסידיו העשירים שולח לו את מרכבתו רתומה
 לסוסים. פעם הצטרך לנסוע לעיר קוטנא אל הרב הגאון ר'
 יהושע טרונק, ושלח אל החסיד להביא את מרכבתו ולא היתה
 המרכבה בבית באותו יום. מה עשה החסיד ? הלך ושכר מפריץ
 אחד מרכבה ושלם עבורה שלשים ר"כ, ובא בעצמו עם
 המרכבה לאלכסנדר. וכשנודע לר' יחיאל קרא לחסיד ואמר לו :
 „אתה נתת שלשים ר"כ עבורי, כי אתה מדמה בנפשך
 שאני רבי וצדיק ? ומה יהיה בעולם העליון כשתתודע לך
 האמת שאינני לא רבי ולא צדיק, ואדרבא, עוד גרוע מהכל,
 אז תתבעני לדין על השלשים ר"כ, ומה אשיב לך אז ?“
 השיב החסיד : „מה שיהיה יהיה, ולואי ויזכני השי"ת

שאתראה עם כבודו בעולם העליון...“

עם הגאון מקוטנא חי בידידות רבה והיו מבקרים זה
 אצל זה. פעם בא הגאון מקוטנא לאלכסנדר על „שבע ברכות“
 ובתוך הסעודה התפלפל עם הרבי ר' יחיאל בענין הדין „דפת
 פוטר כל מיני מאכל ויין פוטר כל מיני משקים הרי ששויים

הם ואמאי יין פוטר כל מיני משקים בין אם דרך לשתות אותם או לאו ופת אינה פוטרת רק דברים הבאים מחמת הסעודה?" על זה השיב ר' יחיאל:

"אם תרשוני, אומר לכם תירוך. לפי דעתי נראה כאשר אמר השי"ת "בזעת אפיך תאכל לחם" ניטלה מעט מחשיבותה של הפת..."

אמר הגאון מקוטנא:

"הרבי מאלכסנדר, כיון שלכם מגלין תורה מן השמים, אנו מה נענה אחריכם?"

מטבעו היה ר' יחיאל חלש בגופו ואף על פי כן לא היה שם לבו לדבר והיה מסתגף ומתענה בכל יום שני וחמישי. ואשתו הרבנית ובני ביתו היה להם עגמת-נפש מזה. פעם באה אליו ושידלה אותו שיאכל, כי הלא חלש הוא, והתורה צותה: "וחי בהם" וכה הרבתה בדברים, עד שהבטיח לה שיאכל, ובלבד להפטר. הלכה והביאה לו חתיכת בשר מעוף מבושל ונשארה להמתין עד שיאכל. והוא שעסוק היה אותה שעה באיזו סוגיה אמר לה: שהיא יכולה ללכת והוא יקח בעצמו ויאכל. כשיצאה העמיד את הצלחת עם האכל על הארון. וכל הענין נשכח מלבו. כעבור כמה שעות מצאו "שאלה" בעוף הנשאר והיתה טריפה. והיה לכל בני הבית צער גדול ולא ידעו מה לעשות אם לומר לאביהם אם לאו. והחליטו לומר לו. כשנכנסו לחדרו והתחילו לדבר הרגיש תיכף ואמר:

"אל תדאגו, כי לא נגעתי בבשר", והראה להם את

הצלחת על הארון.

ומשלא יכלו בני הבית להשפיע עליו שיחדל להסתגף אדאו שהוא הולך ונחלש ובכל זאת אינו שומע להם, השתמש

בנו ה"ישמח ישראל" בהזדמנות היותו עם אביו בסדיגורה ובקש מהצדיק שישפיע הוא על אביו הקדוש לבל יסתגף כי בנפשו הדבר. אולם שני הצדיקים בפגישתם היו כל כך עסוקים בענינים גבוהים עד שהרבי מסדיגורה הסיח דעתו מן הענין ולא אמר כלום מענין זה לר' יחיאל. בשעת פרידת השלום הזכיר ה"ישמח ישראל" לצדיק מסדיגורה שוב את הענין. התנצל הצדיק על אשר לא זכר לדבר עם אביו וצוה לו למסור בשמו שהוא מבקש שלא יסתגף והוסיף: "תאמר לאבא בשמי והסימן שדברנו — אמר — "כי אם יש לאדם לבקש על רפואות הנפש ועל רפואת הגוף יבקש תחלה על רפואת הגוף כי עם הגוף יוכל לעבוד את ה'". ועוד אמר "למסירות הנפש יוכל כל אחד לזכות, אבל למסירות הגוף קשה יותר".

אולם ר' יחיאל עבד את ה' במסירות נפש וגם במסירות הגוף. אברי גופו היו מזוככים מגשמיות עד שאפילו לא היה מרגיש את חולשתו ולא שום כאב, בשעה שקיים מצוה.

מסופר שפעם בליל הסדר משהאריך באמירת ההגדה והיה צריך למהר עם הסעודה כדי לא לעבור על זמן אכילת אפיקומן לפני חצות הלילה, והיה המרק שהגישו לשלחן רותח והוא לא שם לב לדבר ואכל מן המרק בחפזון רב. וכשטעמו בניו מן המרק, התפלאו כיצד אביהם יכול היה לאכול ממנו. אמר להם: "ומה בכך אם נכונים ברותחים לשמו יתברך...".

כמה היה ירא וחרד מעבירה אפשר לראות גם מהעו"בדה הבאה: פעם הזמין אליו אחד מחסידיו הנאמנים ובקשו בסוד, שלא יגלה לשום איש, וילקהו ל"ט מלקות, על שכמדומה לו לא כיון בשם אחד מהשם הוי' בתפלת שמונה-עשרה כראוי. ר' יחיאל היה מקפיד מאד בקיום סעודת "מלוה-מלכה",

והטעם שהיא סעודת דוד המלך. ואפילו במוצאי שבת האחרון שעלה למרום קיים את הסעודה.

מסופר שפעם שבת אצלו הגאון מקאליש הבעל „נפש חיה“ והגאון מקאליש לא אכל מסעודת „מלוה-מלכה“ כי היתה קשה עליו האכילה בלילה. וספר לו ר' יחיאל מעשה שהיה בצדיק „האוהב ישראל“ מאפטא, שאף הוא קשה היה לו לאכל סעודת „מלוה-מלכה“ אבל בנו ר' יצחק מאיר היה עורך „מלוה מלכה עם החבריא והיו אוכלים ושותים ורוקדים עד אחרי חצות הלילה. כיון שדירתו היתה מעל דירת אביו, לא יכול היה אביו לישון מרוב הרעש. כשראה בנו שמפריעים את אביו משינה עשו את הסעודה בשקט. קרא ה„אוהב ישראל“ את בנו ואמר לו: „תדע בני שדוד המלך בא אלי ושאל אותי מפני מה אני מונע ומבטל שמחת חסידים בסעודה שלו? על כן מבקש אני ממך כאשר נהגתם עד כה כן תעשו ותשמחו.“ כששמע הבעל „נפש חיה“ ספור זה מפיו של ר' יחיאל אמר: מהיום והלאה אהיה זהיר לקיים סעודת „מלוה מלכה...“

פעם כשהיה חלש מאד לא קרא את „הפתקאות“ שהגישו לו החסידים, רק צוה להניח אותן על שלחנו. והיה שם אחד מהחסידים שהיה זקוק מאוד לישועה ובקש מהרבי שיקרא את הפתקה שלו. אמר לו ר' יחיאל:

„הרבי ר' בונים ז"ל מפשיסטא היה אומר ש„השלחן שלו יודע לקרא פתקאות. והנה הגם שהרבי הקדוש איננו עוד עמנו, אבל השלחן הקדוש נשאר לנו...“

פעם היה בטשעכאנאווי והזכירו לפניו חולה אחד ולא ענה תשובה ברורה. וכשנסע משם, הלך חסיד אחד, שתה הרבה יי"ש ונעשה מבוסס והשתטח לפני הסוסים ולא נתן לעגלה

לעבור עד שהרבי שישב בתוכה יבטיח רפואה לידידו החולה. אמר אליו הרבי: באמת דבר הגון ונאה לנהוג מסירות נפש בעד ידיד, אולם עוד יותר נאה ויפה היה אילו עשה זאת מחמת עצמו ולא מחמת היי"ש...". מכל מקום ברח את החולה ברפואה שלימה.

אף הוא היה אומר, כרבותיו מוורקי, שראוי לו לאדם להיות שרוי תמיד בשמחה ולא לדאוג כי השמחה מפיגה את הדאגה והצער מן הלב, ומגרשת את היצר הרע, וחזוק לדבר הביא בשם בעל התניא:

„הנה הרב הקדוש בעל התניא היה בעל נסיון מופלג בחסידות וגם אני ב"ה מעט נסיון יש לי ונוכחתי שתורת אמת בפיו. הוא הקדוש היה אומר: אם יקרה לאדם שטרוד ויש לו עגמת נפש מעניני העולם הזה פתאום נופל בלבו הרהור תשובה, ידע שעצת יצר הרע הוא להביא אותו לעצבות ח"ו. והעצה לזה יבקש לעצמו שמחה. ואם ישאל לנפשו לשמחה מה זו עושה? וכי למדתי היום כל כך, או התפללתי כל כך בכונה, לא יחקור, ובלבד שיהא שמח וכשתהיה השמחה שרויה בו אז יוכל היטב להתיישב בדעתו ולעשות תשובה בלב שלם...". — היה אומר ר' יחיאל לחסידיו.

כאשר היה עיף ורצה לנוח מעט היה עוסק בתורה ותפלה. זאת היתה המנוחה שלו. פעם כאשר נסע לטריסק דרך ורשה, ובאו הרבה חסידים אל תחנת הרכבת ללוותו, אמר להם: אני צריך לנסוע כל הלילה ואין לי כח כלל. אם אפשר יהיה שאלון בדרך מה טוב. והציע לו חסיד אחד מאשעצק שהיא תחתנה בדרך שיסור לביתו וילון אצלו, כי לא רחוקה העירה מן התחנה. והסכים. כאשר הגיעו לאשעצק היה כבר חצות

הלילה. נתן החסיד חדר מיוחד בשביל הרבי למען יוכל לנוח ולישון. אולם מה רב היה תמהונו כששמע את הרבי יושב ולומד בהתלהבות רבה ובמתיקות קולו עד שעה ארבע לפנות בקר ורק אז שכב מעט לנוח. בינתיים נתפשטה השמועה שהרבי מאלכסנדר נמצא באשעצק ובבקר היה כל הרחוב הומה מרב אנשים שבאו מכל הסביבה. והחסיד שבביתו התאכסן הרבי הכין סעודה גדולה. והרבי הלך לבית המדרש להתפלל ונאספו לשם כל העיר לשמוע לתפלתו של הרבי. והיתה תפלתו מעוררת את הלב וכל הקהל געה בבכי ואמרו שלא היה כבכי הזה אפילו בראש השנה.

בגלל חולשתו ציוו עליו רופאים לנסע לבתי מרחצאות והיה בנו בכורו ר' ישראל יצחק מלווהו בכל נסיעותיו. פעם בדרכם חזרה ממעינות הרחצה נודמן להם ללון בעיר שלא היה בה אלא מלון אחד ובעליו איש נכרי. ולקחו שני חדרים. פתאום בלילה שמע בנו, שישן בחדר אחר, את פסיעות אביו. הלך לראות מפני מה אינו ישן ושידל אותו שישכב ויישן. כי בבקר עליהם להמשיך את דרכם. אולם ר' יחיאל לא יכול היה בשום אופן להרדם ולא הועילו כל השידולים וההפצרות שהפציר בו בנו. "מה אוכל לעשות?" טען אל בנו — "ואני בשום אופן איני יכול להרדם כאן". עלה בדעתו של בנו לחפש בחדר מה זה הדבר המונע שינה מעיני אביו ומצא מאחורי התנור צלב והוציאוהו מן החדר. כשראה זאת אמר אל בנו ואל המשמש: "מה הייתם רוצים ממני? וכי כאשר זה נמצא בחדר יכולתי לישון?". אחרי זה נרדם ויישן כמה שעות. בדרך כלל היתה שנתו קלה מאוד. וכך היתה שנתו בלילה. כפי סיפורו של אחד החסידים שאצלו לך:

„היה נופל חסר אונים לאיזה רבע שעה על המטה והיה מתעורר בצעקה: גיוואלד, מה עשיתי? ששכבתי לישון? קם והתחיל לומד ובאמצע שוב נופל ואומר: אוי ואבוי אין לי כח כלל“ ונרדם לכמה רגעים ושוב מתעורר וחוזר חלילה כמה פעמים במשך הלילה...”

מורגל היה בפיו: „כשערים יפה — ישנים יפה“. אף שהיה חסיד וורקי מופלג בקר גם אדמו"רים גדולים אחרים. בהיותו עודנו אברך צעיר בקר אצל האדמו"ר הזקן, ר' שלום מבעלז. מסופר שהאדמו"ר מבעלז קרבו מאד. כאשר הגיש לו ר' יחיאל את „הפתקה“ שלו אמר לו האדמו"ר הזקן: „יחיאל, בני, עתיד אתה להיות מנהיג בישראל, רק עליך לדעת כיצד להתנהג. ואם תדע זאת — אז יהיה טוב“. ולעומדים עליו אמר האדמו"ר: „השגיחו היטב על האברך הזה, כי נתן לי פתקה והיא כולה ספוגה דמעות...“

דרכו של האדמו"ר ר' שלום מבעלז היה לתת לכל אחד בשעת הפרידה מטבע לשמירה בדרך. לפשוטי העם היה נותן מטבע של נחושת ולאנשים חשובים — מטבע של כסף. וגם לר' יחיאל נתן מטבע של כסף. אבל בדרך אבדה המטבע שנתן לו הרבי ובקש מהנוסעים שיהיו עמו בצותא ויהיה נמנה עמהם על המטבע שהם קבלו מהרבי.

וכשנעשה רב ונסע פעם מטעם סוחרי היין בורשה לתקן הכשר היין בגליציה, נסע בכונה דרך צאנז, כדי שיוכל לבקר אצל הגאון הצדיק משם, הבעל 'דברי חיים'. וכשנפגשו שאלו הצדיק מצאנז על החסידות פשיסחה-וורקי ועל הרבי ר' מנדל מוורקי. ובסוף השיחה אמר לו: „כלנו עובדים לאל אחד“ בשעת הפרידה אמר לר' יחיאל: „אל יחמיר כבודו הרבה...“

הוא בקר גם אצל האדמו"ר ר' אברהם יעקב פרידמן מסאדיגורא, בנו של הצדיק מריז'ין וגם אצל המגיד מטריסק. אצל האחרון קרה לו מקרה זה: בתו של "המגיד", מלכה'לה הצדקת, היתה אף היא עומדת בשעת פרידת שלום בחדר אביה על יד שלחן מיוחד ומקבלת "פתקאות" וניהלה כעין אדמו"רות. ר' יחיאל שהיה אז בלוי'ת בנו בכורו, ר' ישראל יצחק לא רצה להכנס להפרד מהמגיד כשבתו נמצאת גם היא בחדר ושלח את המשמש לבקש מהמגיד שבתו לא תהיה בחדר בשעת פרידת השלום. אולם הבת ענתה שכבר הרבה "רבי'ים" היו פה והם לא דרשו ממנה שתצא, ולא רצתה לוותר. אז הציע ר' ישראל יצחק לאביו לנסוע בלי קבלת פרידת-שלום. אבל ר' יחיאל לא רצה לוותר ונכנס ברעש אל החדר יחד עם בנו. גבהלה הבת, פרצה בבכי ופרחה מן החדר. ואביה המגיד אמר לה: "הרי אמרתי לך שלא תתחילי עם "רבי'ים" פולגיים...". מסופר: כאשר נסע ר' יחיאל לטריסק ועבר דרך לובלין ועמדה שם הרכבת כרבע שעה, שכר מרעבה מהירה ונסע אל האדמו"ר ר' לייב'לה אייגר. וכאשר פתח את הדלת ראהו האדמו"ר מלובלין קם לקראתו ונתן לו שלום ואמר: "שלום עליכם הרבי מאלכסנדר", השיב לו: "עליכם שלום הרבי מלובלין, והיו שלום הרבי מלובלין" וחזר תכף למרכבתו כדי שלא לאחר את הרכבת. לוחו הרבי מלובלין עד המרכבה ואמר שיש לו עגמת-נפש שלא יכול לכבדו כראוי. השיב ר' יחיאל: "מנין לוקחים את רגע הזמן לחשוב הרבה בכבוד או המעיט בכבוד...".

גם עם ה"שפת-אמת" מגור היה מתראה וה"שפת אמת" כתב לו מכתב שבו מזמינו לבא לאחד מימי המשתה לשמוח

בשמחת אחד מצאצאיו. אולם מפני תשישות כחו התנצל ר' יחיאל במכתב שהשיב לו, שאין בכוחו לנסוע אף פרסה אחת. היה זה כבר בשנות חייו האחרונות כשנחלש מאד.

ואצל האדמו"ר הישיש ר' יעקב אריה מרדזימין בקר שתי אצבעותיו של השני, וזה היה נקרא תקיעת-כף אנגלי) (על ידי הנחת שתי אצבעות של האחד של יד ימין על גבי שתי אצבעותיו של השני, וזה היה נקרא תקיעת-כף אנגלי) שעשה עמו הרבי ר' בונים מפשיסחה בחייו, שלאחר מאה ועשרים שנה ישבו שניהם במדור אחד בעולם העליון. וכך עשה הישיש מרדזימין גם עם ר' יחיאל אותה "תקיעת-כף". וכך עמד ר' יחיאל מאלכסנדר בקשרי ידידות ואהבה עם כל הצדיקים שבדורו.

מכל המדות הטובות שבהן השתבח ר' יחיאל, היתה מדת הענוה השלטת בו. ניכר שזה היה עיקר גדול ב"עבודתו" להגיע למדת הענוה הגדולה ביותר. בגלל זה כינה אותו הגאון מסוכטשוב בשם: "מלך הצדיקים", שהיה תמיד אומר על עצמו "אנכי תולעת ולא איש חרפת בני-אדם" — כדברי דוד המלך.

"עמוד הענוה" — עליו התבסס ועמד כל עולמו הרוחני המוסרי החסידי של ר' יחיאל האדמו"ר הראשון מאלכסנדר. והוא עצמו היה המגשים של תורתו במדרגה הנעלה ביותר, וממנו למד וירש תורה זו גם בנו, האדמו"ר השני, הבעל "ישמח ישראל" אחריו.

מסופר שבהיותו פעם במעינות הרחצה בלויית בנו ומשמשו, נודע לו שבאותו מקום נמצא גם אברך אחד מנכדי הרבי מריז'ין. שלח את בנו לומר לו שרוצה להתראות עמו

ולבקש ממנו לקבע שעה, שהוא ר' יחיאל יוכל לבוא אליו. הנכד הריז'ני קבע למחר בשמונה בבקר. למחרתו הזדרז ר' יחיאל והלך עם בנו ומשמשו אל האכסניה של האברך. וכשבאו לא מצאוהו, כי הקדים לצאת. ושלה אחר כך שוב אליו לקבע זמן אחר. וכך הלך וחזר כמה פעמים עד כי חרה הדבר לבנו ר' ישראל על הזלזול שהאברך נוהג בכבוד אביו האדמו"ר מאלכסנדר. אולם ר' יחיאל אמר: „ראה נא, בני, הלא עבודתנו כל הימים היא על מדת ההכנעה ולמצוא מקום להשתמש בה, ועתה שבאה לידינו לא נקיימנה?“ ולא זו משם עד שהתראה עם האברך.

סלדה בפשן מכל אבק של התנשאות וגם לאחר שנועשה אדמו"רם של רבבות חסידים לא הניח לשמץ גאווה שישתרש בו.

וכך הוא עונה על מכתביהם של שני ידידיו, נכדי הקדוש ר' דוד מלילוב, שני האחים הצדיקים שכתבו מעיר הקדש, ר' יצחק דוד ור' אלעזר מנחם מנדל וזה היה בשנה הראשונה להתמנותו לאדמו"ר. והוא כותב את המכתב ביום ו' עש"ק תרל"ז.

„...אשר שמעתם אשר רוב העולם הנוסעים לביאלע מסתופפים כהיום פה, כן הוא. אכן קורא אני עלי אזי לו למי שהעולם מטעין בו, כי אין אני בכלל בגדר הזה, ואיננו מספיק בידי לעשות תשובה ואני צועק פעם אחרי פעם ואין שומע. ולא עוד אלא שגאוני ארץ שלחו אלי מכתביהם אשר יהי חלילה עון פלילה אם אסרב... ולזאת הנני לבקשם אשר תתפללו עלי להספיק בידי לעשות תשובה, ולא יהיה לי שום בלבול דעת ולא מחשבות לא טובות חלילה בעת התפלה

ובפרט בימים הנוראים הבעל"ט. נא התפללו עלי בחזקה כי צריך אני לרחמים גדולים, והנני להכפיל ולשלש מבוקשי לשפוך שיח ותחנונים עבורי" וחותם: "יחיאל בן מלכה".

"עמוד התשובה" — העמוד השני של עבודתו הקדושה של האדמו"ר ר' יחיאל. — וכעבור עשר שנים הוא כותב באותו ענין לרבי ר' הלל מקאלאמיי בין כסא לעשור, תרמ"ז. לאחר שמודיע לו בראשית המכתב בענין הספרים כותב: "... והנני לבקשו מאד אשר יתפלל עלי בחזקה שאזכה לתשובה". ומתנצל: "אמנם במאמר הגמרא: "חצוף הוא מי שמגלה חטאיו". אכן בסתר אני אומר אשר הנני צריך מאד מאד לרחמי שמים לרפואות הנפש שאזכה לעשות תשובה שלימה כאשר עם לבבי הנדכה. על כן הנני מתחנן לפניו כי יתפלל עלי מעומקא דליבא שאזכה לתשובה. שלא יחשוב אותי למנהיג ישראל, אלא כאשר אני באמת, אני פחות שבפחותים...". וחותם: "יחיאל בן מלכה לתשובה". ענין זה של תשובה הולך וחוזר בכל מכתביו ובשיחותיו, ולא הסיח את דעתו מענין זה אף לרגע כל ימיו.

"עמוד הענוה" ו"עמוד התשובה" — אלה שני עמודי התוך של עבודתו הקדושה של האדמו"ר הראשון מאלכסנדר. על כן משך אליו כל כך הרבה חסידים ואוהבים. ואף הוא העניו הגדול, שלא החשיב את עצמו כלל והעמיד את עצמו למטה מן הפחות שבפחותים, רחמיו היו נכמרים על המוני ישראל שהיו מכתתים את רגליהם ומטלטלים את עצמם ממרחקים לבא אליו וחיבר תפילה מיוחדת לשלום כל הנוסעים אליו שיצילם ה' מכל מכשול בדרך ולא יאונה להם כל רע ויבואו לשלום.

ותפלה זו היה אומר בכל ערב שבת קדש וערב יום־טוב וראש השנה ויום הכפורים.

היה איש אמת, על כן פנו אליו רבים בעניני דין־תורה, וכמה קדוש וזהיר היה בעניני דין. כשבא פעם לפניו דין עם אלמנה והאלמנה בכתה מאד בשעה שטענה את טענותיה לא רצה עוד לדון את הדין ואמר: „גם דמעות שוחד הן...“

היה זהיר בדבורו ולא שינה מעודו מדבריו. עוד מנעוריו הרגיל את עצמו לכך להיות רחוק מדבר שקר. מסופר שאחר פטירתו בא אדם אחד אל בנו ממלא מקומו הבעל „ישמח ישראל“, בטענה שאביו הבטיח לו בחייו ישועה ולא נתקיים הדבר. הרגיעו הבעל „ישמח ישראל“ ואמר: „יהא לבך סמוך ובטוח כי הישועה תבא עוד, כי אדם שזהיר כל ימי חייו בדבריו ואינו משנה מהם, מן השמים מקיימים את דבריו שלא ישונו...“ אחד הבטויים העמוקים ביותר של עבודתו בקדש של ר' יחיאל היתה תפלתו. וכו' כותבים עליו:

„התלהבותו ודביקותו בשעת התפלה אין להעריך. הוא היה מהחסידים ראשונים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות...“ ומענינת היא השקפתו על התפלה, כפי שהוא מביע אותה גם בצואתו לבניו. כל עיקרה של התפלה היא בכונה ובבכיה מקרב לב. ורגיל היה לחזר ולשנן מה שמצא בהגהות האלפסי ש„כל הבוכה בתפלתו הכוכבים והמזלות בוכים עמו“. והיה ר' יחיאל מתפלל תמיד בבכיה רבה.

רב אחד גדול ששמע בילדותו את תפלתו של האדמו"ר מאלכסנדר היה נדהם מאד ושאל את אביו: מדוע בוכה כל כך הרבי? השיב לו שהוא בוכה בעד כל היהודים.

ואכן היה בוכה ר' יחיאל בעד כלל ישראל והיה מלהיב לבבות בתפלותיו ובקולו הערב ומי ששמע אותו פעם מזמר בחג הסוכות, קדם נטילת אתרוג, מזמורי תהלים, כשהוא היה אומר: „זיסער בעשעפער! סעדנו ואושעה" או מי שהיה אצלו בליל הסדר באמרו „לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו'" קפצו ממש כלם ממקומם מרוב התלהבות.

כך עבד ר' יחיאל את ה' באהבה, ביראה ובענוה ולימד אלפי חסידיו לעבוד כך את ה'. הוא עצמו הגשים את דרך העבודה הזאת והיה למופת לבני דורו.

שמונה עשרה שנה עמד על משמרתו, משמרת הקדש, באלכסנדר, בלי לאות, יומם ולילה, עד שכחותיו תשו. מרוב סגופים נחלש מאוד. בחליו לפני פטירתו באו לבקרו צדיקי וגאוני הדור. כששכב על ערש דוי בא לבקרו הגאון מסוכטשוב. וכשנסע בחזרה מאלכסנדר פגשו בדרך רב אחד שאף הוא נסע לבקר את האדמו"ר החולה. ושאל את הגאון מסוכטשוב: מה נשמע באלכסנדר? והשיב הגאון: הכל טוב, הכל טוב. התפלא מאד הרב, כי ידע שמצבו של החולה אנוש. והגאון מסוכטשוב הוסיף ואמר: „מה שייך, מה שלומו? הרי בעצם מה בכך אם אדם נופל למשכב וחולה? אלא שיהודי כשהוא נופל למשכב יש לו ביטול תורה ותפלה. אבל אצלו, מאלכסנדר, לא ראיתי אצלו שום שינוי. הוא דבוק בה' יתברך במחשבותיו וברעיונותיו ואינו מפסיק מהן אף רגע. אם כן, מה שייך מה שלומו? ..."

הרבי מסוכטשוב, סימן מובהק היה בידו מחותנו האדמו"ר מקוצק להכיר מי הוא שדבוק בה'. ולא ראה עד עתה סימן זה אצל שום אדם, רק אצל האדמו"ר מאלכסנדר.

וביום י"ד שבט, תרנ"ד נתבקש ר' יחיאל לפמליא של מעלה. דבר פטירתו נודע מהר בכל פולין ומחוצה לה. באו כל צדיקי הדור והגאונים לגמול עמו, עם הצדיק העניו, את החסד האחרון, ורבבות חסידים ליוו את מיטתו בבכי גדול. בנו הבעל "ישמח ישראל" אמר: "מי יכול להעיד על גדולתו וקדושתו כמלאכים והיחודים שברא בנקיטת אצבע קטנה אחת שלו..." ובצואתו כתב: "הלואי שאזכה לשמש את אבי בעולם העליון כאשר זכיתי לשמשו בעולם הזה כעבד נאמן".

ר' יחיאל השאיר צואה לבניו, שכתב אותה עוד כמה שנים קדם פטירתו.

הצואה הזאת היא תעודה נאמנה לטהר רוחו ולכנותו. היא מעידה על ענותו הגדולה שהיתה נר לרגליו כל ימי חייו וגם לאחר מותו בקש מבניו וכל חסידיו שינהגו בו במדה זאת, כמו שהוא נהג בחייו, ולא יפארוהו בשום תאר כבוד ושבח.

הצואה נדפסה במלואה בתוך הספר "תפארת ישראל". מפאת אריכותה (היא תופסת ארבעה עמודים מלאים וגדושים) נמסור כאן רק את תכנה בקיצור.

הצואה פותחת בענין מצות "כיבוד אב שנוהג גם לאחר פטירת האב ולא רק בחייו" ומביא ראיות לדבר מן הגמרא בקידושין ומן הרמב"ם ומן הזהר וגם מס' חרדים ומדרש תנחומא ומס' הישר לרבינו תם. הוא מבקש מבניו שירחמו עליו ויתפללו לעילוי נשמתו, "כי הוא כעוף הנתון במאסר ואינו יכול להושיע לעצמו" ומצות כבוד אב "מחייבת אותם לסייע לתיקון נשמת אביהם ויוכלו להקל הדין מעליו". והעיקר

בתיקון "היא הכונה והבכיה מקרב לב ונפש" ומבקש מהם בפרט בשנה הראשונה לפטירתו "להתוודות בכל לילה קודם שכיבה" ואם לא יתנו אל לבם לעשות כבקשתו, עוברים על מצות כיבוד אב שהיא חמורה שבחמורות וגורמים שהחטא שלהם יחשב גם עליו, "כי בחטאו גם אביו חוטא".

להלן מצטט את הצוואה של הגאון מליסא הבעל "חות דעת" ושל הגאון ר' עקיבא אייגר.

על פי צוואת הגאון מליסא גם הוא מצוה על בניו לקיים בכל תקף כל מה שציוה הגאון הנ"ל לבניו, שיקיימו גם הם, חוץ מאותם הסעיפים שבהם ציוה להתענות ולצום בכל שנה ביום-הזכרון. ר' יחיאל פוטר את בניו אם קשה עליהם התענית מפאת חולשת גופם ויוכלו לפדות את התענית בכסף. הוא פוטר אותם גם מלהספידו ודורש שלא יכתבו שום שבח, לא "רב" ולא "רבי" על מצבתו.

אחרי זה מצטט מצוואתו של הגאון ר' עקיבא אייגר שמצוה לבניו ובנותיו לבל יתענו ביום השנה, רק ילמדו כל הלילה וכל היום ההוא בלי הפסק מתחלת הלילה עם התחלת ה"יארצייט" ועד תחלת הלילה סוף ה"יארצייט". וכן יעשו גם הם. ועל פי צוואת הגאון ר' עקיבא אייגר יכריז השמש לפני ההלויה שלא ילווהו בניו ובנותיו, גם הוא מצוה שיעשו כן. אחרי זה מצוה לבניו שיבקשו מכל אחד ואחד מחסידיו הרשומים בשמותיהם בספר ה"כוללות" שתרמו או נדבו למענו בחייו שיאמרו בפה מלא שמוחלים לו במחילה גמורה.

ומ"הנודע ביהודה" מביא שציוה להספדנים לבל יכנוהו בשם חסיד וצדיק ולא לבנות "ציון" על הקבר, גם הוא מצוה כן. ולבל יביאו פתקאות על קברו ולא יקראו לו "רבי" ולא

ינהגו בקבורתו כל חשיבות ואל ישימוהו בארון.

ומן החסידים הוא מבקש שכל מי שמרגיש שנהנה טובה ממנו, שילמד פרק משניות בכל עת שיוכל ויאמר שלומד לזכות נשמתו של יחיאל בן מלכה בלי שום שבת, כל השנה הראשונה, ואינו מטיל חיוב חלילה. ומי שקשה עליו הלימוד יאמר איזה פרקים תהלים לזכותו ולא יזכיר שום שבת רק עבור יחיאל בן מלכה ושם עירו.

ומעות הצדקה שיחלקו ללומדים לשמו יקחו ממעותיו אם ישארו, או ממעותיהם של בניו, אבל לא ממעות אחרים. חפצי הבית והכלים יהיו קדם כל לתשלומי החובות ולצדקה ארץ-ישראל שנשאר חייב והשאר יחלקו ביניהם היורשים כדין, ואם הבנים ירצו לותר קצת לבנות יוכלו לעשות כך.

הבית-מדרש אף על פי שנרשם על שם בניו, יהיה שייך לרבים ולא ישתנה אלא ישמש תמיד בית מדרש לתורה ותפלה.

„את הצואה של ר' עקיבא אייגר והרב מליסא“ — כותב הוא — „יוכלו למצוא בספר הקטן שנקרא בשם „צוואת הגאונים“ ונדפס בשנת תרל“ה“.

זהו תכנה בקיצור של הצוואה שהשאיר ר' יחיאל לבניו ושלפיה נהגו בו ובקבורתו על פי הוראותיו. בבית הקברות שבאלכסנדר נראתה מצבה צנועה על קברו של הקדוש בלי כל תארים כפי בקשתו. אולם אלפי חסידים היו באים להשתטח ולבכות על קברו של האדמו"ר העניו הגדול ואוהב הבריות. את דבקתו הגדולה ויראתו, עניוּתו ואהבתו את הבריות ירש ממנו גם בנו הבעל „ישמח ישראל“, שהיה מעריץ מאד

את אביו הן בחייו והן לאחר מותו ובכל הליכותיו והתנהגותו הלך בדרכי אביו הצדיק וחשב זאת לעצמו לחסד שהיה לו אב כזה ואביו אף הוא החשיב את בנו והוקירו.

ונשאלו מר' יחיאל הרבה חידושי תורה בכתב יד על סוגיות הש"ס ושו"ת. את תורותיו בחסידות לא כתב אולם רוב תורותיו זכר בעל "ישמח ישראל" על פה והיה מזכיר אותן ליד "השולחן", והן מובאות בספרו "ישמח ישראל" בשם אביו. ר' יחיאל השאיר אחריו שלושה בנים ושלוש בנות וחתנים ונכדים ונינים.

בניו הם: הבן הבכור ר' ירחמיאל ישראל יצחק, בעל "ישמח ישראל". המשיך את האדמו"רות באלכסנדר בשנים תרנ"ד — תר"ע.

הבן השני, ר' שמואל צבי, בעל "תפארת שמואל", המשיך את האדמו"רות באלכסנדר בשנים תר"ע — תרפ"ד. ובנו של ר' שמואל צבי, ר' יצחק מנחם מנדל המשיך אחריו עד פרוץ המלחמה בשנת תרצ"ט ונרצח על ידי הנאצים, הי"ד. והבן השלישי, ר' בצלאל יאיר, ישב בלודז.

מתורותיו

האב זוכה לבנו והבן זוכה לאביו

"ואלה תולדות יצחק בן אברהם, אברהם הוליד את יצחק". צא וראה את ענינתו של הבן ושל האב. בקש הכתוב להדגיש שיצחק היתה מחשבה בלבו שהוא מצד עצמו אין לו כל זכות, רק זאת שהוא בנו של אברהם, היינו שיש לו אב צדיק כאברהם. ואברהם אף הוא לא החשיב את עצמו ותלה את כל זכותו בזה שיש לו בן צדיק כיצחק.

התורה — פרס על מדות טובות

"בקשו מלאכי השרת לפגע במשה. עשה לו הקב"ה קלסטרין של

משה דומה לאברהם. אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישים הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו? (מדרש רבה, יתרו). וכי מה היא הבושה שאכלו אצלו? מקשה ר' יחיאל. ועוד: כלום מפני זה שאכלו אצלו מגיע לתת לו את התורה? אלא התירוך הוא: את התורה מגיע לתת לבעלי מדות טובות. ומי הם בעלי המדות הטובות, המלאכים או אברהם? המלאכים כשבאו לאברהם קבלם בסבר פנים יפות ונתן להם לאכל בעין טובה כראוי להכנסת אורחים ולא שאלם מי הם ולא למעשיהם. אבל משה רבינו כשעלה למרום מיד באו המלאכים והתחילו צועקים „מה לילוד אשה בינינו“ ובקשו לפגע בו. אם כן אין בהם מדות טובות ועליהם להתבייש ממנו ולא מגיע להם התורה.

המנורה נשארה ברוחניותה

בהעלותך: „ויעש אהרן כן“, ברש"י „להגיד שבחו של אהרן שלא שינה“ ומה רבותא לאהרן הכהן הגדול שלא שינה מצחי ה'? אלא התירוך הוא: כל המצות הן בשמים רוחניות. ומכיון שהקב"ה רוצה שבשר ודם יוכל לקיימן משלשן מעולם לעולם עד שיורדות לעולם הזה ולובשות גשמיות בצורת תפילין, ציצית וכד' שיוכל אדם גשמי לעשותן. אבל אהרן הכהן שגם גופו היה מזוכך מגשמיות והיה כלו רוחני עד שהמנורה לא היתה צריכה להתגשם והיה יכול להדליקה ברוחניות. וזהו שבחו שלא שינה — שהמנורה לא נשתנתה לדידה לגשמיות.

חוטא המתאש מלעשות תשובה

„המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה: עשה רצונך בשמים ממעל וכו' (ברכות כט) וברש"י: „שאין שם חטא“. וביאר ר' יחיאל: כשאדם חוטא, נברא מכל חטא מלאך משחית וזהו „המהלך במקום חיה ולסטים“, ומתאש מלעשות תשובה מפני חטאיו אזי העצה בשבילו היא שימלט את נפשו למקום גבוה, שאין שם חטא, ואל יאמר: מה אני ומה לי המלוכלך בעונות למקום גדול וקדוש? משל למי שרודפים אותו לפסים והוא בורח מהם ורואה פלטין של מלך, אף שאסור לזר להכנס שמה בלי רשות, מכל מקום ימלט שמה בתקוה שהמלך ירחם עליו. כן מי שנמלט למקום הקדושה העליונה אף שאינו ראוי להכנס שמה ירחם עליו הקב"ה ויקבלו ואז יעשה תשובה שלימה.

* * *

הוא היה אומר: „אם אני כאן הכל כאן“. לא די שאני לבדי עובד את ה' אלא צריך ש-הכל כאן, שכלנו נעבוד אותו.

האדמו"ר

ר' ירחמיאל ישראל יצחק דנציגר זצ"ל

נולד תרי"ג

נפטר ר"ח שבט, תר"ע

האדמו"ר

ר' ירחמיאל ישראל יצחק מאלכסנדר

בעל "ישמח ישראל"

(תרי"ג — תר"ע)

פרק א' — גידולו וחינוכו

ר' ירחמיאל ישראל יצחק (השם ירחמיאל נוסף לו על פי מצות האדמו"ר ר' מנחם מנדל מוורקי לרגל מחלתו) נולד לאביו ר' יחיאל ב"ר שרגא פייבל ולאמו מרת רויזע מינדל בת חסיד נכבד מפשיסחה בשנת תרי"ג בעיר טורטשין. את שמו ישראל יצחק קרא לו אביו על שם האדמו"ר הזקן מוורקי. שבביתו נתגדל ונתחנך בעצמו בצעירותו.

ר' ישראל יצחק היה הבן הבכור והגדול משלושת בני ר' יחיאל ושלוש בנותיו. בני המשפחה כיבדו מאוד והעריצו את אחיהם הגדול בשל פקחותו ואצילות רוחו. וגם אביו החשיב אותו מאוד ולא עשה דבר קטן או גדול בלא להתייעץ עם בנו הגדול. גם הבן קיים כיבוד אב והיה מלווה את אביו לכל אשר הלך ונסע ולא זזה ידו מתוך ידו כל הימים. הוא היה עוזרו הנאמן ויועצו בהנהגת הרבנות והאדמו"רות.

כבר מקטנותו הצטיין ר' ישראל יצחק בכשרונותיו ובפקחותו. בהיותו בן חמש נסע עם אביו אל ר' מנחם מנדל זצ"ל מוורקי. ראהו האדמו"ר כשהוא מהלך בחצר בית המדרש

זהסידור בידו. ושאלו: מי למדך סדר התפילה, אביך או רבך?
השיב הילד: „לא אבי ולא רבי אלא הסידור...”

ולא רק בפקחותו הצטיין אלא גם במידות הענווה
והצניעות ויראת שמים ובהליכותיו עם הבריות. תכונות אלה
באו לו בירושה מאבותיו הקדושים והצדיקים.

בהיותו פעם אחרת עם אביו בוורקי, והוא בן שבע,
שאלו האדמו"ר אם שמח הוא להיות בצוותא עם החסידים, ולא
ענה. וגם כששנה הרבי ושילש את שאלתו לא השיב הנער.
זכשיצא הרבי (זה היה באכסניה שלהם, והרבי מוורקי היה
צוהג לבקר את גדולי חסידיו באכסניה שלהם) שאלו אביו
„מדוע לא ענית לרבי?” השיב הנער: „נעתקו המלים מפי ולא
יכולתי לפצות פה לפני קדוש כמוהו”.

מחונך בסביבה של חסידות וורקי קלט וספג לתוכו
מילדותו את יסודותיה של חסידות זו וסיגל לעצמו את דרכי
ההתנהגות ששימשו לו אחר כך אבני יסוד בהנהגתו, כשנעשה
ל„רבי” באלכסנדר. ובהתהלכו בעודנו צעיר לימים בחצרות
אדמו"רים התנכר בין המוני החסידים וראו בו את הצדיק,
המנהיג בעתיד.

בן חמש עשרה נלקח לחתן לחסיד פוריסובי מפלטיסק,
ר' דב (ברקו) חייטשקע. זוגתו, מרת דבורה, היתה אשה צנועה
זחסודה וה' מנע ממנה זרע והתמסרה למעשי צדקה. להכנסת
כלה, ותמכה בעניים ובאביונים. ומספרים שקודם החתונה נסע
אביה של הכלה אל הרבי מרדזימין לשאול בעצתו אם להשיא
את בתו לבעל „ישמח ישראל”, כי לא צמח לו זקן וחשש שלא
יהיו לו בנים. ואמר הרבי מרדזימין: יהיו לו בנים, יותר משיש
לאלפי יהודים, כי יש לו נשמת בעל „אור החיים”. לאחר

חתונתו לא נשאר סמוך על שולחן חותנו, אלא חזר אל אביו לעזור לו בעול הרבנות ואחר כך גם באדמו"רות.

כשנפטר ר' מנחם מנדל מוורקי (תרכ"ח) פנה אביו אל ר' בעריש מביאלא ונעשה מתלמידיו וחסידי ור' ישראל יצחק בהיותו חשוך בנים, התחיל נוסע אל ר' יעקב-לייב מרדזימין שהיה מפורסם כבעל מופת גדול. וכשבא אליו בפעם הראשונה אמר עליו האדמו"ר מרדזימין: "מילדי העברים הוא זה", בחינת מוליד נשמות ישראל, היינו עתיד הוא להיות מנהיג לישראל ויזרע בלבותיהם תורה ודרכי ה'.

חוט של חסד וענוה היה משוך על פניו החזורים של האברך הצעיר, והאדמו"ר הזקן מרדזימין אמר: "חנו של יוסף הצדיק שורה עליו". האברך דבק ברבו ונעשה תלמידו וחסידו. וגם האדמו"ר מרדזימין חבב את תלמידו וחסידו הצעיר והיה מקרבו יותר מכל זקני חסידיו תלמידי פשיסחה-וורקי. פעם כשעמד בחברת חסידים מופלגים פנה האדמו"ר אל רב אחד מופלג ואמר לו: "אתה תלמד "פשעטלאך" — ובהצביעו על הצעיר ר' ישראל יצחק אמר: "ואחריו ינהרו אלפי יהודים", וקראו אליו ואמר: "אברך בוא ואלמדך כיצד קוראים "פתקה". אף את מטהו נתן לו במתנה. ואת המטה של רבו שמר מכל משמר והיה לוקחו אתו לכל מקום שהלך ונסע. כשהיה כבר אדמו"ר בעצמו נסע פעם למרחצאות-הרפואה ועבר דרך העיר קאליש. אנ"ש באו ללוותו וביניהם ר' אליהו, ראב"ד דק"ק קאליש. ראה הרב את המטה בידו ותמה בלבו על המטה הישן המשומש. הרגיש בתמיהתו ואמר לרב: "המטה הזה יש לי מרבי מרדזימין זצ"ל, ובירושלמי מועד קטן ובגדרים פרק ט' מצינו שהתנא אמר: מקלו של ר' מאיר היתה בידי והיא

מלמדת לי דעת...“ וקרה שהמטה נשבר בשעת נסיעתו ברכבת והצטער צער רב עד שהחסידים תקנוהו.

הרבה נצטער ר' ישראל יצחק על שלא היו לו בנים, וכשהזכיר ענין זה לפני רבו, נחמו האדמו"ר ואמר לו, שיש לו נשמת ה"אור החיים", וכידוע ל"אור החיים" לא היו בנים, ולא רק בדרכי החסידות ובדביקותו ובהתלהבותו הצטיין, אלא היה גם למדן גדול וגאון. שיטתו בלימוד לא היתה על פי דרך הפלפול והחידוד, אלא כל חפצו בלימוד היה לברר בדרך הסברה והעיון את הדין וההלכה מהמקור ומהראשונים ולהעמיק סברת הראשונים. בדרך לימוד זה הדריך גם את תלמידיו בני אחיו ואחיותיו. וכך כתב לבן אחיו בענין סדר הלימוד :

”כבוד בן אחי יקירי יצחק מנחם נ"י“. דע, כל התחלות קשות ואף אם יקשה בעיניך באיזה מקום אל תתרשל מלעסוק ולהעמיק בדברי הראשונים כי זהו עיקר הלימוד כי מפייהם אנו חיים, ואם כן תעשה תצליח בעוה"ש...“.

וכשנעשה בעצמו אדמו"ר כתב לאחד מבני אחיו כדברים האלה, לאחר שהלה התחתן ועבר לגור לעיר אחרת :
 ”בני! הוה שקוד ללמוד ולעשות חיל בתורה וכו' ועיקר הלימוד הוא להעמיק והבין סברת הראשונים ומעט לפלפל בפלפולא דחריפתא, וכן תדע כי בימים האלה מונח הכל על האדם בעצמו ואין לסמוך על מי, כי מי שיוכל לקשר הנשמות כמקודם — אין. והיית אך שמח כי ב'ש'מ'ח'ה' אותיות מ'ח'ש'ב'ה' וממילא יהיו לך מחשבות טהורות וטובות וכו' הרעיון הוא הכח המושך המחבר כל הלבבות יחד...“.

ובענין דרך הפלפול סיפר ששמע פעם מפי הגאון ר' יהושע'לה מקוטנא, כי ר' יונתן אייבשיץ בימי חורפו נסע

למקום תורה ללמוד אצל גאון וחריף אחד ומצאו לומד עם תלמידיו שיטת פרי הלולים בראש הפרק "כיצד מברכין" והקשה ר"צ קושיות כמניין פרי ותירצם בתירוץ אחד. יצא ר' יונתן ולא רצה ללמוד אצלו. הוא אמר, שהתורה הקדושה לא ציותה לקחת ר"צ ענינים ולעשות בהם מעשי-פלאים (קונצען מאכען). החובה היא ללמוד ולעסוק בדברי תורה לפלפל בכל הענין עד שידו מגעת לברר ההלכה, כמו שעשה בספר אורים ותומים...

עודנו רך בשנים וכבר היה בקי בש"ט ובפוסקים ובמדרשים ובזוהר הקדוש בעל-פה, כי כוח זכרונו היה להפליא ונתפרסם כאחד הלומדים החשובים בפולין. פעם שלחו אביו באיזה ענין לוורשא, אל בעל "נפש חיה", והיו בביתו אז רבנים מופלגים בתורה מאנשי ליטא וגם הגאון המפורסם ר' יוסף כער זצ"ל מבריסק. התפלפלו באיזו סוגיה. כששמע את פלפולם קם האברך הצעיר בענוה ואמר, שלפי עניות דעתו אין הפשט כך בגמרא והביא מקורות לסברתו והתחילו מתפלפלים עמו ולבסוף הודו לו כולם. ואמר אחר כך הגאון ר' יוסף כער עליו: "אברך זה הוא מן הלומדים הראשונים בפולין..."

כתב תשובות אבל מרוב עניות לא פירסמן. ואף על פי שלא נשאר ממנו ספר שו"ת בהלכה בכתב, יצא שמו למרחקים ודבר ידוע הוא שהרידב"ז מצפת בא אליו לדבר עמו בדברי תורה. וכשיצא ממנו היה מלא התפעלות מגאונותו ובקיאותו ואמר לאברכים שישבו בבית החסידים שלא רק חסידות יכולים הם ללמוד אצל רבם, אלא הוא גם אחד הגאונים הגדולים בנגלה כמו בנסתר. ואף על פי שהיה מפורסם לבקי היתה עניוותו כה רבה, שלא רצה לסמוך על דעת עצמו בהוראת

דין. כשבאה לפניו בשנה הראשונה לרבנותו שאלה המורה בענייני אישות, בירר את ההלכה ממקור התלמוד ורש"י ותוספות וראשונים בכתב ושלח אל הגאון בעל "שדי חמד", שהיה אז רב בדרום רוסיה ושאל את הסכמתו, ובקש ממנו שלא ידפיס את דבריו. והגאון בעל "שדי חמד" שלח לו הסכמתו בכבוד ובהערצה גדולה וזה לשון האגרת של בעל "שדי חמד":

ה' שמות תרנ"ה.

כבוד קדושת הרב הגאון הגדול שר התורה והיראה הצדיק המפורסם פאר ישראל וקדושו נזר אלקיו על ראשו חכימא דיהודאי לעמא ומדברנא דאורייתא כקש"ת מוהר"ר ר' ירחמיאל ישראל יצחק אב"ד ורבי באלכסנדר שליט"א.

דברי כ"ק גאוננו וסברות עמוקות שלו נחמדים מזהב ומפז ולא צריך לידי ולדכוותי וד' עמו והלכה כמותו. ולהרגיע רוחו הטהורה שלא אעשה דבר שלא כרצונו חלילה הנני שולח בחזרה את גוף מכתבו ואבקש מכבוד קדושת גאוננו להודיעני מקבלת מכתבו ותנוח דעתי. וכו'. וחתום: דוש"ת וטובתו ומתכבד בקרבתו הצעיר חיים חזקי' מדיני המכונה הח"מ.

וגם כשבאה לידו שאלת הריאה לא רצה לסמוך על עצמו ושלח לקרוא לכל בעלי הוראה שבעיר ונשא ונתן עמהם בהלכות הדין ממקור התלמוד וסוגיות הראשונים ועד האחרונים.

משנעשה אביו ר' יחיאל אדמו"ר נהג לנסוע להסתופף גם בחצרות אדמו"רים אחרים ובעל "ישמח ישראל" היה מלווהו תמיד. וכך ביקרו אצל האדמו"ר הזקן ר' שלום רוקח מבלו, אצל ר' חיים האלברשטאם מצנז, אבל ר' אברהם יעקב

פרידמאן מסאדיגורה וגם אצל המגיד מטריסק וכך ביקר עם אביו אצל אדמו"רים שונים בפולין ובגאליציה ומכולם השכיל ומאביו יותר מכולם ולא זזה ידו מתוך ידו כל הימים. הערצתו את אביו היתה למופת וכן מסירותו לו, בייחוד כשהיה אביו חלש וחולה בסוף ימיו, לא סר ממנו ולזה אותו לכל מקום ונסע עמו גם למקומות מרפא והבראה. אפשר לומר שעוד בחיי אביו, בייחוד בשנות חייו האחרונות, נהל את כל האדמו"רות ר' ישראל יצחק, שבפקחותו ובהתנהגותו משך לב כל רואיו. ועל כן לאחר שנפטר אביו נתנו החסידים בו עיניהם להכתירו לאדמו"ר.

פרק ב' — התמנותו לרב ואדמו"ר תחת אביו

במוצאי שבת י"ד שבט, אור לראש השנה לאילן שנת תרנ"ד נפטר האדמו"ר הזקן ר' יחיאל זצ"ל מאלכסנדר ונמנו החסידים וגמרו להכתיר את ר' ירחמיאל ישראל יצחק בנו לרב ולאדמו"ר, במקום אביו. אולם הוא סירב. הוא אמר שכלל לא עלה על דעתו למלא מקום אביו. בדעתו היה לנסוע לארץ-ישראל. כך אמר לאדמו"ר הגאון ר' אברהם זצ"ל מסוכאטשוב בעל "אבני נזר". כשבא בעל "אבני נזר" לנחמו בימי "השבעה" ומצאו יושב על הרצפה אמר לו: תלמיד חכם אסור לו לשבת על הרצפה. אמר לו: אחרי אב כזה כמו אבי? אמר לו: אף על פי כן. אז נשמע לגאון, קם מן הרצפה וישב על שרפרף קטן. שאלו הגאון מסוכאטשוב: מה יש בדעתו לעשות עכשיו? ענה: אומרים עלי שאני יודע קצת ללמוד, אסע לארץ-ישראל ואהיה שם מלמד. שאלו: על מי יעזוב את החסידים? ענה: אינני

יכול למלא מקום אביו". שאלו: "ומה יהיה על המשפחה?" ענה: "הקב"ה לא יעזבם מן הסתם, כמו שעוזר לכל ישראל יעזור גם להם". קם הגאון מסוכאטשוב, יצא אל קהל החסידים שהסתופפו בחצר ואמר אליהם: "דעו לכם שהוא הרבי שלכם, לא תזוזו מכאן עד שיקבל את האיצטלא...". וסיפרו חסידים, שהגאון אמר עוד: "הרבי מאלכסנדר רצה להסתתר ולהתחמק מפני אבל אנכי הכרתיו ומצאתיו".

עוד תוך ימי "השבעה" כתבו את כתב הרבנות ומינוהו לרב דמתא תחת אביו. ובשבת הראשונה כשקם מ"שבעה" באו אליו הבעלי בתים לקרוא לו להתפלל עמהם ולדרוש לפניהם בבית הכנסת כנהוג. ואמר שאינו יכול. ונתרתחו אנשי הקהל: הכיצד? מינוהו רב והוא אינו יכול לדרוש? עד שבאו חסידי העיר לביתו והפצירו בו מאוד שילך לדרוש למען השלום שלא לעורר מחלוקת בעיר. אמר להם כי עדיין לא למד הלכות ספר-תורה בעיון להיות בקי בעל-פה, ועל כן הוא ירא פן תקרה "שאלה" בספר תורה והוא לא ידע לפסוק, אבל אחרי שהחסידיים הפצירו בו ולא הרפו ממנו נענה להם והלך עמם לבית הכנסת. ובאמת אירע כמו שחשש. בעת קריאת התורה מצאו "שאלה" בספר התורה ולא רצה לפסוק בעצמו וביקש מהרבנים, שבאו לכבודו, לפסוק את השאלה. אבל הם סרבו לפסוק בפניו באמרם שהוא הרב. והוכרח לפסוק בעצמו.

וכשעברו ימי אבל השלושים אחרי פטירת אביו ואלפי חסידים ובראשם הרבנים הגדולים והחסידיים הישישים באו לאלכסנדר אל החתונה של הנכד, בנו של אחיו בעל "תפארת שמואל", אז מצאו את ההזדמנות המתאימה להכתיר את בעל "ישמח ישראל" לאדמו"ר שלא ברצונו. ובעל כרחו הסכים

ונתרצה להם, ואמר בזו הלשון: „יודע אני שלא באתם אלי אלא בזכות אבותי כי אני כשלעצמי איני ראוי לאיצטלא. אני אינני אלא „מעביר“ (איין איבערטראגער) כמו שנאמר על יהושע בן נון (יבמות צו): „והכל יודעין (תורתו של יהושע) שתורתו של משה היא“, ויהושע ידע בנפשו כי אין לו משלו כלום, שהוא רק מוסר תורת משה. וזאת היתה גם כוונת חז"ל באמרם „שכינה מדברת מתוך גרונו של משה“, היינו משה רבנו חשב בעצמו כן, שאין לו מעצמו כלום, הכל הוא רק מתת אלקים ושכינה מדברת מתוך גרונו. ומי כמוני אני, יכול להגיד כזאת, משלי אין לי כלום. אמנם אבותינו ורבותינו הם בעצמם היו יודעים והיו מפורסמים, אבל אני רק „מעביר“ גרידא. אמנם אנשים חושבים זאת לדבר קטן ולואי והיה זה כראוי היה די, אבל גם לזאת חסר הרבה...“.

ובעוד שהחסידים נהנים ושמחים בנצחונם שנצחוהו, עומד הוא תוהה ומשתאה: האמנם הוא האיש הנכון שבחרו בו? האם לא מגוחך הוא להתעטף באיצטלא שאינה הולמתו? ושלא צחוק עשה לו האלקים וענשוהו מן השמים להציגו ללעג ולקלס, כמו אותו שמש במשל הידוע, שהקהל הלבישוהו גלימת רב כדי לביישו ולהענישו? ... האם אין זה לימוד בשבילו כמו שנאמר על משה רבינו: „כשהשי"ת קרא למשה מתוך הסנה: משה משה! ויאמר משה: הנני. אומר המדרש: „הנני לכהונה ולמלוכה“. והוא מדרש פליאה: היתכן שמש רבנו, שהיה עניו, יאמר כן? והרי כתוב באמת מיד אחרי כן שאמר בעצמו: „מי אנכי כי אלך“. אלא שיש להבין את המדרש בדרך המשל: מלפנים בישראל כשחטא איש לקהל היו עונשים אותו בזה שהשמש לא ידפוק על פתחו „שומרים לבקר“, ומטילים עליו

לעשות את עבודת השמש, כמו לכבד את בית הכנסת וכדומה. והנה קרה שהשמש חטא לקהל ובענשים אלה לא יכלו להענישו, כי בלאו הכי עושה עבודות אלה תמיד. ויצא הקנס מהקהל להלבישו חלוק של רבנן עם כובע בראשו כמו לרב, וכל אחד ואחד יעבור על פניו ויאמר לו "שבתא טבא", וזה יהיה לו לבויון גדול. וכן למשה רבנו. כשאמר לו הקב"ה שיהיה מנהיג לישראל, לגודל עניוותו חשב דבר זה לעונש, דוגמת השמש, וקבל על עצמו הקנס והבויון. וזהו שאמר: הנני לכהונה והנני למלכות, כלומר מוכן אני לאותה בושא וכלימה. וכשאמר לו אח"כ הקב"ה: "לך אל פרעה", ראה שכוונת הקב"ה היא שיהיה באמת מנהיג לישראל, פתח מיד ואמר: "מי אנכי". וזהו לימוד גדול למי שנותנים לו כבוד וגדולה, שצריך להתבונן במצבו אם אין זה לעונש ח"ו לשחוק עליו מלמעלה, אחרי שאינו ראוי לאותה איצטלא...".

והוא חוזר ומשנן לעצמו ולאחרים שאינו ראוי לאיצטלא. ומה רוצים ממנו ומה ראו בו על כך והוא אינו אלא אדם פשוט כשאר בני אדם. ויכול שלא לקבל, אלא שהכריעוהו החסידים והטילו עליו שלא ברצונו ואין לו הכוח עוד למחות ולא לקבל. כל הדבר הוא למורת רוחו ואינו משלים על נקלה, ונפשו מרה עליו אל שלא נמצא בו הכוח להתנגד. וכך השיח את לבו בענין הטלת הנשיאות עליו:

...לא די שלא עלה על רעיוני זאת רק עוד להיפך.

תמיד שמחתי בחלקי שבודאי לא תנתן לי המשרה הזאת כי לא יאתה לאיש כמוני, ואפטר מן העולם כאדם ישר (אין ערלאכער מאן) אבל מה אעשה? סוף כל סוף אנ"ש העמיסו עלי בעל כרחי. והנה כמו שגם החייט הפשוט מחוייב להאמין

שהכל הוא מן השמים, הלא גם אנכי מחוייב להאמין כי מן השמים הוא, אלא שאם באמת לבי יודע מרת נפשי שאינני ראוי לזה, ואף גם אם זה מן השמים, עם כל זה יצא עלינו החיוב לא לקבל. אבל רכוש גדול הוא זאת, והיא גדולה הרבה יותר מלהיות רבי. וכזאת עוד לא רכשתי (כלומר לעמוד בנסיון ולא לקבל). כמו שעשה התנא ר' מתיא בן חרש כמסופר במדרש וכו'...".

וכך הוא חוזר ומתנצל פעמים רבות על קבלת האיציטלא כאדם שכליותיו תיסרנה אותו על חטא שחטא. אולם אם גזירה היא ולקבלה הוא מחוייב, אינו מעתה והלאה אלא כלי ומכשיר ביד ההשגחה למלא את רצון השי"ת. כי במה נחשב הוא אם גדולים וטובים לא נחשבו בעיני עצמם ולא כלום לגבי רצון השי"ת. ושוב משה רבנו משמש לו מופת ודוגמה, שלא נבחר למנהיג בטובתו וכן גם דוד המלך. וכי מה היתה כוונת המדרש לכנות את משה "רעיא מהימנא" וכן את דוד "מלכא מהימנא"? שואל הוא, ומשיב: "אין מהימנא, אלא מי שאין לו שום עצמות, "ער מיינט זיך גאר ניט" כלומר אינו נחשב בעיני עצמו ולא כלום. ולכן כשנלקח דוד ממכלאות הצאן להיות רועה לישראל, היה מוכן תיכף לזה, וכן אח"כ שהלך יחף בברחו מפני אבשלום בנו גם כן היה מוכן לזה, כי כל כוונתו היתה לעשות רק רצון בוראו. ואם רצון הבורא שיושם הכתר על ראשו, הוא מרוצה לזה, ואם רצונו של השי"ת שילך יחף, גם כן מרוצה לזה, כי אחת היא לו. כי הבין שמצד עצמותו הוא לא נעשה מלך, כי אינו ראוי לזה וכן לא נפטר מהמלוכה כי הכל לפי רצון השי"ת. אצל שאול המלך בתחלה היה נחבא אל הכלים, ואח"כ אמר "כבדני נא" כשהרגיש שניטל ממנו

הכתר. לא כן דוד המלך שנתבטל לגמרי נגד רצון השי"ת וזהו הפירוש של מהימנא — ער מיינט זיך גארניט...".

כל ההתנצליות האלו שלא היו אלא ביטוי למדה גדולה של ענוה והצנע לכת, עוררו וגרו את רצונם של החסידים ביתר שאת לראות בו את רבם האמתי ולא הרפו ממנו עד שסוף סוף נחה דעתו עליו ומשקבל עליו כרת ברית אהבה עם מעריציו שנעשו לו כבנים, והוא נעשה פטרונם ואביהם של אלפי חסידים שכל אחד ואחד מהם ראה את עצמו כאילו הוא בנו יחידו. נפלה המחיצה שעד כה הפריעה והפרידה ונימים דקים נמתחו מן הרבי אל החסידים ומן החסידים אל רבם וברית ריעות וידידות נכרתה ביניהם. הלב האציל שהיה מלא אהבה על כל גדותיו פרץ ונפתח לרווחה והוא מתחיל לנהל את הנשיאות.

פרק ג' — ראשית הנשיאות

ראינו כיצד נאבק עם עצמו עד שנכנע לפני רצון ההשגחה. עתה, כשהוכרעה הכף, עליו לקחת את רסן ההנהגה בידים בטוחות. החסידים מחכים ואין עוד פנאי להתמהמה ולדחותם. יש לעבוד, לפעול ולהפעיל בכל השמחים בשטח התורה, העבודה ואהבת הרע, וביחוד יש לו לפעול הרבה בשטח האחרון כי הרי הוא היסוד של אותו בית מדרש חסידי שבו נתחנך מילדותו — פשיסחה-וורקי. הגיעה השעה להגשים את תורת אבותיו ורבותיו הגדולים. ומעשה אבות ירשו בנים, והוא רק בחינת "מעביר", "שופר", "מתורגמן", כי הוא מצדו אינו ראוי לאותה איצטלא, רק ירושת אבותיו בידו. ואף שהוא

בעל יחוס אבות, בנם של קדושים, מזרע אדמו"רים, אינו מחזיק טובה לעצמו על אשר ירש הכהונה בלי טורח ועמל. אדרבא זה מטיל עליו אחריות להיות ראוי לה ושלא לחללה. כמו שהוא מבאר את הכתוב „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים“, „היינו המלוכה תבוא לכם במדרגת כהנים. אם אביו הוא כהן, בנו גם כן כהן, בלי עמל וטורח, אם רק לא יחלל כהונתו ח"ו. מה שאין כן בן מלך“.

ואם בזכות אבותיו הגיע למה שהגיע וירש כהונתו בלי טורח ועמל, עליו לשמור על הכהונה לבלי לחללה. והוא תולה עצמו באילן אבותיו ובטוח שזכותם תגן עליו. הוא משוה לנגד עיניו תמיד את דרכי התנהגותו של אביו וזה משמש לו דוגמה וקנה מדה ומורה דרך בעבודתו. „בסך הכל — אומר הוא — נוסעים אלי מפני שאני בנו של אבא, היתכן שאנהג או אעשה אחרת ממה שאבא אמר...“. כך מסביר הוא את התנהגותו. כל צעד, כל דבור נבחן לאור מעשה אבות.

ואף על פי שלא היה פנים חדשות בעולם החסידי ועוד בחיי אביו מלא תפקידים חשובים ושונים ועזר לאביו ובשנים האחרונות כמעט שנהל את האדמו"רות והיה מקובל על החסידים, בכל זאת עתה, כשכל האחריות נופלת על שכמו, נגש הוא לתפקיד בדחילו ורחימו. ובפעם הראשונה בשבת קודש כשהתחיל להגיד תורה ברבים על יד שלחנו פתח ואמר בלשון זו: „מי לא ילפת מפחד לפתות פיו ולהשמיע דברי תורה ברבים, כדברי המדרש תנחומא ברכה: כל האומר דברי תורה ברבים ידמה כאלו עומד באש. אבל מה נעשה שעיקר אהבת הריעים? וכן הוא בדברי חז"ל (חולין פט): מה אומנתו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאילם, יכול אף לדברי

תורה כן, ת"ל צדק תדברון, ומונע בר ח"ו אם כן צר לי מזה ומזה. אולם זאת נחמתי דברי הירושלמי (שבת פ"א ה"ב): רב גידל אומר: כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו, וממילא הוא הוא המגיד והאומר דברי תורה הזאת. ממילא המגיד עתה השמועה ינצל מהתפארות ופניות כי הוא רק כמתורגמן וכשופר וכמעביר דרך פיו דברי קודש וכו'. וחובה עלינו היום להזכיר את דברי אבי זצ"ל, כמבואר במדרש נשא: אימתי דברי תורה נטועין באדם? בזמן שבעליהן נאספים מהם. כל זמן שרבו קיים, היה שואל את רבו, וכשאינ רבו עוד עמו, ייגע ביום ובלילה לקיים תלמודו, שאין לו את מי לשאול. לכך נאמר בעלי אסופות. והנני מצווה מצד כיבוד אב...".

וכן היה נוהג בשנה הראשונה קודם שהתחיל להגיד תורה בש"ק על יד השלחן, היה פותח בדברי הירושלמי הזה: כל האומר שמועה מפי אומרה וכו' ואז היה מוסיף בפתח דבריו: "ווי די מעשה איז לאמיר קודם נאך זאגען דברי תורה פון איין ערלאכען יוד". והיה מגיד דברי תורה בשם אביו ומסבירם באריכות.

הבה ונאזין לאחת מתורותיו שאותה השמיע בשנה הראשונה לנשיאותו בשבת סליחות פ' תבא על יד השלחן מענין פרשת בכורים: "אדם היורד לתורך שדהו" אדם שהיה משוקע בעניני עולם הזה שנקרא שדה, "וראה אשכול שביכר" שנתעורר בקרבו הניצוץ האלקי אף בשפלות מדרגתו ומחזק את עצמו בזה ומאמין ובוטח בה' שהוא משגיח על כל בהשגחה פרטית, "כורך עליו גמי" כדי שהרעיון הזה יהיה חתום תמיד בלבו, "ובא ועומד באמצע העזרה" בחינת מקום המקודש וכו'.

וכשהביט בצורת הכהן שהוא כמלאך אלקים, אימה ופחד נפל עליו מהדר גאווה, ואז ראה ביותר את מצבו השפל והפחות ובמה שהיה מבלה ימיו עד עתה. ומהתבוננות זו באמת ובשברון לב נשפך לבו כמים לפני ה' וזכה לבחינת "וענית ואמרת לפני ה' אלקיך", והכהנים העומדים בעזרה כשהיו מתבוננים בשפלות ובשברון הלב של האיש הנוכחי, דנו קל וחומר, בעצמם: מה אם האיש הזה זכה להשתעבדות והכנעה ולשפוך נפשו לפני ה' על קוצר עבודתו, לא כל שכן אנחנו צריכים להיות בהכנעה ובשברון לב על מיעוט וקוצר עבודתנו...".

או דבריו על הכתוב "כי מציון תצא תורה". מביא דברי התוספות בגמרא ב"ב כא, ד"ה כי "לפי שהיה רואה קדושה גדולה, כהנים עוסקים בעבודה היה מכוין לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה". יש לתמוה שלא נזכר בדברי התוספות שהיה רואם עוסקים גם בתורה, שמהם יראה וכן יעשה, וזהו כי מציון תצא תורה היינו מקדושת המקום ומעבודת הכהנים כשהיה רואה כהנים עוסקים במלאכת שמים היה גם הוא מכוין לבו ליראת שמים שכשיהיה בביתו יעסוק בתורה ותפלה כראוי וזהו למען תלמד ליראה את ה' אלקיך, פה ילמד כיצד בבית לירא מהשי"ת...

ובאמת היו חסידים לומדים אצלו כיצד לירא מהשי"ת גם בביתם, והיו אומרים שדי להיות אצלו פעם אחת למען תספיק להם יראת שמים לשנה שלמה, כי היו תורותיו חודרות אל לב שומעיו והיו מגרות ומעוררות והיו משפיעות השפעה עצומה. ואפילו גם עתה ריחם לא נמר ולא פג טעמם, כאילו זה עתה יצאו מפיו הקדוש, כדברי הירושלמי, כאילו בעל השמועה עצמו עומד ומגידם לפנינו. ורגיל היה לומר כל

פעם שאין כוונתו באמירת דברי תורה חידוש הענין או לבאר מקום קשה מאיזה מדרש ומהגמרא ומן המקרא, רק כל חפצו ורצונו לפעול בדבריו בלבבות ישראל ולהכניס בלבם עבודת ה' "פועלישע תורה" — (תורה פולנית-פועלת, משחק מלים ביהודית, כך נקראה החסידות הפולנית בפי צדיקי פולין החל מ"החווה" בניגוד לתורת החב"ד העיונית בעיקרה) כלומר תורה מעשית, הפועלת על הלבבות ומפעילה אותם.

וכשהיה מסיים את אמירת התורה היה רגיל לומר: "אבל איני אומר אלא לעצמי". אימרה זאת נעשתה לסיסמה לו והיה מזכיר בשם המגיד מטריסק שהיה מקדים לאמירת דברי תורה מלים אלו: "השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיו, גם לעצמך אמור". ובשם הרבי מוורקי — שהיה פותח את תורותיו במלים אלו: "הנני זוקף את אזני ומקשיב, אינני אומר לשום אדם רק לעצמי...".

ולפעמים היה מסיים את אמירת דברי תורה בלשון זו: "כל אדם יש לו, 'המגיד' שלו. מגידים כל כך עד שמעירים את של 'עצמו'. כלומר על ידי שמגיד לאחרים, מגיד לעצמו ומעורר את עצמו, ומתקן את עצמו תחילה. כמו שהסביר בענין הבכורים (שהבאנו למעלה), שהכהנים לומדים קל וחומר בעצמם".

ואף אם תפקידו של הרבי גדול הוא ונעלה כתפקיד הכהן המשמש דוגמא כיצא לירא ולעבוד את ה' כראוי, לא נופל ממנו גם תפקידם של החסידים, כי מבלעדי החסידים מה ערך יש לרבי? וכן כשהיה פעם "עולם" גדול ונדחקו מאוד להתקרב אל מקום מושבו של הרבי צעק המשמש: "אל תדחקו, הלא אתם מרימים את הכסא". שמע זאת הרבי ואמר: "הרי באמת

את זאת הם מבקשים. ובודאי כן הוא שהם מגביהים את הכסא ובלעדם מה תואר היה לכסא...". ובמימרא קצרה זו ביטא באופן נמרץ את תפקידם המכריע של החסידים במנהיגות בחינת: "חסידים עושים את רבם".

פרק ד' — דרכי חסידות והתנהגות

לא רק בתורותיו ובאמרותיו משפיע הוא על חסידיו אלא בכל התנהגותו יום-יום שעה-שעה, ובכל הליכותיו ואף בתנועותיו. כי אפילו התנועות של הרבי תורה הן ולימוד הן צריכות, כמו בשעת תפילתו כך גם בשעת אכילתו, הכל רווי קדושה עילאית וכוונות נסתרות. אדם רזה-גוף, בעל קומה בינונית, כשפניו עטורים לו שתי פיאות ארוכות משני צדדיו שיורדות לו עד מדיו (זקן לא היה לו) כולו אומר הוד וקדושה. ובעמדו בתפילה בלהט ובדביקות עמוקה או בזמרו בקולו הערב "אתקינו סעודתא" ליד השלחן דומה הוא בעיני חסידיו למלאך ה' צבאות ופניו בוערים כלפיד אש. וכל הקהל שומע את הקול, הלב מתעורר ליראה את ה' ולעבדו בשלימות. רגעי עלית נשמה לחסידים המסתופפים תחת כנפי רבם.

וכמו בעבודת התפלה כן גם בעבודת האכילה, שגם האכילה עבודת ה' היא, אם נעשית כהלכה וכראוי על פי דרכי החסידות. וגם על זה כדאי ליחד את הדיבור: "לאכול ולשתות כראוי וכדת לא יוכל רק כשכולל עצמו עם עדת ישראל, אשר בודאי נמצאים ביניהם אנשים שיודעים לאכול בכוונות הראויות בשלחן אשר לפני ה'. ולכן כתוב: לנוח בו ולשמוח בתענוג אכל ושתה, כל עדת ישראל יעשו אותו" שאין תענוג

של אכילה ושתייה אלא בחברותא כשכל עדת ישראל יעשו אותו. וזוהי דרך החסידות: שיתוף הפעולה, שיודעי הכוונות משתפים עמהם את הלא יודעים ונוצרת אחדות. וכך היה מנהגו: לעולם לא אכל לבדו אפילו קודם שנעשה אדמו"ר.

ואין לזלזל אף בדברים קטנים שאף הם הלך במערכת העבודה. פעם בחג השבועות על יד "השולחן" ראה שרב אחד מן "היושבים" נמנע מלסייע לסלק את הכלים הריקים מן השולחן. גחן אליו ואמר לו: תאמין לי ש"הוצאת כף ומחתה" היתה עבודה גדולה ובשביל איש גדול ומכובד ממך "...".

גם עצם האכילה, כיצד וכמה לאכול אינו דבר פשוט. פעם בסעודת חנוכה כשנתן "שיריים", לקח לו אזור מיושבי השולחן שתי כפות מן המרק. אמר לו: "מה זאת?" אל תהא עינך צרה בשל אחרים. ממה נפשך, אם טובים ה"שיריים" מדוע תמנע טוב מחבריך. ואם אין כוונתך אלא לאכול, הרי זהו דרכו של זולל. והסביר ענין השיריים: "מי שאוכל המאכל כמו שצריך לאכול בכוונה הראויה מתברך המאכל, וגם מי שאוכל מן המאכל הזה גם הוא מתברך. ואם כן, הוא כמו הקטורת שהיתה "חדשים לבקרים" וכל מי שהקטיר התעשר, ועל כן לא נתנו את עבודת הקטורת אלא בכל יום לכהן אחר למען תגיע ברכת העושר לא לאחד בלבד..."

וצריך כל אחד שיכירנו מקומו. פעם התישב חסיד אחד ליד "השולחן" שלא במקומו לפני בעל "תפארת שמואל", אחיו של הרבי, והרבי חילק שיריים לכל היושבים ולחסיד זה לא נתן. לאחר אמירת דברי תורה פנה אל החסיד ואמר לו: "מה זאת, כי בשעה שחילקתי שיריים, חיפשתיך במקומך ולא מצאתיך". התנצל החסיד: "ממקומי אינני שומע התורה, לכן

ישבתי במקום הזה". אמר לו הרבי: "אבל כמדומה שישנת בשעת אמירת התורה, ואם רק רצונך לדעת עד כמה טוב לישיב בראש השלחן, שאל אותי ואגדך".

ואם באכילה יש לנהוג מתוך כוונה וכבוד ראש, בדיבור לא כל שכן. גם בדיבור יש מידה ומשקל וצריכים לדעת אימתי לדבר ואיך לדבר ולא רק לדבר מה שיודעים. הוא עצמו היה ממעט ומקצר בדיבור אבל במקום שראה לנחוץ היה מאריך ומסביר. ויש ובשבתו ליד "השלחן" היה מבליע רעיונות נעלים שהרגיש שאינם לפי השגת שומעיו והיה אומר: "...השלחן אינו דורש הרעיון. "מגיד" אומר מה שהוא יודע, אבל...". רצה לומר שאינו יכול להיות כ"מגיד" המדבר מה שהוא יודע...

פעם שאל לרב אחד ממקורביו — "איך עלתה דרשתו שלפני ה"תקיעות". הודה לו הרב ואמר: לא עלתה יפה כל כך. שאלו: מדוע? השיב: לפני התקיעות צריכה הדושה להאמר מעצמה ולא נאמרה. אמר לו הרבי: "אם אין הדברים יוצאים מעצמם, אין מגידים אלא אומרים לשומעים: בְּנִי, הנני אחד מכם, אמרו אתם לי...".

ולא אהב כשהיו באים אליו ומתרברבים ומללים גבוהה-גבוהה בדברי תורה וחסידות. הוא היה מכנה את זה "דיבור גבוה מן הלב" או בפשטות "פטפוט". פעם אמר כך: לדבר יותר גבוה מן הלב הוא פטפוט בעלמא...

כי העיקר בהתנהגות הן מידות הנפש שאדם חייב לעמל ולהתייגע כדי לרכוש לו אותן. ועיקר המידות האלו הן הצניעות והענוה המביאות ליראת ה', וגם ל"ואהבת לרעך". ואין לך מדה מגונה מן הגאוה. ועל עקירתה מן השורש היה עובד

הרבה, והרבה מתורותיו סובבות על נושא זה. כבר ראינו את תורותיו על משה ודוד המלך, כיצד אצלם היתה מידת הענוה במדרגה הגבוהה ביותר ובתכלית השלימות: כשבאר „רעיא מהימנא ומלכא מהימנא“, כלומר, שלא איכפת להם מה ייעשה בהם ובלבד שתושג כוונת הבורא. „ער מיינט זיך גארניט“. וכן הכהנים שקיבלו את הבכורים למדו קל וחומר מן האנשים הפשוטים שבעזרה כיצד להכניע יותר את לבבם להשי"ת.

ופעם בערב יום הכיפורים בדברו מעניין עקירת הגאווה, הביא את המשנה ביומא יח: „ערב יו"כ שחרית מעמידין אותו בשער מזרח ומעבירים לפניו פרים, ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה“. ואמר: „תמיהני! הלא קו"ם שנעשה כהן גדול שימש כבר ככהן הדיוט והיה רגיל בעבודת הקרבנות. אלא שיש טעם בדבר: כשהיה נכנס הכהן הגדול פעם אחת בשנה לקודש הקדשים היה יכול להגיע לידי גאווה, ולמען לא ירום לבבו, העבירו לפניו בערב יום הכיפורים פרים אילים וכבשים להזכירו שאינו במדרגה יותר גבוהה מפרים, שגם דם פרים וכו' מכניסים לתוך קודש הקדשים...“

ובכן אל לו לצדיק להחזיק טובה לעצמו הוא, אלא להיפך, עליו לחשוב שעוד לא הגיע למדרגה הדרושה. ומכאן גם לימוד סניגוריה על בעל העבירה. והזכיר את דברי ר' ברוך ממזיבז (נכד הבעש"ט) על תהלים לו, י: „ועוד מעט ואין רשע, והתבוננת על מקומו ואיננו“. אף אם נפש כי תחטא עם כל זה יש עוד מקום מעט באדם שאין נוגע שום רשע והיא הנקודה בעמק הלב שהיא נקיה ומנוקה מכל שמץ ודופי ולפיכך ביקש דוד המלך מהשי"ת: „והתבוננת על מקומו ואיננו“ כלומר: תראה שבמקום ההוא אין כל רשע ועוון.

ועל דרך זה ביאר גם את הכתוב בפ' נח. "כי אותך ראיתי צדיק לפני", כלומר: בפנים באותה נקודה שנראית לקב"ה. וסיים: "אבל האדם עצמו אינו צריך להתגאות בזה שהוא צדיק אלא ההיפך, עליו לחשוב שאצלו הנקודה הזאת עוד לא פעלה מאומה...".

וכיצד תפעל? על ידי זה שיראה את עצמו תמיד חסר וישאף להשיג מדרגות יותר שלימות. והביא בשב רבו ר' יעקב ליב מרדזימין. כתוב: "אלה מסעי בני ישראל". מדגיש המדרש "אלה" פסל את הראשונים. כלומר שמסעי בני ישראל צריכים להיות באופן כזה שיבינו תמיד יותר בגדלות השי"ת וממילא יבין שאתמול לא השיג כל-כך ולא היתה עבודתו שלימה, כי לא ידע כיצד לעבדו ויפסול תמיד עבודתו הקודמת". והוסיף: "ולפי זה מתבאר גם הכתוב ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, אלה פוסל מעשיו הראשונים...".

אולם אין היחיד יכול להתעלות ממדרגת השפלות שלו אם אינו מתחבר אל הכלל. אל יחשוב את עצמו גרוע מן הכלל ואף לא טוב יותר מהם, אלא כאחד מהם. ואמר פעם בסעודת מלוה מלכה: "חז"ל אמרו על הפסוק "מקוה ישראל ה'" מה מקוה מטהר הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל". המגיד מקוונניץ זצ"ל אמר: "אימתי מקוה מטהר, אם בא לטהר". אבל כיצד נעשין בבחינת הבא לטהר? — שואל הוא, ומשיב: "כשנמצאים בצוותא עם יהודים. ושמא תאמר איך אוכל לבוא בצוותא חדא, הלא הנני פחות וגרוע מהם ואיני מגיע אליהם? הלא על זה אמרו חז"ל טומאה דחוייה בציבור. בוא בין יהודים ותיטיב, אל תברח. ושמא תאמר: הלא אנכי טוב יותר מהם?

ואהבת לרעך כמוך אני ה'. צא וראה מי הוא הפועל וכשאוהבים את הפועל אין רואים חסרון בפעלו...".

הנה כי כן מידת ענווה והכנעה מביאה ליראת שמים ואהבת ה' וממילא ל"ואהבת לרעך כמוך". הא בהא תליא. ואהבת ישראל היא אבן הבוחן האחרונה למידות. זוהי הנקודה שאליה יש לחתור: לאהבה, אחווה וריעות, לליכוד הלבבות והרצונות והמחשבות "להיות בצוותא עם יהודים, לא לברוח". והביא בשם האדמו"ר הזקן מוורקי מה שאמר על הכתוב: "ויחן שם ישראל", שכל אחד ואחד מישראל נשא חן בעיני חברו והילכך זכו לקבל את התורה.

ואחדות ישראל גובעת באופן ישר מזה שמיחדים את ה' ואין חולקים עליו. בעניין זה אנו מוצאים בספרו "ישמח ישראל", חלק א, שמביא את הרמב"ם (הלכות קריאת שמע א, ד): "מסורת היא בידינו בשעה שקבץ יעקב את בניו לפני מותו ציום וזרזם על ייחוד ה' ועל דרך ה' וכו'" והקשה ה"כסף משנה": מניין לקח הרמב"ם ש"ציום וזרזם" שהרי אין זה נמצא בגמרא? אלא שהמקור לדברי הרמב"ם הוא במדרש: בשעה שנפטר יעקב אבינו קרא לבניו ואמר: שמעו לישראל אביכם, יש בלבבכם מחלוקת על הקב"ה? אמרו לו: שמע ישראל, כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה כך אין בלבנו. ה' אלקינו ה' אחד. וצריך להבין המדרש מה שייך מחלוקת על הקב"ה? אלא שיעקב אבינו ציום וזרזם על ייחוד ה' בכל לבם בלי שאר פורתא ושאלם: שמא יש בכם עוד מי שאינו עומד עמי בייחוד ה', היינו אם יש בלבנו עוד מקום שאינו פנוי לאהבת ה' וזוהי המחלוקת על הקב"ה, זאת אומרת חילוק לבבות ורצונות...

פרק ה' — במחיצתו של הרבי

הבה ונתבונן עכשיו אל הליכותיו של הרבי עם חסידיו לא ליד השולחן כשהוא אומר תורותיו, אלא בזמן קבלת פניהם או בשעת ברכת הפרידה כשמגישים לו את הפתקאות עם הבקשות והוא מדבר אז פנים אל פנים עם כל אחד בקרבה ובלבביות יתירה וכל אחד משיח לפניו את צרת לבו ודאגותיו. והדאגות מרובות הן למעלה ראש. הזמנים קשים, צרות תוכפות על ישראל וגזירות רעות מתרגשות ובאות. יהודים יושבים בין הגויים ומתפרנסים מהם. ובאה כחתף עליהם גזירת המונופול ונטלה פרנסתם של רבים מן היהודים ומתחילים לדחוק איש את רגלי רעהו ומגיעים לחילול השם ולחילול השבת, ואברכים צעירים מתחייבים לשרת בצבא רוסיה ולהתגעל בפת-בגם, ונשים מקשות ללדת ונשים עקרות מבקשות ללדת ויהודים סובלים ממכאובים ומחלות. הכל באים אל הרבי וצועקים לישועתו: סוחרים, גלבים, עגלונים, בני תורה וסתם יהודים. זה הניח כספו על קרן-הצבי ונשאר בחוסר כל וזה פתח חנות ובא חברו ומקפח פרנסתו, ופלוגי העגלון סוסו אינו אוכל, ואלמוני הבחור קצה נפשו בכלתו, זה מבקש סגולה לפרנסה וזה לרפואה שלימה, וכדומה שאלות ובקשות-עצות. והרבי עומד על רגליו שעות רצופות ומאזין ושואל ומשיב ומנחם ומעודד ומוכיח, ימין דוחה ושמאל מקרבת והכל בנחת ובאהבה וכל אחד בצאתו מאת פני הרבי דומה עליו כאילו אבן כבדה נגולה מעל לבו והוקל לו בבת אחת מכל צרותיו והוא חוזר לביתו שמח וטוב לב וההצלחה מאירה לו פנים ופרנסתו הולכת וטובה.

מצב הבריאות הולך ומשתפר וכאילו חדלו הדאגות ואינן, כי הרבי כמו במעשה־פלאים מסיר דאגה מלב נשבר, מוחה דמעה מעין בוכיה, מנחם מעודד ומחזק.

אם ליד "השולחן" הוא מרכז את עצמו בהרצאה ואמירת תורותיו ומאציל על שומעיו מרעיונותיו ומדביק אותם בדבקותו והתלהבותו, הרי כאן בעמדו פנים אל פנים עם כל יחיד הוא מאציל מאהבתו הגדולה על כל אחד. כאן מתגשם בתכלית השלימות עמוד אהבת ישראל, שהוא אחד מעמודי התווך של חסידות־אלכסנדר, כהמשך לחסידות וורקי. עומד הרבי על רגליו בלי ליאות שעות רצופות כעמוד אש ובלבו יוקדת אהבה לכל יחיד ויחיד ומשתתף בדאגותיו וצרת נפשו של כל אחד ואחד ונותן לכל אחד עצה נאמנה והדבר הוא בתכלית הפשטות:

"... אין זו כלל רבונתא להיות רבי כה גדול כדי לתת לכל איש עצה אמיתית, — אומר הוא — כי כאשר אדם מישראל דואג ונפשו מרה עליו ואינו יודע לשית עצה בנפשו, וישפוך שיחו לפני אוהבו הנאמן אשר מקבל את דבריו עד אשר בוגע אל לבבו ממש ולבו יכאב עליו וצר לו באמת עליו, אז ה' אלקי אמת מרחם עליו וממציא לו עצה נאמנה ליעץ לחברו..."

אם כן לא אותות ולא מופתים. פשוט בתכלית הפשטות. האהבה היא המושיעה, האהבה שמתבטאת בהשתתפות ללא שיור בצרת הזולת. השתתפות זו מולידה את העצה האמיתית ברחמי השי"ת עליו. אולם כמה מעדינות ואצילות־הנפש דרוש לכך, כדי לאהוב כל אחד בלא שיור ולהשתתף בצרתו של כל אחד ללא שיור. יש לעבוד הרבה כדי להגיע למדרגת אצילות

כזאת. אבל הוא אינו רואה כל רבותא בזה, אדרבא: כל איש פשוט יכול לעשות את זאת.

...אינכם יודעים כלל — אומר הוא — את הצער כשבא אדם ורואים מה שנעשה בתוכו ואין יכולים לעזור לו. ואתם חושבים שצריך לזה איש גדול ובעל רוח הקודש. איש פשוט בעלמא גם הוא יכול לראות את זאת...". והוסיף: "והא ראייה שאיש פשוט רואה גם כן...".

ונפלאות הן עצותיו ותשובותיו, שאחדות מהם נביא

כאן:

בא אליו חנווני והתאונן שאין לו פרנסה מן החנות. הבין הרבי שהאיש מחזיק חנותו פתוחה בשבת, אמר לו: אם תרצה לספחני לשותף בלא כסף על חמשה-עשר אחוזים, אני מבטיחך שתהיה לך פרנסה. השיב האיש: מה טוב ומה נעים. ועשו שותפות והתנה הרבי ואמר: אם כן החלק השביעי הוא שלי ואני בורר לי שיום השבת יהיה שלי ואני מצווה עליך שתסגור את החנות ביום שבת קודש, כי שלי הוא, ומשאו ששת ימי השבוע יהיה הריווח שלך ותהיה לך הצלחה... וכן עשה האיש ושמר חנותו סגורה בשבת קודש.

ומעשה בגלב שבא אל הרבי ושפך את לבו לפניו, שאשתו ובנו חולים ומעותיו נתן לאחד שאינו יכול לגבות אותם ממנו. אמר לו הרבי: אבקשך שתתן גם לי איזה דבר. וחשב הגלב לפי תומו שהרבי מבקש כסף ורצה לתת. אמר לו הרבי: לא, כסף איני מבקש ממך, אלא תתן לי כמה שעות בשבוע, היינו שתסגור את המספרה שלך בערב שבת בשעה ש"העולם" הולכים להתפלל ולא להיות פתוח עד שעה עשר בלילה. וגם במוצאי שבת קודש לפתוח בשעה ש"העולם" ילכו ממעריב

ולא קודם. ועמד הגלב ושתק. אמר לו הרבי: ראה, אתה באת אלי שאתפלל על אשתך ובנך שיתרפאו ועל החובות שלך שמונחים על קרן הצבי. אני מבטיח לך שאם תציית לי תהיה לבני משפחתך רפואה שלימה וגם תגבה החוב ותהיה לך פרנסה. שתק האיש ולא ענה וכשחזר הרבי על דבריו כמה פעמים השיב הגלב: "הרי אני גר בין גויים". והתחילו "העולם" צוחקים לשמע תשובתו זו. כעס עליהם הרבי על שצוחקים ואמר: לי הדבר נוגע ממש עד כדי סכנת נפשות ואתם צוחקים? ושתקו כולם. ובתוך כך נפל הגלב על הארץ והתעלף. וכשהחזירו רוחו אליו אמר לרבי, שרוצה לעשות שטר מכירה. השיב לו: "לכך יש עוד פנאי. אם תבוא ותאמר שאין לך פרנסה". ולימים חזר הגלב וסיפר לרבי, שקיים את דבריו והכל הולך למישרים.

ובהיות בעל "ישמח ישראל" בברלין לצרכי רפואה הזמינו לביתו יהודי אשכנזי מכובד ולא יכול בעל "ישמח ישראל" להשיב פניו ריקם וביקר אצלו. אבל לא טעם מאומה מכל המעדנים היקרים שהיו ערוכים על השלחן לכבודו. ובצאתו הפציר בו היהודי שישאל ממנו מה, והוא מוכן למלא שאלתו בכל נפשו ובכל מאודו. ויאמר לו בעל "ישמח ישראל": "אבקש ממך רק דבר אחד והוא לזכור את יום השבת, היינו הדבר שאינו הכרחי מטעם המסחר אל תעשהו ביום השבת". ומאוד נתפעל היהודי האשכנזי מחכמתו הנפלאה, שלא ביקש ממנו אלא זה והבטיח לו לעשות כדבריו. ולא עברו ימים רבים ופתח מסחר חדש וביום השבת החזיק את החנות סגורה.

כך היה משפיע ברוב חכמתו ובתבונתו על יהודים שיצייתו לו וימנעו מחילול שבת. ולכל אחד ואחד היתה לו

גישה מיוחדת לפי האיש ולפי עניינו ולכל אחד התייחס באהבה ובמסירות.

וכיחסו לכל פרט בישראל כן יחסו לכלל ישראל. היה מיצר וכואב על כל פגע ומכשול שבאו לישראל. כשגזרה הממשלה גזירת המונופול וניטלה הפרנסה מיהודים, חלה ממש. וכן כשנקראו בחורי ישראל קדושים וטהורים לשירות בצבא רוסיה ולהטמא ולהתגעל במאכליהם כאב לבו והזיל נחלי דמעות. היו באים אליו והיה נפרד מכל אחד מהם מתוך אהבה ומתוך בכי, כמו אב מבנו יחידו, והיה מלווה ומברכם ומעודדם שלא יתיאשו חלילה ולא יפלו ברוחם.

ומספרים אפיזודה מעניינת בענין זה: המועד הקבוע לעמידה למבחן־הצבא חל בסתיו לאחר חג הסוכות. והיו עוד קודם החג מתאספים מאות אברכים, שהיו צריכים "לעמוד" באותה השנה, אל הרבי ושם היו מתיצבים לפני "ועדה" שנבחרה מבין וותיקי החסידים וגדוליה והועדה היתה בודקת ובוחנת כל אחד ממש כמו שהדבר נעשה בצבא ופוסקת אם המועמד ישוחרר לחלוטין או לזמן ידוע או שיצטרך לשרת. כל מקרה קשה ומפוקפק היה נמסר לוועדה שנייה יותר גבוהה במעלה מן הראשונה, שהיתה מורכבת מחסידים יותר וותיקים ומנוסים, בחינת "אינסטנציה יותר גבוהה", וועדה זו היתה בודקת ובוחנת מחדש את ה"מועמד" ו"האינסטנציה" האחרונה היה הרבי בעצמו. כשהגיע המועמד לאחר כל הבדיקות והבחינות אל הרבי, היה הרבי נותן לו כוס יין לשתות "לחיים" מושיט לו ידו ומברכו לשלום. הפרוצידורה היתה נמשכת משעה שלוש אחר הצהרים עד שעה עשר בערב ביום "שמחת תורה", עד תום כל "הבחינות". וכל אותן השעות היה הרבי

יושב כשידיו מכסות על פניו ונחלי דמעות זלגו מעיניו, עד שמפת השולחן היתה רטובה מדמעותיו. וקרה שאברך בא בטרוניה על אשר לא נפסל והועדה פסקה "לשרת". ואמר לו הרבי בשברון לב ובבכי: "ולך מה אעשה בני, כך נגזר עליך. שהרי צריך מי שהוא לשרת" ... וחזקו ועודדו.

לימים נודע הדבר לשלטונות. "מוסרים" הלשינו על הרבי שהוא נותן עצות כיצד להשתחרר מעבודת הצבא. ועשו השלטונות חקירה ודרישה אצל הרבי והוא בחכמתו הסביר להם את הענין ופטרו אותו מאשמה. אבל מאז פסקו הועדות של החסידים לבחון את המועמדים. בחינות אלו נמשכו כמה שנים והיה עניין רב לחסידים לענות בו.

פרק ו' — יחסו לאדם הפשוט

פרק מיוחד קובע לעצמו יחסו אל האדם הפשוט. בזה היה כמעט היחידי בדורו. יחסו זה נובע מעצם שיטתו בחסידות ומהשקפתו על הצדיק.

כבר ראינו את השקפתו זאת שהצדיק אינו צדיק אם אינו הולך ומשתלם מיום ליום ולהשתלם יכול הוא רק בעזרת חסידיו ומהפשוטים שבהם הוא לומד קל וחומר כיצד לעבוד את השי"ת: מה הם בשברון לב, כך הוא בשברון לב עוד יותר. ועל כן לא רק שאין כאן פחיתות לבוא במגע עם האדם הפשוט אלא אדרבא מעלה יתירה כאן. המגע עם האדם הפשוט אינו גורע מדרגותיו של הצדיק, אלא ההיפך, הצדיק, על ידי שמקרבו ומעלהו, מתעלה בעצמו. וכשם שהוא גומל חסד עם האדם, אפילו אם אינו הגון וראוי, שמרחם עליו ומקרבו לעבודת

הבורא, כך מרחמים גם עליו מן השמים, מידה כנגד מידה. הבה ונשמע את שיטתו זו מפיו הוא ובלשונו. "אם אדם פועל ישועות ומתחסד עם קונו ועם בריותיו, שמרחם ומקרב גם איש פשוט, אף שאינו ראוי והגון שיקרב אותו, אז מרחמים עליו מן השמים מדה כנגד מדה, אף שאינו הגון וראוי, וזהו שרש כל התורה" וכן פירש את הכתוב בתהלים סט, כז: "כי אתה אשר הכית רדפו?" והזכיר את המעשה בגר שבא לפני שמאי ודחהו, ולפני הלל וקבלו וקרבו בנחת, אף כי שאלתו היתה שלא כהוגן וזהו עצמו כל התורה כולה... וכך היה אברהם אבינו מקרב רחוקים לעבודת הבורא... וסיים דבריו: "...ואף שבאמת אני רחוק מהם וממעשיהם אעפ"כ מצד גודל הרחמנות על אחי ורעי בני אב אחד הנני מקרבם...". והמונות המונות נהרו אל חצר האדמו"ר מאלכסנדר.

נפלא ולבבי היה יחסו אל פשוטי העם, שלא דחם מעל פניו כשבאו אליו לשאול עצה בכל עניין ופרט מחייהם, כי הכל הרגישו קרבה אינטימית אל הרבי והיו מספרים לו את כל ענייניהם עם הכלות וכד' ושואלים עצה מפיו. הנה בא בחור מפשוטי העם להתאונן לפני הרבי, שלבו אינו נמשך אחר כלתו ("עס הארצט אים ניט צו דער כלה"). מה יעשה? והשיב לו הרבי בנחת: "לו הייתי יודע שלבך טהור ותמיד מושך אותך לטוב, אז הייתי מסכים לדעתך, אבל אני רואה ההיפך, ולכן אני אומר לך כלל גדול, כל מה שלבך יאמר לך, תעשה ההיפך ממנו וזכור תזכור את מה שנאמר בתורה: ולא תתורו אחרי לבבכם..."

ופעם בא אליו אחד האנשים הפשוטים מלודז וסיפר שהוא גר ב"אלטשטאט" ואשתו רוצה לגור דוקא ב"נישטאט"

והוא ירא שלא תהיה לו שם פרנסה, כי אינו רגיל שם, ואינו יודע מה לעשות. שאלו הרבי: „מה הסיבה שאשתך רוצה לגור דוקא בנישטאט? אולי אתה משתכר ומכה אותה, והיא מתביישת בפני מכירה ועל כן היא רוצה לעבור לגור למקום שאין מכירים אותה. אבל אם תחדל מזה, אזי היא תתרצה לגור באלטשטאט“. הודה האיש לרבי שכן הוא והבטיח להתנהג כדבריו.

ומעשה בעגלון שבא והתאונן לפני הרבי שהסוס אינו רוצה לאכול. שאלו הרבי: וכיצד נוהג אתה באכילתך? השיב לו העגלון: מה פירוש כיצד אני נוהג? אוכל כדרך העגלונים. נוטל ידי בבוקר, ובערב קודם שאני הולך לישון אני מברך. אמר לו הרבי: „אם אתה נוהג כבהמה אין פלא שסוסך נוהג כאדם. תתחיל להתנהג כאדם אז סוסך יאכל כבהמה...“.

והנה בא לפני הרבי יהודי ובוכה שחכר כרם והשקיע בו כל הונו אך הרוח חזקה מדי והפירות נושרים וצפוי לצאת חלילה נקי מכל העסק. צוהו הרבי להמתין. ובין הממתינים בתור להכנס אל הרבי היה טוחן אחד שבא להתאונן שזה ימים רבים עומדים הריחים שלו בלא עבודה, כי אין רוח די חזקה. קרא הרבי לבעל הכרם ואמר לשניהם לכורם ולטוחן גם יחד: „מעתה טוב היה כי הרוח מכרמך תבוא על הריחים שלך והיה טוב לשניכם“

ומעשה ביהודי כפרי („ישובניק“) שבא לשאול את הרבי מה עליו לעשות. רוצה הוא לעקור דירתו מן הכפר אף כי יש לו שם פרנסה בריווח, אלא כל זה אינו שווה לו משום שאין לו בכפר „מניין“ להתפלל. ולקבוע דירתו בעיר ירא הוא שמא לא יכול להחזיק אצלו את אביו הזקן, שלא תהיה לו בעיר

דירה בשבילו כמו בכפר. וישב הרבי כמה רגעים בכוכר ראש ואחר כך קם, הרים ידיו למעלה ואמר: „וודאי, וודאי צריכים לדאוג לאבא...“.

ועוד בעניין קביעת מקום יישוב. אברך אחד מחסידיו, שחותנו היה מחסידי גור, נסע עם חותנו אל בעל „שפת אמת“ לשאול בעצתו: היכן לקבוע מקום ישיבתו. ואמר לו בעל „שפת אמת“: בלודז. אחרי זה בא אותו אברך עם אביו לאלכסנדר לשאול מה יאמר רבו בעניין זה. ויעץ בעל „ישמח ישראל“ שיתישב בוורשא. נבוך האברך ולא ידע מה לעשות וסיפר לאדמו"ר עצת ה„שפת אמת“. אמר בעל „ישמח ישראל“: „בשמים שנינו לא היינו, אלא שבעל „שפת אמת“, שגר סמוך לוורשא, יודע ששם לא טוב ושלחך ללודז. ואני, שאני גר סמוך ללודז, יודע שכאן לא טוב והנני שולחך לוורשא, אלא שאתה אל תירא ובכל אשר תשב יצליחך השי"ת...“.

ופעם בא אליו חסיד עם פתקה והתאונן על מצב פרנסתו הירוד ומצב בריאות אשתו שזקוקה לרחמי שמים, כי חלתה ברגלה הימנית וסובלת יסורים גדולים. וכשקרא הרבי את הפתקה אמר: ההתחלה והסוף אחד הם, כי כן אמרו חז"ל: „ואת כל היקום אשר ברגליהם“ זה ממונו של אדם המעמידן אותו על רגלם וכשתהיה לך פרנסה בריווח אז תהיה אשתך בריאה וחזקה ברגלה. וסיים: „תרופה זו היא נצחית עבורה...“ ולא הבין האיש את דברי הרבי ונסע עם אשתו לגדולי הרופאים שבוורשא ולא מצאו אצלה שום מחלה, אלא אמרו שזוהי עצבנות מחמת דאגות ואם לא תהיינה לה דאגות, תהיה בריאה. אז הבין דברי הרבי.

וכשבאו לבקש על מקשה ללדת היה עונה: „מה אעשה.

זהילד ממתין לנשמה שעוד לא יצאה מן העולם. ובא פעם איש בצעקה גדולה כי אשתו יושבת על המשבר זה זמן רב. והרבי הלך בחצר אנה ואנה בהתלהבות גדולה ואמר: "אי אפשר לי לדון דיני נפשות. הנשמה עוד לא יצאה מן העולם וכי רצונכם שאהרוג את הנפש ח'...". וסיים באנחה מעומק הלב: "גם הכלל ישראל חשובים כיושבים על משבר וצריכים לרחמים בכל רגע ורגע..."

וצר היה אז לראות בצערו של האדמו"ר הנלבב, שנשא בלבו את היגון העמוק על צרות ישראל, הן בפרט והן בכלל כמו אב רחום הנשבר על צער בניו. ועל כן אהבוהו כל כך פשוטי העם ולא העזו פנים כנגדו אפילו המחוצפים והמושחתים שבהם והיתה להם יראת כבוד ודרך ארץ לפניו. ומספרים כשפרצו ברוסיה ובפולין בשנות תרס"ה-תרס"ו "השביתות" הידועות והיו הכל יראים מ"השובתים", כי נפלה חיתתם על הכל, ניסו פעם גם להתפרץ לביתו של בעל "ישמח ישראל". הדבר היה בחצות הלילה והיו אז אצל האדמו"ר עוד כמה מחסידיו המופלגים וסעדו עמו סעודת הערב. פתאום נכנס המשמש בפנים נבהלים ואמר, שבאו ארבעה מ"החברה" עם מקלות בידיהם "ומורא להביט עליהם" ומבקשים להכנס אל "הרבי". שמע הרבי זאת, קם בעצמו והלך ופתח להם. עודו בפתח קרא אליהם: הניחו את המקלות בחוץ! אחד מהם היה לו סיגאריה בפיו, צעק עליו הרבי: "שייגעץ, אלי תבוא עם פפירוס בפוך? סור מכאן". נבהל הבחור וברח. שלושת הנשארים הניחו את המקלות בחוץ ונכנסו פנימה. שאלם האדמו"ר: "איזו חוצפה היא לכם לבוא אצלי בחצות הלילה?" והתחילו מתנצלים, שהם בעלי מלאכה וזמנם אינו פנוי אלא

בלילה. אמר להם: „ואני מה עושה כל היום, וכי אני יושב וממתין אליכם? אני גם כן עובד כל היום ומוכרח אני בלילה להנפש מעט“. מיד הסתלקו. והסיפור מסתיים: „ולא נודע על מה ולמה באו“.

פרק ז' — עם בני תורה

ואם את פשוטי העם קרב משום שריחם וחמל עליהם כאב על בנים לא-למודים שצריכים לחנכם ולהדריכם בדרך הישר, חיבה יתירה היתה נודעת ממנו לבני תורה שאהב להשתעשע עמהם בדברי תורה. דרכו עם בני תורה היה שדיבר קודם כל עמהם בדברי הלכה ואחר-כך היה אומר: „ועתה הנני הלא גם „רבי“. הבו את פתקאותיכם“. והיה מתהלך עמהם ב„ביתיות“ יתירה, בייחוד עם האברכים הצעירים שאותם היה מוכיח קשות על הבטלם מן הלימוד ועל התנהגות בלתי מתאימה שאינה נאה לבן-תורה.

פעם הוכיח אברך אחד על התנהגותו בחדרי ביתו והאברך השתומם מנין לו לרבי זאת. הרגיש הרבי בתמיהתו. פנה לעומדים סביבו ואמר: „הנה הוא משתומם לדעת מי גלה לאזני כל זאת? אבל אני יודע על כל אחד ואחד מהנעשה אצלו, אולם מפני זה שנראה אצל אחד מבני ישראל איזו עבירה חמורה, נאבד אצלו את אהבת ישראל? כי אז היתה זו עבירה לשבת על הכסא“.

פעם קודם אמירת סליחות י"ג מדות בא אליו „העולם“ עם פתקאות וביניהם גם אברך אחד. הביט הרבי בפתקא ולאחר שקראה, הרים עיניו אל האברך ואמר לו: „כמדומני שאין

אתה זהיר בטבילת עזרא" והסב פניו אל העומדים ואמר: "אל תתפלאו על אשר אני מלבין פני חברי ברבים. את חלקי בעולם הבא, זה מכבר הפסדתי".

פעם למחרת יום הכיפורים קיבל חבורת אברכים לפרידת שלום והוכיחם, בייחוד אחד מהם, על ביטול תורה. התנצל האברך שמפני חולשתו אינו יכול לבוא לבית החסידים ללמוד, כי בבית החסידים יצטרך להרים קולו מפני רעש הלומדים וזה קשה לו, אבל בביתו הוא לומד. אמר לו הרבי: "הלא באופן זה תהיה "עם-הארץ" כמסופר (עירובין נד) באותו תלמיד שלמד בלחש ואמרה לו ברוריה: לא כך כתוב, ערוכה בכל ושמורה? אם ערוכה ברמ"ח אבריו משתמרת ואם לאו אינה משתמרת. ועוד כתוב שם: חיים הם למצאיהם אל תקרא "למצאיהם", אלא "למוצאיהם בפה". וקיבל האברך לקבוע עתותיו בבית החסידים בבוקר ובערב, אבל בצהרים ילמד על כל פנים בביתו, כי דירתו רחוקה מבית החסידים ואם ילך וישוב, שכרו יצא בהפסד הליכה. אז אמר לו הרבי: "מדוע לא תאמר פשוט: צריכים להיות גם קצת בבית". ופנה אל העומדים ואמר: הראיתם מימיכם רבי כזה, שיאמר היפך ממה שכתוב בתורה שנאמר: "נקי יהיה לביתו" והרבי אומר, שלא יהיה כלל בביתו, אבל שמעו נא: ב"בעל הטורים", שם, כתוב נקי יהיה לביתו שנה סוף תיבות השם י' ה' ו' ה' ברוך הוא, כשמחזיקים זה במחשבה אין מזיק להיות בבית, אבל הכרת פניך ענתה כך... — אמר בפנותו אל האברך. והמשיך אל העומדים: "מלפנים האמינו חסידים כי הרבי יודע מה שהחסיד עושה בביתו וכיום נכנסים בפנים כאלו ואינם מאמינים שהרבי יודע. זה יכול גם אדם פשוט להכיר". ובפנותו

אל אברך אחר שבחבורה אמר: „אל תדמה בנפשך כי לא נאמרו הדברים גם עליך“.

והיה לוקח לו משמשים מבין „עמי הארץ“, שלא רצה שישמשו תלמיד חכם. והמשמשים כרגיל היו אוהבים כסף. פעם נדחק איש עשיר ונכנס אליו פנימה. הבין הרבי שהעניק משהו למשמש, שיכניסו „מחוץ לתור“. קרא הרבי למשמש שיהיה נוכח ושאל את הנכנס: „מה נתת למשמש? חצי רובל? הא לך חצי רובל שלך וצא והמתן לתורך. כששמע זאת המשמש נבהל ורצה להתחמק. קראו הרבי ואמר לו: בעד חצי הרובל שקיבלת — עליך גם לשמוע סיפור. והתחיל מספר:

„הרבי ר' בונם אמר: בעיקר חושבים את הרבי לצדיק וקדוש האנשים הבאים מרחוק. החסידים שגרים בעירו חושבים אותו ל„בעל בית“ ישר, אבל המשמשים העומדים לפניו חושבים אותו לגנב כיס פשוט. הפסוק (במלכים-ב ה, כז) אומר, שאלישע קלל את גיחזי משרתו משום שלקח מנעמן כסף „וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם“. בעד חטא קטן כל כך קללו קללה קשה, אותו ואת זרעו עד עולם? הלא הגמרא (ברכות י) אומרת: „ויגש גיחזי להדפה“, אחזה בהוד יפיה. זאלישע ראה זאת ולא ענשו על כך ועל חטא שלקח ה„שמש“ גיחזי כסף מאת ה„חסיד“ נעמן קללו? אלא שהדבר היה כך: בראשונה כש„השמש“ גיחזי אחז בהוד יפיה של השונמית התבייש לפני רבו, חזר בתשובה והתפלל וכשנכנס אל רבו ידע רבו שחזר כבר בתשובה ועל כן לא הוכיחו. וכשיצא גיחזי מלפניו חשב גיחזי, שרבו כלל לא ידע מכל מה שעשה וכי רבו אינו בעל רוח רוח הקודש, אלא גנב-כיס פשוט, על כן הרשה לעצמו לרוץ אחרי נעמן ולקחת ממנו הכסף. ועוד חשב בלבו,

כי לחנם פחד וחזר בתשובה על מעשהו הראשון, כי רבו אינו יודע מכל מעשיו. ועל זה קללו אלישע בצרעת „אותו ואת זרעו לעולם“, ולא רק על חטא הכסף, אלא גם על החטא הקודם כדי שידע השמש שהרבי הכל יודע...“

ופעם אמר אל חבורת אברכים: „אל תתפלאו שאני יודע מה שאתם עושים ובל תדמו בנפשכם שזהו רוח הקודש. תדעו שאתם בעצמכם מספרים לי הכל. לא אוכל ללמד אתכם חכמה זו“ — והוסיף בבדיחות „כי מה אעשה אני ובמה אפרנס את עצמי...“.

פעם שאל לאברך אחד: „היכן אתה כל היום וכל הלילה?“ ענה האברך לפי תומו: בבית החסידים אני, לומד שם. אמר לו הרבי: „אני שואלך על ראשך ולבך, היכן הם כל היום וכל הלילה?“.

ושוב מעשה באברך צעיר, שהיה עדיין סמוך על שולחן חותנו ובא עם אביו זקנו אל הרבי. שאל הרבי את האברך אם הוא לומד. ולא ענה האברך, כי היה לו צר לומר שלומד הנהו. כי ידע שלא היה זה לימוד כראוי, וגם ירא לומר שאינו לומד. שאל הרבי את אביו זקנו. והשיב הזקן שאינו יודע, כיון שאינו דר בעיר אחת עם נכדו זה. אז אמר לו הרבי: „באמת אתה יודע, אלא שאינך רוצה לומר. אם הוא לומד לא תרצה לומר כל שבחו בפניו ואם אינו לומד לא תרצה לומר זאת בפניו“. ושוב שאל לאברך. והאברך עמד נבוך ומבוויש, וצר היה לו מאוד. הרגיש הרבי בצערו פתח ואמר: אספר לכם מעשה שהיה עם הרה"ק ר' מגדלי מרימנוב, שפעם חלה מאוד והתחילו מקורביו לבכות. וניחם אותם ואמר להם: „אל תפחדו, מקובלני ממורי ורבי שלא אסתלק בחו"ל“. ונתרפא מחליו זה. ואחר

כך נסע לארץ ישראל וכשהגיע לטבריה חלה. והתחיל בוכה. שאלוהו מקורביו על מה הוא בוכה? השיב להם: „אמת הוא שהמלאכים והשרפים יעידו עלי שאני עבדתי את ד' בכל כוחי ובכל אברי. אך מה אעשה אם הקב"ה, כביכול, בעצמו ישאל אותי: „מנדלי, מה אתה אומר?“ אין אדם יכול להצדיק את עצמו...“.

ומסופר שפעם אמר לאברך אחד מופלג שיראתו לא היתה קודמת לחכמתו בלשון זו: „...מילא איך שעובר הלילה אצלך מזה נדבר בפעם אחרת. אך כאשר יעזור השי"ת ומחזיר הנשמה בבוקר וכשצריכים להודות לד' על הטוב הזה אזי מתחילה פרשת עבירות חדשות: להביט במראה ולהתרחץ עד יעבור זמן ק"ש ולדבר דברים בטלים" ועוד אמר לו, דברים ש"תסמרנה שערות הראש לשמען" ופנה להעומדים ואמר: אל תתפלאו כי אני מלבין פני חברי ברבים ולא יהיה לי חלק לעוה"ב, שתדעו בעת שישבתי על „הכסא" הפקרתי את חלקי לעולם הבא. ואל תדמו, מפני שאינו חשוב ויקר אצלי, ח"ו, רק אם אני לא אומר, הרי אני כגונב נפשות...“.

ומעשה באברך שוחט מעירה קטנה שבא אליו והתאונן על מיעוט פרנסתו ושאל עצה אם להחליף משרתו לעיר יותר גדולה. שאלו הרבי כמה שאלות בקשר לזה ואמר לו: „הן מדברין רואה אני שגם במקום החדש לא תתרבה פרנסתך מיד, אלא רק בעתיד, ואם כן מדוע לא תתפלל על משיח צדקנו שיבוא בקרוב. אלא חושש אתה שאם יבוא, יתגלה לעיני כל, מי הוא שוחט טוב וכשר. אבל עלי יותר לפחד, כי בבואו יהיו מסביבו כל הצדיקים הגדולים, ואנחנו ה"רביים" הקטנטנים מה נעשה? אפילו תחת הספסל לא יהיה מקום

עבורנו. עם כל זה הנני מרהיב עוזו בנפשי ומתפלל להשי"ת על משיח שיבוא. התפלל גם אתה, אעפ"י שיפטרודך מלהיות שוחט. ולפי שעה אני אומר לך שאת מקומך אל תנח...".

בעניני פרנסה אמר פעם לבן תורה אחד: "כתוב ׀והיית אך שמח׀. ומובא בספרים הקדושים ס"ת הוא שם של פרנסה והרמז הוא כי ׀שמחה היא סגולה לפרנסה׀. ואני אומר לך ׀אך׀ היא מיעוט, אכ"ן ורק"ן מיעוטין. מהמיעוט שנתמעטה לך הפרנסה תהיה גם כן שמח, כי מאתו לא תצא הרעות. ומיעוט פרנסתך לא בא, אלא כדי שתתן את לבך אל כל מעשיך, ואז תהיה לך פרנסה בריווח. ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. היינו מה שנתמעטה פרנסתך עוד יותר היא לרבות שתוכל לקבל השפעה ביתר שאת...".

ויש לפעמים שתשובותיו היו קצרות ושנונות על דרך הרמיזה ו"די למבין". כשבא פעם חסיד והתאונן על מצבו המר אמר לו הרבי: יודע אתה שישנו דין: ׀בלע מצה — יצא, בלע מרור — לא יצא...׀ כלומר אם נטל על האדם לטעום את המרור שבחיים ילעסנו יפה כדי שירגיש את טעמו רק אז יצא ידי חובתו ויוושע.

ומעשה באברך אחד שהתאונן על חוסר פרנסה ואמר שלא יזוז עד שיבטיחו הרבי פרנסה. שאלו הרבי: ׀על איזה סמך (קאנטע)?׀ אמר האברך: על סמך ׀רצון יראיו יעשה׀. אמר לו הרבי: אנחנו מפרשים את הכתוב הזה כך: הרצון הוא לייעשות מיראיו...".

בין הערותיו ואמרותיו מושכים תשובת לבנו דרך אגב גם הערותיו בענין ידיעת הדקדוק. עם בני תורה היה מקפיד כעל חוט השערה והיה מוכיחם על שהם מזלזלים ואינם

מקפידים בלשונם ובכתבם. חסיד ישיש אחד מספר, שבהיותו צעיר, חבר פעם נוסח של כרטיס הזמנה לחתונה. ובעל "ישמח ישראל" ראה את הכרטיס. קרא לו ואמר: "לא יפה לכתוב כרטיס כה יפה עם שגיאות בדקדוק". ומעשה במכתב שקבל מאחד מחסידיו והיו במכתב הרבה יו"דין שלא לצורך. כשבא אותו חסיד בעצמו אל הרבי, שאלו: "מה זה היו"דין כל כך בזול אצלך שאתה מפזר אותם על ימין ועל שמאל?"

ואפילו לרבנים וגדולים לא נשא פנים בענין זה. ומספר רב אחד ידוע מחסידיו שבדידי' הוה עובדה שנתן פעם מכתב המלצה לאחד מבעלי הבתים שלו. והאיש הזה נסע אל הרבי לאלכסנדר והראה לו את המכתב. והיה לפלא בעיני האיש שהרבי קורא וחוזר במכתב כמה פעמים ולא ידע מה הדבר. וכשבא הרב אל הרבי אמר לו: "ראיתי את מכתבך ומצאתי שם שגיאות בדקדוק תואיל ותעיין בתשובות "חוות יאיר" סימן קכ"ד ותמצא שם, שגם תלמיד חכם צריך לדעת דקדוק. ואף שלא נאה בשבילי בתור רבי להעיר לך על הצורך בלימוד הדקדוק בכל זאת צריכים לדעת זאת...". ומיד פתח לפניו את ה"חוות יאיר" והראה לו בפנים וכן נמצא כתוב שם: "ולמוד חכמת הדקדוק מיעוטו יפה ומוכרח לכל בר דעת לדעת הכללים הן בכנויים יחיד ורבים וכו' ואיך לא יבוש מי ששנה ולמד ולימד עד שהגיע להוראה "יורה ידון" אם ישאלוהו בסידור תפילה למה נשתנו נקודות ווי"ן ונשבחך ונפאריך במלופים מן ונזכירך בשוא, ולא ידע...".

ובשעת רצון יש והיה משעשע בהומור הנעים המיוחד לו והיה זורק אמרות מתוך בדיחות הדעת וחסידיים ישישים מספרים את אמרותיו אלו: פעם באו הרבה חסידים, כאלף

וחמש מאות, וכל אחד מסר „פתקה“ ולא יכול היה הרבי לקרוא כל הפתקאות, רק קבלן ושם על השולחן. והצטברה ערמה גדולה של פתקאות ותמהו החסידים: מתי יקרא הרבי כל כך הרבה פתקאות. הבין תמיהתם ואמר: „גם השולחן של רבי“ („א רבישער טיש“) יודע לקרוא פתקאות...“

וכן מספרים, שהיה חביב עליו ללבוש לפעמים את גלימת אביו שנשארה לו בירושה. פעם כשבאו הרבה חסידים ומסרו לו פתקאות הכניסן לתוך הכיסים של הגלימה שלבש ואמר: „הריני לובש גלימה של „רבי“ וגלימת רבי גם היא יודעת לקרוא פתקאות...“

ולחסיד אחד חשוך בנים, שבא לבקש על בנים, אמר: „גם אתה עקר? הלא עקרים כמותך יש לי כשש מאות. ואם אבוא באמצע שמונה עשרה, עם שש מאות עקרים כאלה, הלא יהיה בשמים צחוק גדול: מה הבאת?...“

והיה חביב ונערץ על כל מי שראהו או דבר אתו ויהי אפילו רק פעם אחת, גם אנשים שלא האמינו בצדיקים בכלל, היו מדברים עליו בהתפעלות, כי היה אוהב לבריות ומקרבם ומיצר בצערו של כל אחד. ובחכמתו הרבה ובאהבתו ובחמלתו ובדבוריו הנאמנים היה מפיג דאגותיו של כל אחד, מעודדו ומחזקו ומשמחו ונוטע בלבו אמונה ובטחון בד'.

כי אהבת ישראל וגמ"ח שהיה עמוד התווך בוורקי היו גם לאב בנין באלכסנדר וכאביו האדמו"ר ר' יחיאל כן גם הבעל „ישמח ישראל“ המשיכו שניהם בקו יסודי זה. איש מישראל כי הציק לו מצבו ובא ושפך את לבו לפני הרבי מאלכסנדר ויצא ממנו נושע. ולא במופתים ולא באותות פעל ישועתו ומשך אליו אלפי חסידים אלא בדבר פיו בלבד. דבריו הכנים

והנאמנים שיצאו מלב אוהב, וגם אם לפעמים נראו כקשים ובוטים, היו כפצעי אוהב והיו לסם מרפא לנפש רצוצה ועיפה. ולא היה נושא פנים לאלה שחשבו את עצמם לגדולים והיה מקרב את הפשוטים שבעם ועל כן אהבוהו וכבדוהו כולם.

פרק ח' — יחסו ל"בעל עבירה"

וגישה מיוחדת היתה לו אל עוברי עבירות.

פעם בא אליו איש אחד מעיר קליש ונתן לו פתקה וספר שיש לו חנות ברחוב אחד בעירו ועד עתה התפרנס מחנותו בכבוד וכעת בא עוד איזה איש ופתח גם הוא חנות סמוך לו ומקפח פרנסתו. והושיט לו הרבי ידו והאציל לו ברכתו, שהשי"ת יעזור לו ולא תקופח פרנסתו. והאיש לא סר ובכה בבכיה רבה על רוע מצב פרנסתו. שאלו הרבי: ומה שאלתך, הן השי"ת יעזור לך. וגעה האיש בבכיה עוד יותר ואמר: רצוני שהרבי יקלל את האיש המתחרה, שימות. נבהל הרבי מאוד ואמר: רצונך שאקלל יהודי חלילה? השיב האיש: הלא הוא מחלל שבת בפרהסיה ואוכל חמץ בפסח ואיזה יהודי הוא? והרבי ברוב סבלנותו אמר לו: "בוא ואסביר לך. ידוע תדע שנשמת ישראל קשורה בשרשה כמו נצר מטעי ולזה יש בתורה שלשים ושש כריתות. שלשים וששה מיתרים יש לכל בשמה שבהם היא קשורה בשורש העליון וכשאדם עובר על כרת אחד ר"ל אז נכרת מיתר אחד מן השורש וכשעובר חלילה על כל ל"ו הכריתות, אזי נכרת לגמרי ח"ו ועובר מן העולם ואין לו תקומה לא בזה ולא בבא ח"ו. וזה ידוע כי האיש אשר אתה מתאונן עליו לא עבר על כל ל"ו הכריתות, כי לא פטם

את הקטרת ולא סך עצמו בשמן המשחה וכד', וממילא הוא מקושר עוד בשורש העליון ואיך אקלל אותו? אני מברך אותך שהשי"ת יעזור לך בפרנסה טובה...".

וכן בתפילה שחיבר מזכיר בסופה: וכל פושעי עמך ישראל תחתור חתירה מתחת כסא כבודך לקבלם בתשובה שלימה לפניך כי ימינך פשוטה לקבל שבים...".

וכשבא פעם חסיד אחד אליו וספר על אדם שאינו הגון למען יוכיחו הרבי, השיב לו: "דע, שבאים אלי "שיינע יודען" ואני מקרב אותם, אעפ"י שאני רואה כי השאול תחתית פתוח לפניהם, אבל מה אעשה, אם אגיד את הכל, עם מי אשאר?...". ולא מפני שחשש שחסידים יעזבוהו אם יאמר להם את

האמת בפניהם ויוכיחם על מעלליהם בסתר, אלא שהיתה לו שיטה להוציא יקר מזולל, בחינת ימין דוחה, שמאל מקרבת. אפילו בעל עבירה גדול ביותר ראוי ליחס קרבה ואהבה. "ומפני שנראה ח"ו אצל אחד מישראל עבירה חמורה תפגם על ידי זה ביחס אליו אהבת ישראל?" שואל הוא ומשיב: "כי אז חמורה מזו תהיה העבירה של תפיסת "הכסא"...". כלומר אם הרבי רואה רק חטאים בחסידיו אינו ראוי להיות רבי ולשבת על הכסא. כי על הרבי להיות אוהב ישראל ולא רק לשומרי תורה ומצוות כי אם גם לבעלי העבירה, אלא שעליו להשפיע עליהם ולהחזירם למוטב וזהו כל תפקידה של תורת הרבי לחסידיו ("הפועל ישע תורה" — התורה הפועלת).

ואין זו כלל רבותא להיות חסיד טוב בלי יצר הרע, אדרבא כי כל הגדול מחברו, יצרו גדול ממנו. ונפלאה תשובתו לזקן אחד שבקש ממנו בשעת פרידת שלום: "רבי! את היצר הרע כבר כבשתי ונצחתי ועכשיו אני רוצה להיות חסיד".

ענה לו הרבי: „אינך אלא טועה. יצר הרע יש לך, רק כוח אין לך...“.

וספר פעם בשם אביו: בהיותו עם אביו במארינבד לרפואה נהנה אביו מאוד מהאור הצח והריח הטוב שם ואמר אליו: „ראה בני, אעפ"י שנמצאים כאן אנשים רעים וחטאים ואף עפי"כ אינם מקלקלים האור והריח. וכמו שמזבלים השדה בזבל ובאשפתות שיש להם ריח רע, אעפ"כ הריח של השדה אינו מתקלקל בעצם וכאשר יעבור ויכלה הריח הרע אז הריח הטוב שבשדה יחזור. וכך הוא הענין עם החלק יעקב שבכות איש ישראל. אעפ"י שחטא ויטנף את עצמו בזבל ובאשפה הסרוחים אעפ"כ ריח הקדושה, היא הנקודה הפנימית שבקרבו, לא יתקלקל ולא יגע בה שום שמץ פגם וממנה תוצאות חיים שיוכל לחזור בתשובה להריח עוד כבשמים. וזהו הפירוש „אף על פי שחטא ישראל הוא“. וזהו פירוש הכתוב „ראה, ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'“. למה לא נתקלקל ריח השדה? יען כי ברכו ה' וברכתו הקדושה לעולם תעמוד, כן ריח בני...“.

וכך פתח שיטה שלימה ביחס לבעלי עבירה ובעלי תשובה והסתמך בדבריו על אבותיו ורבותיו.

ואמר בשם האדמו"ר הזקן מוורקין: „למה ברך יצחק את יעקב בבחינת עשיו ולא בבחינת יעקב? כי אילו ברכו בבחינת יעקב, היה זוכה בברכות רק אם היה ראוי. אבל בבחינת עשיו גם כשאינו ראוי, שאין לך יהודי גרוע מזה שהוא דומה לעשיו. לכן יצחק שראה עד סוף כל הדורות שעתידים בני ישראל להיות בבחינת עשיו במעשיהם, ברך את יעקב בבחינת עשיו. למען תחולנה הברכות עליהם בכל הדורות גם כשלא יהיו ראויים...“.

ונפלא הרעיון שאמר על הכתוב „במה אדע כי אירשנה“.
 כלום פקפק אברהם, שמאמין היה? אלא שראה שני פנים
 בדבר: לזכות בארץ בתור זכיה או לקבלה בתור ירושה. אברהם
 באמת רצה את הארץ לא כזכיה, כי הזכיה תלויה במקבל, אם
 הוא ראוי. אבל הוא בקשה בתור ירושה, שאפילו אם הבן אינו
 ראוי בכל זאת יורש הוא. ואברהם ראה שבסוף הגלויות לא
 יהיו בני ישראל ראויים להגאל על כן בקש ירושה.

ובשם הרבי מבלז פירש את הכתוב „מוריד שאול ויעל“
 ז"א כשהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו רוצה להעלות למעלה מי
 שנפל לעמק השאול שאין מדרגה פחותה ממנו, הקב"ה „מוריד
 שאול“, כלומר מוריד ומעמיק את השאול עוד יותר ועל ידי
 זה הנופל ממילא אינו על המדרגה התחתונה ונמצא „ויעל“.

וכן באר את מצות נר חנוכה „להניח בפתח ביתו
 מבחוץ“. מדוע מבחוץ? כי הארת החנוכה היא רק לאותם
 העומדים מבחוץ ואינם משיגים הקדושה. רק כשמתעורר
 בקרבם ניצוץ והם רואים שכל ישראל מדליקים והוא עומד
 מבחוץ אמרו חז"ל שגם הוא ידליק בתוך חשכתו ויתלהב
 בעשיית המצוה ולא יחשוב כלל מה שהיה עד עתה ואיך
 יוכל להעזיז להכנס בשער המלך בלבוש שק בלי הכנה, אלא
 שידליק פן אם יתמהמה יכבה ויכלה הניצוץ שהתעורר בו...
 והוא ידע להלהיב את הניצוץ בלב כל אחד ולא נתן
 לו לכבות. אפילו בלבם של „העומדים מבחוץ“ — שחשבו כי
 כבר נותקו וזרזם לשוב ולהכנס „פנימה“.

פרק ט' — עמדתו כמנהיג

וכך שיתף את עצמו בגורלם של יחידים ושל צבורים שלמים, וכאב את כאבם של כלל ישראל. כשבאו לבקש על מקשה ללדת אמר מתוך שברון לב: „גם הכלל ישראל חשובים כיושבים על משבר וצריכים לרחמים בכל רגע ורגע...“ ודאב על חשכת הגלות, ולימד סניגוריה על ישראל.

את המאמר (ירושלמי שבת) על פרתו של ר' אלעזר דרש כך: „פרתו של ר' אלעזר בן עזריה היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים. אמר ר' חנינא פעם אחת יצאת והשחירו שיניו מפני הצומות“. הקשו לו תלמידיו לר' חיים ויטל: רבינו! אנו מה נענה אחריו, אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר? אם על דבר קל כזה היה ר"א מסגף עצמו עד שהשחירו שיניו מן הצומות אנו מה נענה אחריו, שאין מתום בבשרינו מרוב פשעינו? השיב להם ר' חיים ויטל: בזמן הזה בחשכת הגלות אף צעקה ואנחה אחת של ישראל נחשב כתעניתים משנים קדמוניות. עד כאן דברי ר' חיים ויטל. והוסיף בלשונו הטהור: „ומזמן ר' חיים ויטל ועד עתה שהגלות והצרות מתגברות וכל יום קללתו מרובה מחברו, בודאי זעקת ישראל מעומק הלב יקר בעיני הקב"ה כתעניתים בשנים קדמוניות...“.

וכשם שכאב את כל הפגעים שבאו להם לישראל מיד זרים כן דאב את כל התקלות שצמחו לישראל מבפנים. כידוע

פשט בארצות מזרח אירופה המנהג הגרוע לקנות משרת רבנות בכסף. בשנת תרס"ח יצאו גאוני וצדיקי הדור באיסור בגד מנהג זה ונמצאו מערערים נגד האיסור וקמה מחלוקת. היה הבעל "ישמח ישראל" משפיע בחכמתו הרבה ובדברי אמת ושלוש שכולם יסכימו לאיסור למען לא יהיה פירוד לבבות.

וכן הוציא אגרת לאנ"ש (התאריך כ"ו אלול תרס"ז) לחזוק יסודי הדת והאמונה, שהתרופפו עקב "ההשכלה" ובה שבעה סעיפים: א) חובת כל אב בישראל להיות צופה הליכות ביתו בניו ובנותיו שלא יזלזלו ח"ו במנהגי ישראל, שזלזול וקלות ראש מביאים לכפירה ח"ו. ב) חובה להשגיח שלא ימצאו בבית ספרי מינות, ניבול וכד'. ג) לשום עין פקוחה על המלמדים והמורים לבניו ולבנותיו אם המה תמימים בדרכי ה'. ד) למען לחזק ולהרים עמוד התורה מזהיר להקפיד ללמוד כל השיעורים בבית החסידים דווקא וכו'. וקנאת סופרים תרבה חכמה. כל הבא לבית החסידים יקחהו לבו ללמוד גם כן כפי יכולתו. ה) למען לחזק עמוד העבודה, זו תפילה, מזהיר גם את הסוחרים הטרודים בפרנסתם שיעשו חוק קבוע לבוא בוקר וערב להתפלל בציבור ואף אם יצטרך להמתין זמן מה עד שיאספו המניין ימתין וילמוד בינתיים דבר מה ואבטיחם שעל ידי זה לא יפסידו חלילה, אדרבא עוד יתברכו בשפע ברכה זירגילו גם בניהם לילך ב' פעמים ביום לבית החסידים והנכנס לחנותו של בושם ריח טוב קולט עמו. ו) לחזק שמירת קדש בכל עוז ואמץ בכל החומרות ולא להקל בקולות הנהוגות בעוה"ר. ז) לפאר מקום מקדש מעט ולבל לדבר דברי הבאי בפרט בשעת התפילה וקריאת התורה וכל שכן בשבתות ויום

ומבקש מאנ"ש: „אולי ימצא איש אשר לא ישמע לדברים האלה, חלילה לכם להתקוטט עמו רק לדבר עמו רכות ולהטות לבו לדברינו וכו'“ ומסיים: „ונזכה כולנו לכוח"ט לשנת חיים וברכה גאולה וישועה כחפץ אוהבכם אהבה רבה“ ירחמיאל ישראל יצחק.

כבר ראינו מהפרקים הקודמים שהיה מקובל ואהוב על הבריות והיה מפורסם בין החסידים לחכם וצדיק ואוהב ישראל ובין הלומדים כאיש בעל סברה ישרה וגאון. ראינו מה שכתב עליו הגאון בעל „שדי חמד“ וכמה החשיב אותו הרידב"ז. והגאון האדמו"ר מסוכטשוב אמר עליו שבו נתקיימו שלשה העמודים: התורה, העבודה ואהבת ישראל. וכזה היה באמת אוהב ישראל בכל נימי נפשו והיה מטבעו אוהב שלום ורודף שלום, עניו ומצניע לכת ובורח מן הויכוחים ומן הפולמוס. וכשפרצה בשעתה המחלוקת הגדולה מסביב לענין החילזון שגילה האדמו"ר ר' גרשון הניך זצ"ל מרדזין ונגדו יצאו כל הצדיקים וכל האדמו"רים בפולין וכל העולם החסידי היה כמרקחה, עמד בעל „ישמח ישראל“ מן הצד ולא התערב במחלוקת.

אולם כשפרצה המחלוקת בגאליציה האוסטרית נגד הד"ר יונג שביקש לייסד שם גימנסיה ובה ילמדו לימודי קודש וחול גם יחד, התערב הבעל „ישמח ישראל“ בענין על פי בקשתם של רבני קראקא בכדי למנוע את המכשול. והוא השיב להם באגרת ארוכה, שהוא קול קורא לכל איש בישראל ומדגיש בפירוש „שלא בתורת הוראה הוא כתוב אלא כבירור טעות“ לאנשים תמימים למען לא יכשלו ולא יגררו אחרי דרכו המזויפת של הד"ר יונג המביאה בכנפיה תקלה ליהדות

האמיתית. ולא בדברי תוכחה ומוסר מסביר הוא את הטעות
אלא בנחת ובדברים רכים המתקבלים על הלב. ואלה דברי
האגרת בקיצור:

„אל כבוד הרבנים הפורסמים יושבי על מדין בק"ק

קראקא.

אחדרשכ"ה מכתבכם ע"ד מזמות הד"ר יונג הגיענו.
אמנם אין דרכי לחוות דעתי בדברים גדולים ונפלאים ממנו
אולם בדבר הזה יראתי לבל אלכד ח"ו בל"ת לא תוכל להתעלם.
ואם באבידת ממונו כל שכן באבידת גופו וקל וחומר ב"ב של
קל וחומר באבידת נפשו וכו' ועם האנשים החכמים בעיניהם
ההולכים לרוח היום לפי שכלם כנגד דעת התוה"ק וחכמיה לא
אתווכח כי המה לא ישמעו לדברי רק אל האנשים אשר יפסחו
על שתי הסעיפים באמרם „טוב תורה עם דרך־ארץ" אליהם
אטיף מלתי, ואין זה הוראה כי אם בירור טעות להראותם
איך שמים חשך לאור וכו' וגודל עלבון התורה הקדושה וכו'
כי ישימוה' למעטה לכסות בה את הנגע וכו' לצוד בחכמה
נפשות נקיים" וכו'. ולהלן פונה אל ההורים והמורים: „ולזאת
את אחי אני מבקש לא תלכו בדרך המטים עקלקלותם ההולכים
לאחור ולא לפנים, ותגדלו בניכם לתורה ויראת שמים הטהורה
בדרכי אבותינו ולא בדרך החדשה המזויפת והריסות התורה
ח"ו וכו' ובזכות זה יגמר ה' בעדכם החתימה לטובה בס' החיים
וברכה והצלחה וגאולה וישועה כעתירת הנאנח מפגעי הזמן
ומצפה ומייחל ויקוה כי עד מהרה ירחם ה' על עמו ומלאה
הארץ דעה ויטו שכם אחד לעבדו עבודה שלימה באמת
ובתמים".

הוא ראה בעיניו הבהירות את הלקוי הגדול של הדור

כיצד האמונה הולכת ורופפת ודעת התורה הולכת ופוחתת והשתדל בנעם דבריו לעורר ולחזק כפי יכלתו את החשק ללמוד תורה הן אצל בני הדור הצעיר והן אצל המבוגרים. היה משתדל למשוך אותם בכל מיני אמצעים ותחבולות. מספר חסיד אחד ישיש שבהיותו נער היה בכל יום משכים לבית מדרשו של הרבי ללמוד. בפעם הראשונה כשבא היה הוא הראשון והיחידי בבית המדרש. השעה היתה שלש לפנות בוקר והרבי שלח לו ע"י משמשו קפה חם לשתייה. וכן היה עושה מדי יום ביומו. וכאב לבו מאוד על מיעוט הלומדים.

ופעם בצום גדליה בעת פרידת שלום אמר אל אחד ממקורביו: הראית את המון "העולם" בלי עין הרע! וספר בשם הרבי מרדזימין שהיה נוכח בשעת פרידת שלום אצל הרבי ר' שמחה בונם מפשיסחה ועברו לפני הרבי מפשיסחה כשלש מאות אנשים ובין כולם רק שנים היו שהתנצלו על מילי דעלמא וכולם במילי דשמיא. אבל היום, ראה, עברו עלינו בערך אלף אנשים ואין גם אחד שידבר במילי דשמיא ואם נמצא מי, גם זאת בלי טעם...

ופעם אמר: "האברכים באים אלי לדבר חסידות אבל רואה אני בהם מצות אנשים מלומדה כי כולם באים עם פזמון אחד כאילו הסכימו ביניהם במה לפתוח...". והוא היה בודק כל אברך שבא לפניו אם לומד הוא, וכיצד מתנהג. ולא נעלם דבר מעינו הבוחנת. הנה הוא שאל אברך אחד מלודו בשעת פרידת השלום מה מעשיו, אם הוא לומד? ועונה לו האברך שהוא מסתובב ליד מסחר. אומר לו הרבי: מצינו בקידושין (מ, ב): "אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה" ובשבת (לא, א): "בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת

באמונה, (ואח"כ) קבעת עתים לתורה". מקשין התוספות הרי מאמר אחד סותר את חברו. אלא לפי דעתי הדבר פשוט — אומר הרבי — שואלין אותו אם נשאת ונתת באמונה? האם באמת עסקת במסחר או סתם הסתובבת ברחוב פטרוקובסקי שבלודז. אם עוסקים במסחר באמת אז זהו לפחות תירוץ מספיק שלא לעסוק בתורה אבל אם גם זה לא, רק להסתובב, אז תחילת דינו של אדם על דבר תורה...

ומעשה באברך אחד שגם אותו שאל הרבי אותה השאלה אם הוא לומד: וענה האברך שאין לו פנאי כיון שעסוק הוא מאוד במסחרו. והרבי הזכיר גם לפניו מאמר חז"ל הנ"ל ואת הקושיה של התוספות והוסיף ואמר: "בעצם אין סתירה בין שני המאמרים כיון שכוונת חז"ל היתה: שואלים אותו האם נשאת ונתת באמונה כלומר אם מאמין אתה שהקב"ה ימציא לך פרנסתך ויש לך פנאי לקבוע עתים לתורה. אלא אם אינך מאמין ומשקיע את כולך במסחר וחושב בלבך: "כוחי ועוצם ידי עושה כל זה" אזי אין לך באמת פנאי לקבוע עתים לתורה...". ויצא האברך מבויש מעם פניו והתחיל לפשפש במעשיו אם לא צדק הרבי.

במכתביו לבני אחיו הוא אינו חדל מלעוררם לשקוד על דלתי התורה בהתמדה ובזה יסירו מעל לבם כל עצב וכל דאגה וכל טרדה ככתוב "דאגה בלב איש ישיחנה ודבר טוב ישמחנה" פירוש יעסוק בתורה והיא תסיח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממנה... וזרזם לבל יתרשלו ואף אם יקשה מהם הדבר, כי בימים אלה מונח על האדם בעצמו ואין לסמוך על מי. כי מי שיוכל לקשור הנשמות כמקודם אין... כי זו תורה וזה שכרה. שהיא אוהב נאמן למי שעוסק בה באמונה. וכן אמר

פעם: „אם ח"ו השי"ת נוטל מהאדם המעות, נוטל ממנו גם האוהבים והידידים וזו הגזירה הגדולה והקשה ואמרו חז"ל או חברותא וכו'. אבל עם כוח התורה הקדושה יוכל האדם לחזק את עצמו בכל עת מצוא והתורה מסירה העצב והיגון ואינו מרגיש היסורים. התורה הקדושה היא האוהב הנאמן...". וכך זרע בלבות האנשים, שבאו אתו במגע, אהבה לתורה וחזק בהם את האמונה. ובענין האמונה אנו מוצאים אצלו מאמר שלם שהוא פרי הגיונותיו וראוי הוא לעיון ולימוד. נדפס בס' „ישמח ישראל" ונעתיק אותו כאן בשלימותו.

„אמונה היא יתד קבועה על דרך אמת ואמונה חוק ולא יעבור. מי שמאמין באחדות ה' בלי שום דרישה וחקירה בדברי הבאי ופילוסופיה, רק בתמימות ובאמונה פשוטה ושלמה, הוא כעמוד הברזל שלא יעבור ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו לא יזיזו אותו ממקומו. אבל אנשי חקרי לב הדורשים וחוקרים בשכלם ובדעתם על ה', אף לפי דעתם נדמה להם שחקירתם היא אמיתית, ובשכלם הוזהר והישר השיגו השגת ה' בתכלית, בא חברו שנדמה לו שהוא החכם המחוכם והחוקר האמיתי ומכחישו ומראה לו שדבריו דברי רוח ולא שיג ולא שיה וכמוך אשר תדפנו רוח ואך שכלו הוא השכל הישר וחקירתו היא החקירה האמיתית. וזה אומר בכה, וזה אומר בכה, וירבו הדעות והחקירות. אולם כולם רוח ודבר אין בהם. אבל שלומי אמוני ישראל שמאמינים בחי העולמים בלא שום חקירה ומדע, כי אין מדע ליודעין ואין שכל אשר ישיג, אמונתו היא כיתד קבועה שלא תמוט, ואף ידיעת ה', שזוכה אדם להשיג משכלו, צריך להיות עם האמונה, אמונה וחקירה יחדיו תמימות תהינה כמו שאנו אומרים „אלקינו

ואלקי אבותינו". "אלקינו" הוא מצד הידיעה שאנו רואים ויודעים בעין שהוא המשגיח על כל והוא אלקי כל הבריות ואדון כל התולדות, ו"אלקי אבותינו" — הוא מצד האמונה שאבותינו ספרו לנו זאת...".

עוד בימי עלומיו התפעל מאוד מפירוש שמצא בספר יסוד העבודה ממוהר"א מסלונים על הכתוב "ואמונתך סביבותיך" באמונה נוכל לסבב אותך כביכול. "מיט אמונה נעמט מען דײך אַרום".

ובענין השגחה הוא מביא בשם הרבי ר' אלימלך: "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים" אף שהולכים ביבשה בנס הוא, כמו שהולכים בים, מפני שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה משגיח בהשגחה פרטית על כל אחד במצבו ובמקומו.

ובענין קידוש שם אלקי ישראל בגויים הביא בשם הרבי מריז'ין שאמר על הכתוב "שמני אלקים לאדון לכל מצרים", איזו בשורה טובה היא ליעקב שיוסף נתמנה לאדון לכל מצרים? אלא הפירוש הוא כך: "שמני" — "שם-אני" את האלקים לאדון לכל מצרים. יוסף קידש שם אלקי ישראל במצרים.

ובשם הרבי מריז'ין היה רגיל גם להביא את הפירוש לכתוב "עד אנה אשית עצות בנפשי וגו'" כל זמן שיש עצות בנפשי, אין הקב"ה שולח ישועתו, ורק כשאין כבר עצה אז שולח הקב"ה את ישועתו ובוזו היה מנחם רבים שבאו לבקש ממנו עצה וישועה במצבים קשים ויעץ להם להשליך יהבם על ד'.

וספר מה שקרה לו לעצמו פעם, כשהיה עם אביו

במקום הבראה בכפר בלאטטע סמוך לאלכסנדר. פתאום בלילה הורע מאוד לאביו והיה בסכנה גדולה ולא היה רופא בקרבת מקום והאדמו"ר הזקן חשב כי קרב קיצו ובכה מאוד. אז חבכו בנו ונשבע לו כי לא יאונה לו כל רע וכי חיה יחיה. ובעצמו יצא החוצה לתוך היער וצעק ובכה: רבונו של עולם! הכה תעשה לרבי מאלכסנדר? ביער, באין איש, והלא חז"ל אמרו: "חס הקב"ה על כבודן של צדיקים" וכשחזר אל אביו מצאו והנה הוטב לו. ושאלו אביו: "כיצד נשבעת לי? ענהו: "היה לבי סמוך ובטוח שלא יאונה כל רע ח"ו וסמכתי על דברי הרבי ר' ישראל מריז"ין זצ"ל שפירש הכתוב "עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי" היינו, הסתרת פנים יכול להיות רק בזמן שאדם יכול עוד לשים עצות בנפשו, אבל בעת שאין לו שום עצה, רק ישועת ד', אזי לא יוכל להיות הסתרת פנים ח"ו, וכאן ביער ראיתי שאין לנו שום עצה, רק ישועת ד', על כן הייתי בטוח ונשבעתי לך...".

ובענין העצות. חסיד אחד שאל לעצת הרבי ואחרי זה רצה להטות את הרבי לדרך אחרת ואמר לו הרבי: "מפני מה באים לשאול עצתי? יען כי האדם קרוב אצל עצמו והוא נוגע, והנוגע איננו רואה את האמת, לכן שואלים ממני, כי אני אינני נוגע ועל כן אני רואה את האמת, אבל ברצותכם להטות דעתי לדעתכם הלא גם אני נעשה נוגע ולמה זה תשאלני?".

לאחד שלא סר ממנו והפציר שיסכים הרבי לדעתו בענין גט פטורין השיב כך. אתה חושב שאני יושב על הכסא ומה שאני רוצה אני אומר. אני עתיד לתת דין וחשבון על כל גוף ונשמה שבאו אלי. ודי לי לומר בעולם הזה ולא להתערב בדברים הנוגעים בעניני העולם הבא...

ובל יחשבו חסידים שהרבי יש לו לכל עצה מן המוכן. גם הרבי זקוק לעצה טובה. וכך השיב פעם לאיש אחד שהטרידו מאוד: „אתה חושב שעומד אחרי מלאך וכששואל אותי איש אחד איזו עצה הוא גוחן ולוחש באזני מה להשיב? לא כן, צריכים אנו לבקש מהשי"ת „ותקננו בעצה טובה מלפניך“ שלא לייעץ לשום איש עצה שאינה הוגנת...“.

ובכן הרבי נושא באחריות גדולה בעמדו לפני קהל המבקשים ושואלים בעצתו ותפקידו לא קל ולעתים מידת הדין עומדת ותובעת מזה ומדת הרחמים מזה ויש להכריע את הכף. והרבי אינו רבי בלבד אלא גם רב והמרא דאתרא לא ישפוט כדין תורה? והדין מחמיר. וכשבא לידו מקרה כזה הוא פושט בגדי „הרב“ ולובש בגדי „הרבי“. מידת הרחמים מכריעה.

פעם בא אליו אדם אחד לדין תורה עם מחותנו בענייני שידוך ופסק על פי דין שמגיע למחותן פטורין. ביקש המחותן שיתן לו את הפטורין בתור הרב דמתא. אמר לו: „אמת הוא, כי דין התורה לטובתך. מכוח שאני רב כאן, יצא ממני הפסק שמגיע לך פטורין, אבל מכוח שאני רבי, אני אומר לך שזהו הזווג של בנך“ וסיים בלשונו זו: „וזה מכבר לא השתמשתי ב„לבושי-הרבי“ שלי...“.

ופעם בא אליו חסיד מעיירה אחת והתאונן שזה כבר יותר מעשר שנים שהוא דר עם אשתו ואין לו בנים ומבקש עצת הרבי אם לגרשה כדין. ענה לו הרבי בשלילה. חזר האיש אל הרב שבעיירתו שהיה גדול בתורה וספר לו שהרבי אינו מייעץ לו לגרש את אשתו וכשנזדמן הרב להיות באלכסנדר שאל הרב את הרבי: מפני מה לא יעץ לאיש לגרש את אשתו,

הרי על פי דין חייב הוא לגרשה? ענהו הרבי: „אתה רב, ואתה מחויב ללכת על פי דין, אבל אני רבי, צריך אני לדון לפי מידת הרחמים“.

פרק י' — בעל הזכרון

אחד הכשרונות הנפלאים שלו מלבד חכמתו ופקחותו היה כוח זכרונו הכביר. הוא זכר ש"ס בבלי וירושלמי בעל פה וראשונים ואחרונים וזכר כל מאמר באילו שורות כתוב והיה הדף עומד לנגד עיניו כאילו זה עתה עיין בו.

הוא היה אומר: „אינני שוכח“. ובאמת לא שכח מה שלמד מיום עמדו על דעתו ומטעם זה לא היה מעלה את חידושיו על הנייר. גם את חידושי התורה של אביו לא רשם, כי זכרם על פה. אולם סמוך לפטירתו אמר, שמתחרט על שלא העלם על הכתב, כי לא כל הזמנים שווים.

מספרים, שפעם ביקש ממנו רב אחד שיחזור לפניו על התורה שאמר על יד השולחן בש"ק ועשה תנועה כאילו אינו זוכר. תמה הרב, כי ידע שהרבי זוכר דברים מלפני עשרות שנים וכיצד ישכח דבר שאמר בשבת קודם לכן? הבין את תמיהתו של הרב ואמר: „כוונתך למשנה באבות השוכח דבר אחד ממשנתו וכו' הלא חז"ל דייקו ואמרו: ממשנתו, אבל „תורה שליד השולחן“ („טיש תורה“) היא תורה מן השמים עבור הנאספים שם.“

גם טביעת עינו היתה נפלאה והיה זוכר כל אדם גם אם ראהו רק פעם אחת. ודבר מפורסם הוא, שהכיר את רבבות חסידיו בשמותיהם ואת שמות נשיהם וילדיהם. וכשקרה שחסיד שכח להזכיר בפתקה אחד מילדיו היה הרבי מזכירו. וכן היה

מכיר כל כתב יד בפתקאות, אף שעברו תחת ידו עשרות אלפים פתקאות. זכר כל המאורע שאירע למישהו מאנ"ש באיזה מקום ובאיזה זמן, גם אם האדם עצמו, בעל המאורע, שכח את הדבר. וקרה שמישהו נסע ולא נפרד ממנו, כי מהר לביתו ולא היה לו זמן לחכות והיה כאשר בא כעבור שנים שוב ונכנס אל הרבי היה אומר לו: "לך לא מגיע שלום כי הלא לא נפרדת ממני".

וכיון שהיה מפורסם לבעל זכרון כזה ביקשו ממנו אנ"ש סגולות לזכרון. מספרים, שתיכף בשנה הראשונה להתמנותו לאדמו"ר בא אברך אחד וביקש ממנו סגולה לזכרון. אמר לו הרבי, שירחץ כמה פעמים ביום את חוטיהשרדה שלו במים קרים. ועמד שם עוד אברך אחד ושמע את הסגולה. אמר אל הרבי, שגם הוא רוצה סגולה לזכרון, האם יעשה גם הוא אותו הדבר? אמר לו: "עבורך יש לי סגולה אחרת, שתקיים את הכתוב: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם למען תזכרו".

פרק י"א — מאחורי הפרגוד

ועתה נציץ עוד ונראה כיצד חי האדמו"ר את חייו הפרטיים בחוג משפחתו ובני ביתו הקרובים אליו. ילדים לא היו לו כידוע ואת כל אהבתו האבהית מסר לחסידיו אנ"ש ולבניו אחיו ואחיותיו. עם בני אחיו ואחיותיו נהג כאב ממש וקיים בהם מצות "ושננתם לבניך". ואף על פי שהיה טרוד מאוד קבע להם עתים לתורה והיה לומד עמהם. וגם לאחר שנשא נשים ויצאו לגור לערים אחרות היה מחליף עמהם מכתבים ומדריכם בדרכי לימוד והתנהגות. והיו בני משפחתו

אוהבים אותו מאוד וקשורים אליו ומצפים למוצא פיו. פעם הבטיח להם שיוזכו בפרס ולא זכו אלא בחלק ממנו. באו בתביעה אליו והנה מה שהשיב להם במכתב בהיותו במעינות־הרחצה:

”כבוד אחי ואחיותי וגיסי שיחיו וכל מרבית בית

אדמו"ר זצלה"ה זי"ע. הבטחתי לכם הפרעמיע והשגתם רק החלק. ואודה לד' על חסדו זה אשר הקשיב לקול תפילת שפל ונבזה כמוני, ובחסדו הגדול אבטח כי לא יבישני משברי. כי לא למעני עשה, רק למען זכות אבותי הקדושים זי"ע, שלא יהיה זרעם נעזבים חלילה ויוכלו להתפרנס ממעשי ידיהם בכבוד, ולא יצטרכו ח"ו לטובת שום בשר ודם, יהיה מי שיהיה. כי זה כל מגמת וחפץ אדוני אבי מורי זצ"ל להתפרנס ממעשי ידיהם באמת וצדק וכו'”.

ודבר ידוע ומפורסם הוא, שלא לקח כסף ומתנות משום איש, לא בשבילו ולא בשביל בני משפחתו. עניין „הפדיונות” לא היה מקובל בחצר אדמו"רי אלכסנדר. כך הונהג עוד מימי אביו ר' יחיאל זצ"ל ובעל „ישמח ישראל” לא שינה ממנהג זה. אדרבא, הוא היה מחלק מכספו לצדקה, כמו אביו. ולא הסתפק בזה, שהוא בעצמו נתן, אלא דאג שגם אחרים יתנו, כמאמר חז"ל. „ארבע מדות בנותני צדקה... יתן ויתנו אחרים”. והיה מעמיס את מצוות הצדקה גם על כל בני משפחתו ועל הרבנים שישתדלו לאסוף בקהילותיהם סכומים גדולים לשם מצות צדקה. „יסוד תקון הצדקות הוא עניין יקר ונשגב מאוד” — היה אומר בשם אביו וזרו את אנ"ש לחזק את מוסדות הצדקה שיסד אביו. היה משתדל אצל נגידי החסידים מאנ"ש לקרב ולאסוף אל ביתם ולמסחרם אנשים מחוסרי פרנסה והמליץ בעדם והיו אנ"ש מביאים לו כספים, שהיה

מחלקם לנצרכים כפי ראות עיניו. אבל הוא עצמו לא נהנה מכסף זה.

לצרכי ביתו הסתפק בשכר הרבנות שקיבל מקהילתו, שהיה אב"ד באלכסנדר. משכורתו היתה מדמי ה"קאראבקע", שהשוחרט חכר מן הקהל. הסכום נקבע לשנים עשר רובל לשבוע אולם מזה היה נותן, מתן-בסתר, לשוחרט, כי ריחם עליו, שהיה מטופל בבנים. וכשבא הקהל בטענה אל השוחרט: מדוע מקפח הוא שכר הרב, כי ראו שחי בצימצום, ודרשו מן השוחרט, שיוסיף לרב משכירות ה"קאראבקע" שחכר מהם, אמר להם בעל "ישמח ישראל": "אני איני זקוק להוספה. בשבילי ובשביל הרבנית שלי מספיקים שנים עשר הרובל די והותר למחייתנו ואפילו לנסיעה למעינות הרפואה".

גם אשתו הרבנית, דבורה, היתה עוסקת בדברי מצוה וצדקה. פעם במוצאי שבת פ' יתרו, שחל בו יום ההילולא של אביו האדמו"ר ר' יחיאל זצ"ל, ולרגל ההילולא באו אליו הרבה חסידים, נכנסה הרבנית אליו וביקשה ממנו כסף כדי לחלק תמיכות לנצרכים, כדרכה. ענה לה בעל "ישמח ישראל" כי הומוור הטובה עליו: "כסף? מניין אקח, לא השתכרתי היום". עמדה וטענה: "הן בא "עולם" גדול כזה, מדוע לא תעשה כמו "רביים" אחרים, שמקבלים כסף מחסידים? הלא הכסף נחוצ לי לדבר מצוה". ענה לה: וכי "רבי" אני, הלא איני אלא חיקוי לרבי. אני עושה רק מה שעשה אבי זצ"ל. ואם לא אעשה כמו שעשה אבי, לא אהיה אפילו זה...".

והיה מקפיד עם עצמו כחוט השערה שלא ליהנות חינם משום דבר משל אחרים ואפילו כששאל ספר היה מעיין בו ומחזירו מיד, שלא לבוא ח"ו לידי עברה על "לא תחמוד". וכשנשאל מה עניין לא תחמוד אצל ספר? השיב: "לזה צריכים

מאזני־זהב כדי לשקול מה נחשב לא תחמוד ומה לא נחשב". כל כך דקדק עם עצמו וגם בצוואתו הוא מדגיש זאת ומבקש מחילה אם נהנה פעם מאיזה כסף ואלה דבריו: "גם אבקש אשר תמחלו לי כל אשר קבלתי מכם, יהיה איזה ממון שיהיה, כי ידוע לכל אשר לא לקחתי לעצמי, ואולי נהניתי מה מזה אבקש אתכם שתמחלו לי בכל לב".

הוא היה מפריש מכספו לעניי ארץ ישראל ושלח גם סכום כסף לתקן את הציון על קברו של בעל "אור החיים".

פרק י"ב — אחרית ימיו

בימיו האחרונים, לפני הסתלקותו, אמר בעל "ישמח ישראל": כל ימי הייתי עובד על מידת השמחה, לשמח לבבות ישראל". במלים אלו כאילו סיכם בעצמו את מפעל חייו הקדושים. הוא האיש החלש בגופו וידוע־חולי היה מחזק ומשמח את לב כל נדכא ונכה רוח. וגדולה היתה מסירות נפשו לכל אחד מאנ"ש. כשגזרה המלכות על היי"ש ובא אחד מאנ"ש המקורבים וצעק מרה לפני הרבי של שנשאר בלא מחייה אמר לו הרבי: "תאמין לי ששתיתי היום שמן־קיק, כי חליתי בזכרי צערך ודחקך בשל גזירה זו והשי"ת יעזור לך". ומספרים פעם כשהיה חולה רציני והזכירוהו לפני האדמו"ר מסוכאטשוב, אמר האדמו"ר: אין פלא בדבר, הריהו "רבי" שבע עשרה שעות במעת־לעת, כיצד יהיה בריא?". הוא לא השגיח בבריאותו, היה ממש מפקיר את עצמו לטובת אנ"ש. פעם עמד לנסוע ללודז אל הרופא והיה עליו להזדרז שלא יאחר את המועד. בא לפניו אדם אחד ושפך לפניו שיחו. נכנס אחיו להזכירו שיאחר את הרופא. ענה לו: "תאמין לי, אחי, כי יהיה יותר מרפא לנפשי אם אשמע שיח מר נפש

מישראל — מכל הנסיעה, ואולי אוכל להושיע אותו ואז אושע גם אני".

ובהיותו במרחצאות הרפואה כתב לאחד ממקורביו: "ונשמע ונתבשר בשמועות טובות מאוהבינו ומכל אנ"ש בתוך הכלל ישראל אז אקוה כי יהיה לי למעיני ישועה". ודברי הפיוט "אז תתחזק ותירפא והיתה לה שמחת עולם" פירש פעם כך: "אם כל "העולם" יהיה בשמחה אז תתחזק ותירפא". את רפואתו ואת בריאות עצמו ראה ברפואתם ובריאותם של כלל ישראל.

ופירש את הכתוב "והיית אך שמח" על פי ספרי הקבלה, ש"שמחה היא סגולה לפרנסה". וכך אמר: "ב'ש'מ'ח'ה' אותיות מ'ח'ש'ב'ה', כי המחשבות הטובות והטהורות באות מתוך שמחה". ובאמת ראוהו תמיד עליו ושמח ומאיר פנים לכל דורשיו ומשרה שמחה על כל סביבותיו. וכן גם נפטר מתוך שמחה, שהשי"ת עזר לו למלא את שליחותו, לשמח לבבות ישראל. בן חמשים ושבע היה בפטירתו כשהוא עדיין בעצם פעולתו. נפטר בראש חודש שבט תר"ע.

אחיו וגיסיו הוציאו לאור את חידושיו בחמשה כרכים וקראו לספריו בשם "ישמח ישראל" וכשמו כן הוא, שכל ימיו עבד על מידת השמחה, לשמח לבבות כל ישראל וזה היה "כל תענוגו וחיותו לשמח אחרים ולהושיע".

יותר מארבעים שנה עברו מיום פטירתו ולאחר השואה הנוראה של ימינו לא נשאר אלא קומץ קטן של חסידי אלכסנדר בעולם שהכירו אותו פנים אל פנים. הם שומרים לו אימונים ודמותו חיה לנגד עיניהם. וגם לעיני כל הדורות ישאר זכרו כאחד הגדולים שבין אדמו"רי פולין. הוא ה"אדמו"ר החכם" מאלכסנדר.

מתורותיו

החמלה

בתפלת „לכה דודי“: והוא יחמול עליך חמלה. לכאורה כפל לשון „יחמול וחמלה“. חמלה שהיא ההשפעה שמשפיעים לכל אחד ואם האדם אינו ראוי, אינו יכול לקבל את החמלה. אבל גם בשמים אין מקבלים אותה בחזרה כידוע ממאמר הש"ס „מן השמים יבא ייבין אבל לא מהדרינן“ ולכן רחמנות גדולה על ה„חמלה“ שאין לה מי שיקבלנה. ועל זה מתפללים „קומי צאי מתוך ההפכה“ שתהא הגאולה שלמה והקב"ה ירחם על החמלה שיהיו בני אדם כלם ראויים לקבל אותה.

קריאת שמע

בגמרא: „כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם“. מדוע דוקא שכר כזה למדקדק באותיותיה? אלא שבקריאת שמע צריך אדם לקבל עליו עול מלכות שמים במסירות נפש וצריך להיות מופשט מגשמיות ובמדרגה זו קשה לדקדק באותיותיה. אבל חז"ל אמרו שצריכים לדקדק ולתת ריוח בין הדברים ומי שעושה כך מוכרח לצנן קצת את ההתלהבות שלו כדי לקרא קריאת שמע כהלכתו ולכן נותנים לו שכר מדה כנגד מדה שמצננים לו גיהנום.

עבודת ה'

משלי, יד: „יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות“. הדרך הישרה היא שידמה תמיד בנפשו שהוא עומד בהתחלת עבודת ה'. „ואחריתה דרכי מות“ מי שחושב שהוא כבר באחרית, היינו, מושלם בעבודת ה' או שהוא חס ושלום נואש ואין לו תקנה אזי זה „דרכי מות“. הדרך הישרה היא שיחשוב תמיד שהוא רק מתחיל.

התפלה

תהלים, קיט: „בחוקותיך אשתעשע לא אשכח דבריך“ וברש"י „כמו ישעה אדם על עושהו וכמו ואל ישעו בדברי שקר“. מדוע הביא רש"י תחלה הפסוק מנביאים „ישעה אדם על עושהו“ ואחר כך מן התורה „ואל ישעו בדברי שקר“? אלא אמרו חז"ל: „חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפלה ושעה אחת אחר התפלה“. קודם התפלה בכדי להתישב בדעתם לפני מי עומדים ולאחר התפלה להתישב אם היתה התפלה באמת בלי שום פניה ושקר. וזהו שרש"י הקדים תחלה

„ישעה אדם על עושהו“ יראה לפני מי עומד להתפלל ואחר כך „אל ישער בדברי שקר“ יתבונן היטב אם לא היתה תפלתו שקר.

שלא תזוח דעתו עליו

יומא, יח: ערב יו"כ שחרית מעמידין אותו בשער מזרח ומעבירים לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה. והלא קדם שנעשה כהן גדול שימש כבר ככהן הדיוט והיה רגיל בעבודת הקרבנות. אלא שהטעם הוא: כשהיה נכנס הכהן הגדול פעם אחת בשנה לקודש הקדשים היה יכול להגיע לידי גאווה, ולמען לא ירום לבבו, העבירו לפניו בערב יו"כ פרים ואילים וכבשים להזכירו שגם דם פרים וכו' מכניסים לתוך קודש הקדשים.

ביציאת מצרים נבראו כל הגאולות

בשם הרבי ר' יצחק מחורקי: „כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות“. מדוע „אראנו“ ולא „אעשה נפלאות“? אלא שביציאת מצרים נבראו כל הגאולות עד ביאת הגואל במהרה בימינו, רק לא נגלו אז ולכן אנו מדגישים „אראנו נפלאות“ לעתיד יגלה לנו את כל הנסים והנפלאות.

אוצר בבית

ערכין, יט: סבא בביתו אינו אלא למשא, סבתא בביתו — אוצר בבית. מדוע? כי האשה אף שנתקללה „בעצב תלדי בנים“ אבל משהזקינה אין עוד חלה עליה קללה זו ולכן היא ברכה ואוצר בבית. אבל האיש שנתקלל „בזעת אפיק תאכל לחם“ חלה עליו הקללה כל ימי חייו גם כשזקן.